

Извори и литература

Извори

Историјски архив Града Новог Сада, фонд Ф. 150. Градско поглаварство Нови Сад 1919-1941

Литература

Војислав Пушкар, Улице Новог Сада 1745-2000, Нови Сад, 2002.

Војислав Пушкар, Нови Сад - Приче варошких улица, Нови Сад, 2008.

Енциклопедија Новог Сада, свеска 2, фототипско издање, Нови Сад, 1994.

Додатак

Историјски архив града Новог Сада

Алмашки крај на мапама Новог Сада, од 1916. до 1942.г.

СРПСКО РАТАРСКО ПЕВАЧКО ДРУШТВО У НОВОМ САДУ (1898/1905 – 1946)¹

Богдан Ђаковић
Универзитет у Новом Саду
Академија уметности
Музички одсек

Сталешки црквени хор ратара при Алмашкој цркви основан је 1905. године, а током своје дуге историје наступао је у појединим периодима и са световним репертоаром. У његовој историји издвајају се оснивач хора и први диригент Светозар-Цвета Михајловић од 1905. до 1917.г. коме је после Другог светског рата постављена спомен-плоча испред улаза у Алмашки храм, и Милош Башић, који је водио камерни мушки хор од 1927. до 1986. г. Иако је Ратарски хор остао на нивоу црквеног ансамбла, са само повременим узлетима до квалитетнијег аматерског хорског певања, заслужује наше памћење и позитивно вредновање.

Кључне речи: Ратарски хор, црквена музика, Алмашка црква

Опредељење чланова овог типичног сталешког певачког друштва за православну црквену хорску музику има дубоке корене у њиховој израженој тежњи ка усвајању актуелних уметничких тековина, као и још пресуднију, истинску приврженост матичном национално-културном наслеђу. Од доласка у Нови Сад половином XVIII века, становници Салајке, Роткварије или Подбаре, углавном земљорадници и бостанције, били су под јаким утицајем цркве, свештенства и традиције неговања свечаних богослужења.

Још до краја XIX столећа они су светковали многе свеце, похађали ревносно цркву, завештали радо цркви, а многи од њих су знали и осмогласно пјеније. Они радо помажу националну школску политику и много жртвују на издржавање својих вероисповедних школа, као и на вишу девојачку школу. Од оснивања Српског народног позоришта, они су најбројнија публика. Мало је сељака у света, који у другој половини прошлог века у такој мери похађају позориште, као што то чине новосадски ратари и баштовани.²

1 Највећи број података о овом певачком друштву сазнали смо из текста Павла Башића „Српско ратарско црквено певачко друштво у Новом Саду“, *Гласник српске православне цркве*, Београд, бр. 4, април, 1988, 63-71.

2 Дака Поповић, „Новосадске бостанције“, *Гласник историјског друштва у Новом Саду*, књ. 6, св.

Главна друштвена дешавања овог старог новосадског краја била су везана за Алмашку цркву, чија је слава Св. Три јерарха представљала најзначајнији датум (12. фебруар) у години за Салајчане и Подбарце.³ Поред домаћина, Новосађана, овим свечаностима присуствовали су и бројни Срби из других крајева Војводине:

Гости су долазили из околних села новоофарбаним фијакерима, бесним коњима и нагланцаним амовима, а понеко возом. Коњи су парадним касом јурили кроз улице Новог Сада, бесно фрктали ноздрвама, а из калдрме избијале су варнице под копитама ових снажних животиња. И тога дана ишло се у цркву, макар само на моменат.. Девојке су румениле образе, најчешће црвеним креп-папиром, те им је црвенило образа давало уплашен изглед. Капутић отворен, а на хаљини, закопчаној до грла, виси ниска дуката. Грубе девојачке руке су се скривале у муфове. А момци? Као да су се униформисали. Астраган шубара, кратак црни капут са астраган крагном. На ногама бричес панталоне и лаковане ципеле.⁴

На дан славе приређивани су славски ручкови и вечере, а предвече се ишло на игранку или позоришну представу у извођењу дилетантске групе. За читав овај „уметнички“ део прославе (певање у цркви, организација програма са рецитовањем и краћим драмским комадом и коначно, игранком), која посебну популарност стиче у периоду између два светска рата, било је задужено Српско ратарско црквено певачко друштво. Оно је ту своју улогу, уз већа или мања одступања вршило преко педесет година.

Захваљујући чињеници да су новосадски ратари били изузетно везани за традицију православних хришћанских обреда, као и то да су они имућнији већ увелико слали своје синове у Српску велику гимназију, сасвим је разумљиво што је пред сам почетак 20. века дошло до формирања ратарског црвеног певачког друштва. Оно ће током следећих деценија представљати значајан друштвени и културни ослонац не само за круг људи из кога је потекло, већ и за шири слој новосадског грађанства.

У ратара црне руке, под кожухом и под гуњем топло срце бије. Наш ратар је створио себи књижевност, постојбину, велика дела... Ало, ето, он се одмах прилагоди и културним приликама, па и ту мисију дивно врши. Ту је ратарско певачко друштво показало својим певањем. Па каква управо заносна слика! Ратарска омладина у ратарском скромном оделу, али простодушни, сви искрени, сви прави ратари. Овима ће у истину вазда бити бела погача, али и чисто срце, а то је наше, само наше...⁵

Српско ратарско црквено певачко друштво било је једно од најстаријих активних новосадских хорова у периоду између 1918. и 1941. године. Објективности ради треба напоменути да је број црквених певачких друштава који је израстао из земљорадничког и бостанцијског staleжа био током тих двадесетак година велик, те да су многа од њих сасвим кратко трајала и са скромним уметничким резултатима. Ипак, може се дати тачно историјско одређење почетка ове делатности међу новосадским ратарима, становницима најстаријих градских четври, подигнутих преко пута Петроварадинске тврђаве.

6, Сремски Карловци 1933.

3 На тај дан прослављали су своје светитеље као заштитнике читавог алмашког краја. Највероватније је да су становници малог села Ајмаш на северо-западу Војводине, из кога су се већином преселили у овај крај после победе Еугена Савојског над Турцима (1716-1718), као своје заштитнике имали управо ове хришћанске светитеље.

4 Стеван Врговић, „Један запис о Ратарском певачко друштву у Новом Саду“, рукопис, Нови Сад, новембар 1982.

5 Павле Башић, нав. дело, 66.

Крајем последње деценије XIX века, 1898. године, диригент-аматер Светозар-Цвета Михајловић (1880-1917) окупио је око себе неколицину младића са којима је покренуо рад ансамбла. Циљ ове прве уметничке организације међу новосадским земљорадницима био је јасан: певање на богослужењима и развијање љубави према православној, српској духовној и световној хорској музици. Поред рано преминулог Цвете Михајловића, диригенти друштва били су: свештеници Милан Велић и Стеван Иванчевић, Миленко Шијак, Ђорђе Живанов, Бранко Чобанић, Ђорђе Шијаков и најзначајнији међу њима, Михајловићев нећак, Милош Башић (1903-1989). Услед поменутих честих промена диригента, хорске управе и самог назива певачког друштва, као и црква у којима је певао Ратарски хор, дајемо хронолошку скицу његовог рада:

1898-1904. *Мушки црквени хор*, певао у Успенској цркви; диригент и оснивач Светозар-Цвета Михајловић;

1905-1914. *Српско ратарско црквено певачко друштво*; мешовити хор; певао у Алмашкој цркви; диригент и оснивач Светозар-Цвета Михајловић;

1918-1923. хор није радио

1923 – *Ратарско црквено певачко друштво*, мешовити хор; певао у Алмашкој цркви; диригент и оснивач Милан Велић; (април-јун) *Певачко друштво „Зора“*, певало световну музику; диригент Марко Нешић, оснивачи Гавра и Софија Јакотин;

1924 - *Ратарско црквено певачко друштво*, мешовити хор; певао у Алмашкој цркви, диригенти Миленко Шијаков и Ђорђе Живанов;

1926 - *Ратарско певачко друштво „Бајић“*, мешовити хор; певао у Алмашкој цркви, диригент Ђорђе Шијаков;

1927 – 1931 *Ратарско певачко друштво „Зора“*, мешовити хор; певао у Алмашкој цркви, диригент и председник Милош Башић;

1931 – 1946 *Ратарско црквено певачко друштво*, мушки хор – од 1941. године мешовити; певало до 1934. Године у Успенској цркви, а од 1934. до 1946. године у Алмашком храму; диригент Милош Башић, од 1935. године као други диригент Стеван Иванчевић.

Самоуки музичар Светозар-Цвета Михајловић, сиромашни ратар из јовановског краја (некадашњи Пејићев сокак, данас улица Краљевића Марка), основао је 1898. године први ратарски мушки хор при Успенској цркви у Новом Саду. Међу члановима овог вокалног ансамбла, поред будућег дугогодишњег пароха Успенске цркве проте Стевана Поповића, била су још и земљорадничка деца: Паја Буграски-Ваљин, Гавра Керац, Лука Граслин, Тоша Поповић, као и гимназијалци – Стеван Каћански, Влајко Жакић, Иса Јаковљевић, Арон Пешић и др.⁶ Сви су они са великим одушевљењем у скромној земљорадничкој кући Цвете Михајловића и уз помоћ његове тамбуре савлађивали прве хорске литургијске песме. Стеван Поповић је са пуно пијетета писао касније о тим данима: „Не сећам се тачно када смо први пут појали у цркви, да ли о Божићу или раније. Знам само да је наш наступ био догађај, јер је свакога интересовало, како ће се ратарско показати и одпевати службу у четири гласа. Успенска црква је била препуна света. И паора и господе. Поп Веља својим умилним гласом просто везе и надопуњује хор у једну божанствену хармонију. Лед је пробијен, успех постигнут. После завршене службе силазимо с кора. Сви нас гледају. Тако је било кад је Цвета Михајловић први пут дебитовао пред Новосађанима...“⁷

6 Стеван Поповић, „Цвета Михајловић-Козин“, *Дан*, 3. Јануар, 1936.

7 Стеван Поповић, исто.

Тај хор је Цвета Михајловић водио до 1904. године, када је постао црквењак у Алмашкој цркви. Одмах по „пресељењу“ у други новосадски храм приступио је оснивању новог хора и тако већ 1905. године настаје мешовито Српско ратарско црквено певачко друштво. Михајловић је престао да учи певаче уз тамбурицу, купио је хармонијум, те почео да увежбава са хором и световни репертоар. Желео је да са овим аматерским саставом оствари и концертну делатност, што није било ни мало једноставно пошто је и сам био без музичког образовања. Први пут се певачко друштво појавило у јавности на забави Српске занатлијско-ратарске читаонице у кафани код „Три круне“ 1907. године. Већ следеће, 1908. године, били су позвани да певају и на Св. Три јерарха (слава Алмашке цркве) на народном весељу.

Музичком усавршавању Михајловића посебно је допринео прота Вељко Миросављевић (1868-1930) који га је подучавао црквеном појању. Реч је било о организованом „појачком курсу“, који је неколико година почетком XX века, од јесени до пролећа, водио овај новосадски парох. Кроз поменућу школу пролазили су не само музикални гимназијски ученици, већ и други талентовани младићи из његове парохије. О овој специфичној музичкој настави, Миросављевићев наследник у олтару Успенског храма, прота Алимпије Поповић је тридесетак година касније писао: „Тај појачки курс је у свему добро успео јер су сви његови посетиоци врло добро изучили црквено пјеније и правило. Поред гимназиста, нарочити успех су показали ратарски момци... Цвета Михајловић – Козин и Данило Јовановић – Вакин. Цвета као несумљиви музички таленат није остао само код црквеног пјенија.“⁸

Михајловић је музику потом учио и код Марка Нешића, а посебно је значајан период у његовом животу везан за рад са Исидором Бајићем (1878-1915), чију је Музичку школу (теорија и дириговање) похађао од 1910. до 1912. године. Узимајући поједине Бајићеве интерпретације као узор, Михајловић је брзо напредовао и почео да интерпретације Српског ратарског црквеног хора прилагођава сопственом унутрашњем осећању и темпераменту. Успешно наступање овог певачког друштва на популарним забавама, све више је добијало признања у новосадској средини. Посебно је истицан успех Цвете Михајловића, обзиром да је његов ансамбл певао, за тадашњи извођачки ниво хора, веома сложене композиције: *Чини не чини* Станислава Биничког, *Коло бр. 1 – вече* Божицара Јоксимовића и *Козар* Стевана Мокрањца. Веома значајан наступ хора био је још једном на Св. Три јерарха 1912. Године, када је у прослави учествовало и певачко друштво „Обилић“ из Београда изводећи *Хеј, тру-бачу* Јосифа Маринковића и *Једанаесту руковет* Стевана Мокрањца. Новосадски хор представио се композицијом свога диригента *Руковет бр. 1 – српске песме*. Један од певача је са поносом истицао: „Наше ратарско певачко друштво под руководством... Ц. Михајловића, а под узвиком великог одушевљења, певало је као никад. Чланови друштва „Обилић“ беху изненађени и честитаху искрено нашим новосадским певачима.“⁹

Хор се прочуо и ван Новог Сада, те су позиви за гостовања стизали из многих војвођанских места, па чак и из Србије. Обишавши Лединце, Руменку, Бешку, Стари Футог и друге варошице, овај ансамбл је током 1912. године отишао и до Смедерева. Једну од последњих народних забава до почетка Првог светског рата хор је приредио фебруара 1914. године, када су као гости поново наступили чланови београдског „Обилића“. Том приликом хор домаћин извео је *Десету руковет* Стевана Мокрањца, као свој највећи извођачки успех до тада.

После сарајевског атентата све приредбе певачких и других српских друштава на територију

8 Алимпије Поповић, *Двеста година Успенске цркве*, Нови Сад 1936, 64.

9 Павле Башић, нав. дело, 66.

Аустроугарске царевине биле су забрањене. Новосадска црквена општина и парох Ђорђе Велић тражили су од војних власти да се Цвета Михајловић као црквењак ослободи војне обавезе, али је захтев одбијен. После годину дана које је провео по болницама услед саморањавања (Суботица, Бачка Топола, Бајша), децембра 1916. године стигао је на руски фронт. Убрзо после заробљавања од стране Руса, маја 1917. године Михајловић се нагло разболео и умро. Руски епископ у Кијеву обавестио је бачког владику Митрофана Шевића о смрти српског хорског трудбеника. У Алмашкој цркви шест недеља је оглашавана смрт овог заслужног новосадског црквеног диригента.¹⁰

Тако је окончан први период рада Ратарског хора (1905-1914), за које време је оно извело око четрдесет композиција тада популарних српских аутора: Исидора Бајића (12), Стевана Мокрањца (9), Цвете Михајловића (7) и по неколико дела Сташе Биничког, Божицара Јоксимовића и других.¹¹

После завршетка Првог светског рата, до 1918. до 1923. године било је покушаја да се обнови ово певачко друштво, али се није нашао ни један хоровађа сличних организационих способности попут Цвете Михајловића. Тек марта месеца 1923. године, уз подршку Милана Антонића-Главоње, Душана Сремчевића и Ђуре Велића, пароха Алмашке цркве, учитељ и црквени појац Милан Велић са Салајке, обновио је овај хорски ансамбл. Хор је редовно наступао у Алмашкој цркви.

Један део предратног ансамбла на челу са Гавром и Софијом Јакотин, као и неколицином чланова некадашње управе – Александром Ђурчићем, Јоцом Первазом и Петром Цвијовићем, паралелно су основали певачко друштво „Зора“. Председник хора постао је Душко Ћ. Вуковић, а диригент Марко Нешић. За разлику од Велићевог певачког друштва, овај ансамбл је неговао искључиво световни репертоар. Међутим, услед неслоге међу певачима, ово „ново“ друштво се распало већ после три месеца.

У раду Ратарског хора долази до смене диригената: због службеног премештаја из Новог Сада, учитеља Милана Велића заменио је Миленко Шијак. Без обзира на његове извесне слобости, готово болесну нервозу, Шијак је био солидан, строг и одлучан хоровађа. Осим репертоара за богослужења, хор је брзо увежбао и световни програм за једну народну забаву, из кога издвајамо извођење Бајићеве *Жетелачке песме*: „која је врло лепо отпевана, а која доликује нашој ратарској омладини.“¹²

Посебно пожртвован певач овог хора био је тада осамнаестогодишњи ратарски момак Милош Башић, који је вредно учио певање и пажљиво пратио дириговање свих хоровађа друштва. Стари певачи саветовали су га да се угледа на ујака Цвету Михајловића и да научи да диригује. Председник друштва Милан Антонић и Милошеви рођаци, Тима Башић и Душан Сремчевић усвојили су предлог чланова хора и договорили се са Марком Нешићем да се Милош код њега музички опишмени и савлада основе хорског дириговања. За то време Ратарско црквено певачко друштво успешно наставља рад и на Велику Госпојину 1923. године, приређује забаву у „Соколани“. Том приликом хор је извео *Херувимску песму* Дмитрија Бортњанског и *Да је мени, Мој дилбере* и *Биљана платно белеше* Исидора Бајића.

Следеће године (1924.) ансамбл је на народној забави одпевао композицију *Српске народне мелодије* Владимира Ђорђевића. Тада је уочен напредак у нивоу интерпретације и хомогености хора, те је посебно похваљен допринос амбициозног диригента Миленка Шијака. Нажалост, трвења између хо-

10 Знатно касније после Другог светског рата, постављена је спомен-плоча испред улаза у Алмашки храм, који и данас подсећа на делатност једног од најзначајнијих пионира хорске уметности у Новом Саду.

11 Павле Башић, нев. дело, 68.

12 Павле Башић, нав. дело, 68.

ровође и певача кулминирали су после овог успешног наступа, те је Шијак напустио друштво, да би на његово место за кратко дошао свештеник Ђорђе Живанов. Тада се певачко друштво налазило готово пред распадом, па су певачи предлагали младом Милошу Башићу да преузме диригентско водство. Свестан још увек свог недовољног музичког знања, Милош је то одбио, па је на чело хора дошао Бранко Чобанић, учитељ и композитор аматер. Године 1925. певачко друштво се осетно смањило, па је на забави за Св. Три јерарха наступио само мушки хор.

После једногодишњег курса код Марка Нешића, Милош Башић је као помоћни диригент почео је да води ансамбл, уз помоћ главног уметничког руководиоца Ђорђа Шијакова. Преласком Шијакова у новосадско Музичко друштво, 1927. године Милош Башић коначно постаје диригент Ратарског хора. Ансамбл је постепено растао, а неки међу певачима постаће касније истакнути вокални уметници: Стеван Недељковић, Јован Кикоши и изнад свих, тенор Александар-Аца Маринковић, потоњи првак Београдске опере.

Настална судбина Ратарског певачког друштва наставља се 1930. године, када избија сукоб између диригента Башића и свештеника Ђуре Велића. Због тога исте године хор прелази у Успенску цркву и тамо остаје све до 1934. године, када се после Велићеве смрти враћа у матични Алмашки храм.

Године 1935. диригенту Башићу се прикључује и катихета Стеван Иванчевић, који се из Славоније преселио у Нови Сад. Пошто је на почетку био без своје сталне градске парохије, Црквена општина му је пружала материјалну помоћ под условом да помаже рад Ратарског хора. Прота Иванчевић је углавном увежбавао стални литургијски репертоар са новим члановима, док је Милош Башић остао као први диригент за сва учешћа на богослужењима и за концертне програме изван цркве.

Половином децембра 1940. године, певачка жупа „Исидор Бајић“ је приредила уметничко вече посвећено Исидору Бајићу у поводу 25-годишњице од његове смрти. Том приликом хор је последњи пут пре Другог светског рата наступио ван зидова Алмашке цркве. Под руководством Светлика Пашћана-Којанова, здружени новосадски хорови (осим Ратарског певачког друштва учествовали су и чланови Музичког друштва, Женског музичког удружења, Занатлијског певачког друштва „Невен“ и Академског мушког хора) извели су Бајићеве композиције *Омладини* и *Соколску песму*. Потом је свако певачко друштво извело још по једну или две композиције истог аутора. Ратарски хор представио се Бајићевим песмама *Ситно киша*, *ситно* и *Хајд, док у нама срце бије*.

Приликом уласка окупатора у Нови Сад априла 1941. године, убијено је много Срба, а међу њима и два певача Ратарског хора. Због тога је већина чланова инсистирало да Милош Башић уништи архиву и фотографије друштва, што је он и учинио. Тако је у неповрат отишла вредна документација новосадског Српског ратарског црквеног певачког друштва, једине музичке организације створене из земљорадничког сталежа, која је уз поменуте прекиде деловала још од краја XIX века.

За време рата власти су забраниле рад друштва (пробе и концертне наступе ван цркве), али нису обустављали певање на богослужењима. Због тога се као својеврстан израз патриотизма овај хор изузетно повећао, имајући у једном тренутку и осамдесетак певача. Тада је и формиран мешовити састав са којим су радили Башић и прота Иванчевић. У том саставу хор је певао комплетне или само одређене делове литургија различитих српских и руских аутора: Корнелија Станковића, Тихомира Остојића, Исидора Бајића, Стевана Мокрањца, Дмитрија Бортњанског, Павла Чеснокова и других.

Крајем 1942. године мађарски окупатори су у злогласној рацији убили недужног свештеника Стевана Иванчевића, па је после тога сам терет око вођења хора пао на Милоша Башића.

Само захваљујући дирљивој љубави према црквеном хорском певању и у новим тешким условима комунистичке власти после 1945. године, овај велики ентузијаста није посустајао. Све до 1986. године водио је камерни мушки црквени хор при новосадској Алмашкој цркви.

Пред крај живота, сам Милош Башић је жалио што са ансамблом Ратарског друштва није савладао више хорских дела, посебно оних модернијег стила. За читаво време бављења овим музичким жанром, Башић је своје певаче научио око двадесет композиција, највише домаћих аутора, а пре свега, Исидора Бајића и Стевана Мокрањца. Иако у уметничком погледу није достигао свог ујака, Светозара-Цвету Михајловића, овај диригент је веома успешно популарисао духовну и световну хорску песму и то не само међу новосадским ратарима.

Упркос неумитној чињеници да је током вишегодишњег рада Ратарско певачко друштво остало на нивоу само црквеног ансамбла, са повременим успешнијим сезонама и узлетима до квалитетнијег аматерског хорског извођења, сви поменути диригенти и чланови, као и они анонимни, заслужују наше памћење и позитивно вредновање.

ГЛАС АЛМАШКЕ ПАРОХИЈЕ

Ивана Јањић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

*Ко знањем подржава своју веру, вером допуњује своје знање, тај је решио проблем вере и знања.
(Св. Николај Жички)*

Циљ овог рада је представљање садржаја црквеног листа *Глас Алмашке парохије*. Главни и одговорни уредник протојереј Мирко Тишма, парох алмашки, упознавао је кроз овај лист своје вернике, Алмашане, са културном и религиозном прошлошћу алмашке парохије и цркве. Овај рад нема већих претензија, осим да представи сакривено благо које се крије у овом листу.

Алмашки крај, у Новом Саду, насељен је почетком XVIII века, 1717. или 1718. године. Мештани села Алмаш, које се налазило између Темерина, Србобрана и Сирига, због проблема са жупанијом и свечешћом појавом угњетавања, због мочварног терена решили су да се преселе у предграђе Новог Сада, тада Петроварадински шанац.¹² Српски град³ тако, добија читаво једно коморско село - Алмаш.⁴

Шанац је, у то време, био на главном путу Цариград - Беч, са развијеном трговином, а земља је била плодна и лака за обраду. Могућност продаје пољопривредних производа био је још један разлог да се сеоба брзо обави.⁵

Досељеници су становали у трошним кућицама од блата направљеним, у неколико насеобина удаљени једни од других. По њима је и крај добио назив Алмашки⁶, а налазио се и код веће баре. Предности које су алмашки ратари имали брзо су се прочуле па становништво, најчешће земљорадници, почиње да насељава крај. „Тако се паорски крај ширио према северу и обухватао терен који је добио назив Салајка. Сви ови становници дуги низ година су припадали алмашкој парохији и били одани и добри парохијани.“⁷

1 „Петроварадински Шанац, или Варадински Шанац (Fossatum Petrovaradiense, Peterwardeiner Schanz). Место се још звало и Војни Шанац (Militar Schanz), односно само Шанац, због тога што је за мостобран била надлежна Петроварадинска тврђава. Наилази се и на име Рацка (Српска) Варош (Ratzenstadt, Rascianica Civitas), s obzirom da je tu živelo mnogo Srba“. Tomislava Jelić, *Postanak Novog Sada i prvi magistrat 1748.godine - od Petrovaradinskog Šanca do Novog Sada*. IAGNS Istorijски Arhiv Grada Novog Sada, Интернет верзија <http://www.arhivns.rs/lat/22toma1.html>

2 *Глас Алмашке парохије*, број 4, март – мај, Нови Сад, 1978, 2.

3 Како пописивач, Немац по националности, назива будући Нови Сад 1698. године.

4 *Глас Алмашке парохије*, број 11, 1. октобар 1981, Нови Сад, 11.

5 *Глас Алмашке парохије*, број 13, 1. март, Нови Сад, 1982, 3.

6 Насеље је због баре добило назив Подбара, а по досељеницима из села Алмаша – Алмашки крај.

7 *Глас Алмашке парохије*, број 13, 1. март, Нови Сад, 1982, 3.

Алмашки храм

Први Алмашки храм, од плетера, облепљен блатом и покривен даскама, саграђен је 1718. године. Разлог зашто су користили овај материјал (шибље, трска, даска и земља), био је свакако тај што су алмашани били веома сиромашни. Због слабог материјала, овај храм није био дугог века, тако да је ускоро подигнут нови, а освећен је 30. јануара 1733. године. Овај храм је био од нешто чвршћег материјала, темељ је био од печене, а зидови од непечене цигле, док су свод и кров били од дасака.

Трећи, садашњи Алмашки храм, саграђен је над том малом црквом и завршен 1797. године. Стара црква је тада срушена и материјал изнесен. „У Мађарској буни, Алмашки храм је 12. јуна 1849. године бомбардован са Петроварадинске стране и тада је срушен горњи део торња, који је на супрот данашњем имао виши куполаст завршетак. Оправљен је 1852. године. Последња већа оправка храма била је споља 1933, а изнутра 1937. године.“⁸ Трећи храм по реду, грађен је неколико година, у овом периоду значајне личности Новог Сада, даривале су великим и скупocenим прилозима. Тако се у олтару налази *Часна трпеза - свети престо*, изузетне уметничке вредности. Направљена од чувеног ердељског мрамора. На основи је уклесан запис да су ово даривали Алекса и Јулијана Михајловић са децом 1790. године.⁹ Трећа Алмашка црква, била је у оно време највећа српска црква у граду.

У Буни (мађарско-српски грађански рат), 12. јуна 1849. године, уништено је 2812 зграда. „Тај 12. јун 1849. године остао је црним словима записан у историји Новог Сада; дан катастрофе коју туристички водичи и „зналци“ локалне историје, с правом, у духу наравоученија о универзалној моћи поновног уздизања из пепела *civitatem et cives eius* неизаобилазно препричавају својој публици.“¹⁰ Алмашка црква није била поштеђена, порушен јој је горњи део звоника и оштећен кров над црквом. Три године није било пара за поправке, када је добротворним прилогом из Русије, црква покривена, а звоник поправљен.¹¹

У Гласу алмашке парохије, Мирко Тишма пише о акцији за обнову Храма. Тако наводи: „Још приликом градње Храма, крајем XVIII века, архитекта је тежећи ка монументалношћу изгледа храма и жељи побожних парохијана и црквеног руководства да Алмашки храм буде највећа и најлепша грађевина овог типа у Новом Саду, начинио неке статистичке грешке, које су довеле до нежељених последица. Велики панони бочних зидова лађе храма отворени су великим прозорима и вратима, што је битно ослабило отпор зидова на бочне притиске масовних сводова цркве, тим више што архитектура из тог времена није знала за бетонске и челичне арматуре као везивно и конструктивно средство. Осим тога и постављање крова са тешком храстовом грађом није најсрећније решено, те и он врши потисне силе на бочне зидове храма.“¹² Такође, наводи да је последња адаптација спољашности храма и крова била 1933. године а моловање унутрашњих зидова 1937. године.

Забрињавајуће стање које наводи парох Тишма довело је до тога да се јави жеља међу верницима за обнову храма. Тако се и родила идеја да се Алмашки храм рестаурира.

8 Глас Алмашке парохије, број 4, март-мај, Нови Сад, 1978, 2.

9 Глас Алмашке парохије, број 5, децембар 1978 - јануар 1979, Нови Сад, 4.

10 Харди, Ђура, О генералу који је 1849. године бомбардовао Нови Сад. *Истраживања*, 2009, 267-274.

11 Глас Алмашке парохије, број 18, 1. март 1984, Нови Сад, 8.

12 Глас Алмашке парохије, број 13, 1. март 1982, Нови Сад, 1.

Иконостас у Алмашком храму

Познати новосадски мајстор, Аксентије Марковић, урадио је, на алмашком иконостасу, дрворезбарске радове. „Он је са својим старијим братом Арсенијем радио дрворезбарске послове за многе цркве у Бачкој, Банату, Срему, Славонији. У молби којом је тражио угарско пламство за себе и млађег брата Аксентија, Арсеније каже „да су он и брат Аксентије први дрворезбари међу новосадским Србима, да се њихови послови хвале у осам православних епископија“, а митрополит Стефан Стратимировић тврди да су они „први слободну ову уметност донели у ове крајеве и њој поучили Србе“. Резбарске радове на алмашком иконостасу Аксентије је започео 1800. године и морали су бити готови до 1803.године, јер је у то време сликар Арсеније Теодоровић за њега започео сликање икона.¹³

Наш познати сликар Арсеније Арса Тодоровић, радио је иконе и иконостас у Алмашком храму, тако да спадају у ред најлепших таквих дела с почетка XIX века.¹⁴ Ктиторски запис на самом иконостасу¹⁵ потврђује да је Арса започео сликање иконостаса 1803. године. „Алмашки иконостас спада у ред бољих Арсиних уметничких остварења, јер га је радио када је иза себе имао већ неколико завршених иконостаса. Као афирмисани сликар имао је права да моли митрополита Стратимировића да га препоручи за рад у Алмашкој цркви.“¹⁶ Из архивске грађе, коју је протојереј Мирко Тишма користио, сазнајемо да је „Теодоровић за епископова¹⁷ живота довршио зидну слику на своду: Силазак Св. Духа и још две композиције...“¹⁸ Наводи се, такође, да су Аксентије Марковић и Григорије Јанковић, потписивањем документа 28.јуна 1805.године, потврдили наруџбину Јована Јовановића, епископа бачког и да је сликар Арсеније Теодоровић на другом делу свода Алмашке цркве насликао *Сошествије Свјатаго Духа*.

Прилозима верника постављена је, 1988. године, мраморна плоча са „исклесаним сликаровим именом и презименом и годинама рођења и упокојења. Тиме је извршена исправка погрешно исклесаних датума на Арсином надгробном споменику.“¹⁹

Радови на Алмашком храму

Велики радови на Алмашком храму и откриће старих зидних слика – икона на сводовима храма представља један од радоснијих догађаја у историји Алмашког храма.

Због прокишњавања црквеног крова, који је оштећен у Буни, уништене су композиције на сводовима цркве. Тако су, одлуком Црквене општине, 1866. године иконе прекречене јер нису имали довољно новаца за рестаурирање. Постоји могућност, такође, да није било сликара за овакав одговоран посао. „Тако је овај сводни живопис пао у заборав, јер је пуних 118 година био сакривен кречом и молерском бојом. Седамдесет једну годину касније, приликом следеће унутрашње рестаурације цркве 1937.године, није се ишло за тим да се открије стари живопис (јер можда нису ни знали за њега), па је црква поново префарбана. На сводовима су невешто стилизовани облаци и небо, који су још пуних 47 година скривали изванредни живопис.“²⁰

13 Глас Алмашке парохије, број 17, 1. децембар 1983, Нови Сад, 9.

14 Глас Алмашке парохије, број 15, 1. март 1983, Нови Сад, 9.

15 Икона Васкрсење Христово у центру друге зоне.

16 Глас Алмашке парохије, број 10, 1. март 1981, Нови Сад, 15.

17 Епископ Јован Јовановић († 1805)

18 Глас Алмашке парохије, број 15, 1. март 1983, Нови Сад, 9.

19 Глас Алмашке парохије, број 15, 1. март 1983, Нови Сад, 15.

20 Глас Алмашке парохије, број 18, 1. март 1984, Нови Сад, 9.

Моларски радови у унутрашњости Алмашког краја завршени су 25. августа 1983. године. Пре тога урађени су и електричарски радови. У своду цркве „изнад средњег полијелеја постављен је јак електрични бешумни вентилатор, који ће преко тавана извлачити сивишан дим од свећа и тамјана, постављена нова ел. инсталација и командна табла са свим шалтерима на једном месту. У певничким удубљењима постављене су са сваке стране по три арматуре са по три неонске цеви, које у одређеним деловима богослужења веома лепо осветљавају импозантни иконостас.“²¹ Договорено је да рестаурацију ради Душан Нонин²², академски сликар. Према уговору Нонин је урадио чишћење и рестаурацију иконостаса (дубореза и икона), певнице, тренова, предикаонице и Христовог гроба.²³ У овом периоду, обистинила су се предвиђања и на сводовима цркве пронађене су старе иконе, дела за која нико није знао 100 година да постоје. О овим лепим вестима писао је протојереј Мирко Тишма:

„У неким писаним документима спомиње се само да је сликар Арсеније Теодоровић по наруџбини ктитора Јована Јовановића, епископа бачког, насликао на другом делу свода Алмашке цркве Сошествије Свјатаго Духа и друге две иконе. То нас је и навело да се пажљиво истраже сви сводови и други зидови па смо тако дошли до изванредних открића. У олтарском делу свода, који је подељен на три једнака троугла пронађене су три композиције: *Света Тројица*, *Пророк Исаија прима заповест да прориче* и *Жртва Аврамова*. Испод њих на четири лука који деле ова поља пронађена су четири Јеванђелиста. Све су то дела једног мајстора, који је на доњем левом крају композиције Жртва Аврамова оставио годину 1781. и скраћени потпис А.Шо., што нас упућује да су то дела Андреја Шалтиста, новосадског сликара који је вероватно руског порекла. Интересантно је да су ови послови урађени 16 година пре освећења цркве (освећена 1797.) и тада се, из нама непознатих разлога, стало. Следећи радови на живопису свода поверени су Арсенију Теодоровићу, који је то урадио 1804. и 1805. године, пошто је претходно завршио алмашки иконостас, започет 1803. године. На првом своду испред иконостаса Арса је насликао композицију Господ у слави. У средини свода налази се Ветхиј Денми – Господ, који десном руком благосиља, а у левој држи скиптар. Ногама се ослања на земаљску куглу коју придржавају анђели, док други приносе уготовани престо. Свуд околу су насликани као у неком кошмару анђеоски чиновници са натписима: серафими, херувими, престоли, господства, силе, власти, арханђели и анђели. Северно и јужно налазе се у природној величини на свакој страни по два Јеванђелиста. На другом своду пронађена је већ помињана у литератури композиција *Силазак Светог Духа на апостоле*. У средини ове композиције мирно седи Богородица, а око ње у динамичном покрету су апостоли. Ту су и неке друге личности, које су сликару вероватно биле потребне да би попуниле празнину великог свода. У позадини се уздижу масивни стубови са капителима, који су при врху заклоњени густим облацима. На северној страни свода је Јаковљев сан, а на јужној Борба Јакова са анђелом. То су оне „друге две иконе“ о којима има помена у архивској грађи.“²⁴ Значај откривања старих икона је велики, али су неке, нажалост, биле јако оштећене.

21 *Глас Алмашке парохије*, број 15, 1. март 1983, Нови Сад, 2.

22 Душан Нонин сликар-конзерватор, добио је, 23. октобра 1983, Октобарску награду града Новог Сада, за “Откривање живописа непознатог сликара с краја XVIII века у новосадској Алмашкој цркви” како је, између осталог, дато у образложењу. Претходно је *Дневник* објавио неколико чланака о уметничким вредностима Храма и полемика поводом начина сликања Предићеве иконе Богородице. (*Глас Алмашке парохије*, број 17, 1. децембар 1983, Нови Сад, 8.).

23 *Глас Алмашке парохије*, број 17, 1. децембар 1983, Нови Сад, 3.

24 *Глас Алмашке парохије*, број 16, 1. октобар 1983, Нови Сад, 2-3.

У документу од 4. септембра 1805.године наводи се да је потребно исплатити 200 форинти, сликару Арсенију Теодоровићу за две композиције на своду: *Три јерарха* и *Духове*.²⁵ После великих открића старих зидних икона, рестаурацијом и чишћењем иконостаса, углед храма је порастао. Писао је *Дневник*, а професори и студенти историје уметности са Филозофског факултета у Београду су у неколико наврата долазили. Забележене су и посете историчара уметности из Хрватске (њих 30) и са територије Војводине, исти број.²⁶

Освештање Алмашког светог храма, после рестаурирања, обављено је на дан храмовне славе, св. Три Јерарха, 12. фебруара 1984.године. „Очекивала се рекордна посета верника из Новог Сада и околине, тим пре што је празник ове године био недељом. Међутим, на три дана пре славе отпочела је незапамћена снежна мећава. Пуна три дана, управо пред бденије, падао је густ снег и дувао снажан ветар правећи високе наносе, а затим се све смирило. Бојали смо се да ћемо служити у празној цркви, али смо се на општу радост преварили, јер су верници и по оваквом кијамету у великом броју дошли у Алмашки храм. Изостали су само посетиоци из других места. На бденију је било око 100 душа, а на литургији се верници нису могли избројати, јер је велика Алмашка црква била препуна. На сам празник тачно у 9 часова стигао је Епископ бачки Г. Никанор...“²⁷

Епископ је поделио признања заслужним грађанима – великим добротворима који су несебично даривали великим прилозима обнову храма и најважније обавио освећење обновљеног храма и иконостаса.

Алмашки звоник је покривен, уз помоћ парохијана и Црквене општине, новим бакарним лимом 1987. године. „Када је скинут велики крст са звоника, да би се проверила исправност храстовог јарбола који га држи, установило се да је јарбол у одличном стању, али је гвоздени костур крста много нагрижен рђом. По изгледу гвозђа и ковачком састављању делова због заваривања, мишљења смо да је тај костур вероватно из 1852. године када је црква после мађарске буне оправљана.“²⁸ И овај догађај су верници испратили са много пажње, уз претходно прочитану стару повељу, и нову коју су присутни верници прочитали. Обе су стављене у бакарну футролу заједно са једним дукатом. Овај догађај се збио 22. јула 1987. године.

Чудотворне иконе

Чудотворна икона Мајке Божије дуги низ година налазила се на Богородичином трону у Алмашком светом храму. Међутим, она је под неразјашњеним околностима нестала из Храма. Васа Стајић износи податак да друга а можда и прва „црква има чудотворну икону Богородице, па долазе болесници и из даље околине, не може јој се обнова одгађати.“²⁹

Новосадски књижар, штампар и велики добротвор Арса Пајевић, 1905. године платио је да афирмисани сликар Урош Предић наслика нову икону Пресвете Богородице на Њеном трону. Претпоставља се да се тада Чудотворној икони Мајке Божије већ губи траг.

Икона света три Јерарха нађена је у порти цркве док је копан бунар. У томе су видели „прст Божији“³⁰, тако да су одлучили да храм слави ове светитеље.

25 *Глас Алмашке парохије*, број 15, 1. март 1983, Нови Сад, 9.

26 *Глас Алмашке парохије*, број 18, 1. март 1983, Нови Сад, 17.

27 *Глас Алмашке парохије*, број 18, 1. март 1984, Нови Сад, 6.

28 *Глас Алмашке парохије*, број 25, 1. децембар 1987, Нови Сад, 2.

29 Васа Стајић, Грађа за културну историју Новог Сада, књига четврта, Нови Сад 1947, 8-9 и *Глас Алмашке парохије*, број 17, 1. децембар 1983, Нови Сад, 10.

30 *Глас Алмашке парохије*, број 4, март-мај 1978, Нови Сад, 2.

Алмашко гробље

У Новом Саду није постојало опште гробље, већ су покојнике сахрањивали око сваког новосадског храма. Тако су у првој половини постојала четири православна гробља око четири храма. Град се све више ширио ка Алмашком, Успенском и Николајевском храму, тако да је магистрат 1749. донео одлуку да се римокатоличко и четири православна гробља „пренесу на места већ означена унутар опкопа“. Услови за сахрањивање код цркве су због овога пооштрени. Постоји могућност да је пре отварања Алмашког гробља постојало прво опште гробље, јер су становници приликом изградње кућа на овом терену налазили гробове са костима покојника.³¹ „Да је заиста гробље било око Алмашког храма, потврђују постојеће надгробне плоче и споменици око храма и у његове спољашње зидове. Приликом копања темеља за стамбену зграду северно од храма, ископани су многи гробови. А 1972. године, када је копан канал за полагање подземног електричног кабела од северозападног дела порте, паралелно са Алмашком читаоницом према западном углу поменуте зграде, радници су провалили преко десет у ред постављених гробница, од којих су неке имале и надгробне положене камене плоче. После полагања кабела, све је то земљом поново затрпано.“³²

Арсеније Теодоровић сахрањен је у Алмашкој порти.³³ Сахрањен је као угледни грађанин, ваљда по својој жељи. Скроман споменик су подигли његови поштоваоци, постављен код улаза у порту. „А Арса почива код улазних врата, лицем окренутим према истоку, као да и мртав гледа у своје велико дело - иконостас Алмашке цркве.“³⁴ Гроб угледног грађанина, покривен је плочом од црвеног ердељског материјала и обележен је са два камена споменика са крстом од истог материјала. „Многи се питају откуд на Арсином гробу два споменика? Први, старији постављен је непосредно после сахране, али су се временом плитко урезана слова деформисала, па се не може у потпуности расчитати текст, а крст се поломио, те су касније Арсини поштоваоци подигли нови споменик. У њега су, не контролишући податке из матичне књиге умрлих, уклесали погрешне године рођења и смрти, што ствара забуну код посетилаца. Тако је по тим подацима Арсеније Теодоровић рођен 1785, а умро 1832. у 47. години живота, што није тачно. Према најновијим истраживањима, Арсеније Теодоровић је рођен 1767. или 1768. године у Перлезу, а умро 13. фебруара 1826. године у Новом Саду у 58 години живота, што се може видети у матичној књизи умрлих алмашке парохије за 1826. годину.“³⁵

У другој половини 18. века сахрањивање око храма је забрањено из хигијенских разлога решењем магистрата од 11. фебруара 1749. године.³⁶ Ово правило није важило за заслужне личности, и у Порти има доста сачуваних споменика заслужних Алмашана. За њихов гроб, плаћало се 12 форинти. Чизмар Нестор Исаковић, 1805. године „тutor Алмашке цркве овлаштен је да продаје испарцелисано, укинута њено гробље на ком су се касније изградиле куће, а спомен гробље остало само у оквирима Алмашке порте, где се и сада виде неки споменици.“³⁷ На западној страни храма, уграђена у фасаду, до улазних врата, налази се надгробна плоча од црвеног ердељског камена који означава гроб Теодосије, супруге Косте Јовановића, која је преминула у тридесет седмој години живота, 1781. године. На истој плочи, обележена је и смрт Змајеве мајке Марије (рођ. Гавански). Живела је свега тридесет

31 *Глас Алмашке парохије*, број 10, 1. март 1981, Нови Сад, 7.

32 *Глас Алмашке парохије*, број 10, 1. март 1981, Нови Сад, 7.

33 *Глас Алмашке парохије*, број 4, март-мај 1978, Нови Сад, 2.

34 *Глас Алмашке парохије*, број 10, 1. март 1981, Нови Сад, 15.

35 *Глас Алмашке парохије*, број 17, 1. децембар 1982, Нови Сад, 9.

36 *Глас Алмашке парохије*, број 13, 1. март 1982, Нови Сад, 6.

37 *Глас Алмашке парохије*, број 13, 1. март 1982, Нови Сад, 6.

четири године до 1850. Змајев деда Јован, прозван Киш Јанош, био је ожењен Маријом Будић из Будима. Марија, Змајева баба, умрла је 1836. године, а деда Јован 1935. године. Сахрањени су у порти Алмашке цркве.

Аксентије Марковић, познати новосадски мајстор, који је радио дрворезбарске радове на алмашком иконостасу умро је 18. марта 1806. године. „Из његовог тестаментa у ком казује своју последњу вољу, дознајемо да је погребен „код Алмашке цркве, где му и родитељи почивају“. Нажалост, њихови гробови нису сачувани и ми данас не знамо где почивају њихови земни остаци. Арсеније и Аксентије нису имали деце, а њихови даљи рођаци који су их наследили нису имали могућности или воље да трајно обележе гробове својих добротвора.“³⁸ Старо алмашко гробље је захватало повећи простор, али се с годинама то мењало, тако да је остало непознато где се тачно налазе земни остаци Аксентија Марковића.

На Алмашком гробљу је смештен и крст који се некада налазио на Старом житном тргу. Премештен због регулације улица, постао је споменик жртвама фашизма у Другом светском рату. „Коров и трава га крију од посетиоца гробља. Лепи мраморни стубови се тешко виде. Ваљда и тај крст очекује даљу судбину као и само гробље? Гробарева удовица ми је испричала да је у унутрашњости крста добро упакован списак жртава 1941-1944. године. С обзиром на значај овог крста – споменика, било би нужно довести крст у стање које заслужује.“³⁹ Још један крст се налазио, надамо се да је и данас ту, на Алмашком гробљу. Насеље Детелинара, које се раније називало и Ивањданско насеље, имало је свој дрвени крст, кога је израдио столар Сава Стојковић. „На том месту су грађани Детелинаре хтели да изграде цркву, али акција није успела, ко зна због чега.“⁴⁰ Крст је, вероватно, због даље изградње града укупан на Алмашком гробљу.

Свештеници Алмашке цркве

Протојереј Мирко Тишма, парох алмашки у билтену, *Глас Алмашке парохије*, пише и о некадашњим Алмашким паросима. Како и сам наводи, подаци су веома оскудни али се нешто сачувало у архиви новосадског магистрата. Свештеник Григорије-Глиша Андрејевић, рођен је у Новом Саду 1798. године. Богословију је учио у Сремским Карловцима. Знао је латински и немачки поред матерњег. Прве дужности почео је да обавља нешто раније од званичног датума који је пријављен магистрату, јануара 1834. године.⁴¹ Забележено је да је поп Глиша био одличан парох Алмашке цркве тако да је шеснаестог августа 1842. године унапређен за пароха саборне цркве.

Алмашка слава некада

У *Гласу Алмашке парохије* можемо пронаћи и драгоцене податке о томе како се некада прослављала Алмашка слава. Слободно можемо рећи да је била једна од најсвечанијих новосадских црквених слава. Између два рата, имала је посебно обележје. Поред епископа, архирејерску литургију служило је и више од двадесет свештеника и ђаконa. Алмашки ратарски хор доприносио је својим певање. Народа је било свуда, у порти, Алмашкој улици.

„Гости су долазили из околних села новоофарбаним фијакерима, бесним коњима и нагланцаним

38 *Глас Алмашке парохије*, број 17, 1. децембар 1983, Нови Сад, 8.

39 *Глас Алмашке парохије*, број 16, 1. октобар 1983, Нови Сад, 10.

40 *Глас Алмашке парохије*, број 16, 1. октобар 1983, Нови Сад, 11.

41 *Глас Алмашке парохије*, број 12, 1. децембар 1981, Нови Сад, 13.

амовима, а понеко возом. Коњи су парадним касом јурили кроз све улице Новог Сада, бесно фрктали ноздрвама, а из калдрме избијале су варнице под копитама ових снажних животиња. И онда су се мериле „коњске снаге“, али мало другачије.

Средином Алмашке улице било је корзо. Док су момци свечано обучени и девојке накићене дукатићима и сеферинима шетали као на неком огледу, разговарали и куповали под шатрама поклоне за „дуго сећање“, дотле су родитељи, тетке и стрине посматрали са стране и меркали будућег зета или снају. Алмашка слава је била опробано место и најбоље место где су се млади упознавали. Ту су настајала познанства и пријатељства из којих су касније склапани бракови.

У домаћинским кућама припремани су богати ручкови да би се што боље почастили гости. После вечере ишло се на игранке. За господу у садашњој згради позоришта Бен Акиба, а за новосадске паоре и њихове госте у гостиони код „Три круне“, која се налазила на углу Темеринске и Кисачке улице, тамо где је сада продавница тракторских делова. И ту су се као по неком правилу налазиле и мајке да би надгледале владање своје деце, а и да би из прикрајка меркале и планове правиле. За то време на позорници хотела „Слобода“, чланови Алмашког ратарског хора глумили су старе позоришне комаде са историјским садржајем, као што су „Смрт цара Уроша“, „Девојачка клетва“ итд. Ето, тако се некада прослављала алмашка слава.⁴² Тако Гавра Крга описује Алмашку славу.

Алмашки црквени ратарски хор

Пред сам крај 19. века, 1898. године „паорски момак, сиромашан надничар али даровити музичар, Цвета Михајловић, успео је да окупи око себе неколико дечака и паорских момака и отпочне са хорским певањем.“⁴³ Хорске пробе су се одржавале у трошној тршчари у Пејићевој улици. Једна тамбура и гасна лампа биле су довољне да вежбају дубоко у ноћ. 1905. године, хор добија име Српско ратарско црквено певачко друштво у Ујвидеку. Наравно, добио је и друштвена правила по којим је функционисао и председника, Владимира Мапедонића.

„Српско певачко ратарско друштво учествовало је, осим редовног појања у цркви, од 1908. до 1914. године на свим забавама – црквеним славама.“⁴⁴ Друштво је певало, у овом периоду, 40 композиција наших композитора. Цвета Михајловић се усавршава и уписује Бајићеву музичку школу тако да је до рата 1914. године, хор радио без већих проблема. Пред сам крај, из Русије је стигла вест да је хоровођа умро. После рата, 1924. године хор поново почиње да ради. За хоровођу је постављен Миленко Шијаков, а након његове смрти његов брат Ђорђе, затим Бранко Чобанић да би од 1928. године Цветин нећак, Милош Башић, преузео хор. Број певача се из године у годину смањивао тако да се 1981. године свео на дванаест чланова. Прота алмашки, Мирко Тишма, често је у *Гласу алмашке парохије* позивао вернике да се придруже хору и продуже век трајања.

Из велике велике захвалности, 1988. године, на дан храмовне славе, а захваљујући прилозима верника, постављена је мраморна плоча на спољашњи западни део цркве „поводом 70- годишњице од трагичног упокојења у Кијеву у Русији Цвете Михајловића, оснивача и хоровође Алмашког ратарског црквеног хора.“⁴⁵

Важно је напоменути да је поред мушког алмашког хора постојао и женски алмашки црквени хор. Тако је заузимањем проте Саве Стевановића, бившег алмашког пароха основан је хор побожних жена.

42 *Глас Алмашке парохије*, број 15, 1. март 1983, Нови Сад, 15.

43 *Алмашке парохије*, број 10, 1. март 1981, Нови Сад, 9.

44 *Глас Алмашке парохије*, број 25, 1. децембар 1987, Нови Сад, 10-11.

45 *Глас Алмашке парохије*, број 26, 1. децембар 1988, Нови Сад, 11.

Хор је углавном „појао на вечерњим и јутарњим богослужењима, а на литургијама онда када није појао мушки хор.“⁴⁶

Глас алмашке парохије објављиван је у периоду од 1976-1988. године. Лист је излазио повремено и био је гласило свих парохијана. На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науку и културу, број 756/78 од 5. децембра 1978. године лист је ослобођен плаћања пореза на промет.

Поред сталних рубрика: Богослужења у алмашком крају, Путовања са парохијанима по светим местима, Вести из црквеног света, Прилози за проучавање прошлости Алмашког храма, Крштени, венчани, опојани, Свете тајне, Дешавања у Алмашком храму, Свечаности, Прославе, издајамо и: Срби светитељи, Велики добротвори Алмашког храма, Верска настава, Хришћанска учења, Алмашки пароси, Мали лексикон имена и израза.

Сматрам да објављена документарна грађа у Гласу алмашке парохије отвара нове могућности и даје велики подстрек за истраживања у домену савремене историје, етнологије, антропологије. Надам се да смо овим скромним прилогом успели да допринесемо квалитету зборника.

Захвалност

Посебну, неизмерну захвалност дугујем господину Мирку Тишми, пароху алмашком јер ми је несебично помогао, поверивши ми све примерке листа *Глас алмашке парохије*. Својим сугестијама и саветовањима, приликом нашег интервјуа помогао ми је и усмерио ме да, уз Божју помоћ, посао ваљано обавим.

46 *Глас Алмашке парохије*, број 22, 1. децембар 1985, Нови Сад, 19.

ЗНАЧАЈНИ АЛМАШАНИ

Сава Степанов
Завод за културу Војводине
Нови Сад

У Алмашком крају су живели и стварали у различитим периодима свога живота значајни ликовни ствараоци Петар Добровић, Стеван Максимовић, и уметнички фотограф Јован Ползовић. Њихово дело незаобилазно је у историји наше модерне уметности, и уметничке фотографије.

Кључне речи: Алмашки крај, Петар Добровић, Стеван Максимовић, Јован Ползовић

1. Сликари Петар Добровић и Стеван Максимовић

Петар Добровић
Аутопортрет, 1932.
(Печуј, 1890 – Београд, 1942.)

Петар Добровић један је од најзначајнијих српских сликара двадесетог века. Његова биографија је изузетно занимљива. Добровић је рођен у Печују 1890. године. Његов отац Петар - по којем је и добио име - само неколико година пре тога се доселио у Печуј, из Нађкањиже, где се бавио трговином стоке и тако стекао иметак. Петар ту заснива брак са Иреном Хеидл, Немицом из Мађарске. Добровићи су имали три сина - поред сликара Петра, у нашој модерној уметности је изузетно значајан и архитекта Никола, један од најзначајнијих актера наше модерне. Најмлађи брат Ђока је завршио војну академију.

Целокупно школовање Петра Добровића одвијало се у Мађарској – основну школу и цистерцитску гимназију завршава у Печују а од 1907-1908. године похађа скулпторски одсек Занатско-уметничке школе у Будимпешти. Потом, у периоду 1909 - 1911, студира на будимпештанској Ликовној академији и то као стипендиста Српског народно-црквеног фонда из Сремских Карловаца. Његов први изложбени наступ се одиграо у најугледнијем будимпештанском изложбеном простору – Мичарноку (1911.) када му је слика примљена на Немzeti салон (Државни салон) а већ следеће године у родном Печују приређује прву самосталну изложбу... Веома брзо се укључује на ликовну сцену, сарађује са најавангарднијим уметницима тог доба, са активистима окупљеним око часописа *Ма*, са Лајошем Кашаком, Ласло Мохољи Нађом и другима... Током 1918. године учествује у побуни Шестог пешадијског пука у Печују те је због тога ухапшен и затворен. Капитулацију Аустро-угарске и револуцију Беле Куна користи и бежи из затвора.

У Нови Сад сликар Петар Добровић се досељава крајем 1918. године. Одмах установљава сликарски атеље у згради основне школе у Николајевској порти. Следеће године у Градској кући приређује своју прву новосадску самосталну изложбу (са Лујом Чачиновићем). Пред отварање изложбе угледни Вељко Петровић објављује текст у новосадској *Слободи* најављујући једног изузетног уметника.

Током 1921. године Добровић се враћа у Печуј где је изабран за председника Српско-мађарске барањске републике. Но, та држава је трајала свега осам дана. У моменту Хортијевог преузимања контроле у Печују, Петар Добровић је у Београду на преговорима код Николе Пашића који одбија присаједињење барањске републике Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Хортијев режим у Мађарској осуђује Петра Добровића на смрт у одсуству. После тога Добровић се више неће враћати у Мађарску.

У Новом Саду се оженио 1925. године, Олгом Хаци ћерком угледног адвоката. Кућа Хацијевих се налази у алмашком подручју, на самом крају данашње улице Матице српске. Кућа је била изузетно лепа са изванредним ентеријером те са живописном баштом – што се најлепше може видети и на већем броју Добровићевих слика насталих неколико година касније (‘‘Војвођанска кућа’’, ‘‘Башта куће породице Хаци’’, ‘‘Башта у Новом Саду’’, све из 1932). После венчања престаје да ради као професор на Уметничкој школи у Београду а затим повремено живи и ради у Паризу, на француској и Јадранској обали и - Новом Саду. Ту 1927. године приређује самосталну изложбу, овога пута са братом Николом, архитектом. Та изложба је била постављена у тадашњој згради Берзе а у којој се данас налази – Галерија Матице српске. Две године касније, овога пута у Свечаној Сали Новосадске мушке гимназије, Добровић ће приредити своју прву одиста самосталну изложбу, без саизлагача. Изложба је отворена 10. новембра а у недељу 16. новембра 1929. године, у амбијенту изложбе, на позив Добровића, угледни Милан Кашанин је одржао предавање Новосађанима на тему ‘‘Стара и нова уметност’’. Овај податак сазнајемо из писама које је Добровић упућивао свом пријатељу у Београд а које је слао са новосадске адресе Соколска 18. (данас улица Матице српске).

Значајан податак у Добровићевој сликарској биографији представља и један боравак у Лединцима, 1932. године: скоро цело лето, он је у друштву са колегама и пријатељима Миленком Шербаном и Иваном Табаковићем, сликао серију фрушкогорских пејзажа који представљају засебан податак у његовој уметничкој биографији, поготово по мишљењу Тодора Манојловића, истакнутог ликовног критичара који је у више наврата одушевљено писао о Добровићевој уметности:

Најчистије и најзвучније, међутим, проговара Добровићева осећајност из његових сремских пејзажа. Несумњиво је ту већ и сам предмет силно надахнуто уметника, узносећи га ка једном лиризму каквог нема ни у његовим најраспеванијим далматинским сликама, нити у ма којем другом његовом ранијем раду. Нека дивна сањалачка ведрина, неко смирено, цветно блаженство, или нека тиха јесења сета, озарују и сенче та носталгична привиђења која се зову “Пролеће у Срему”, “Брескве у цвету”, “Септембар у Срему” или “Први кишни дан на сремским ораницама”¹ која нам сугестивно предочавају разне изгледе једног убавог предела, а истовремено, и једне дубоко устрептале душевности, једног жарког и урдног лиризма.

Последњу своју самосталну изложбу у Новом Саду сликар Петар Добровић је приредио током 1937. године у великој Дворани Матице српске. Изложба наилази на добар пријем а новинар новосадског *Дана* записује сликареву изјаву: “Овога пута изложба је прилично посећена - рекао је у почетку г. Добровић. Публика се много интересује за моје радове. Уосталом, Новосађани су моји стари познајници, јер је то моја већ четврта изложба у Новом Саду...”² И за овај Добровићев новосадски наступ везано је име Милана Кашанина који је управо тада одређен за првог селектора за Бијенале у Венецији (1938). Он бира неколико Добровићевих слика за ту велику интернационалну изложбу - од којих су неке биле изложене и у Матици. А тај наступ југословенских представника на венецијанској манифестацији је изузетно значајан. На предходна три Бијенала (1932, 1934. и 1936) наши уметници нису излагали. Благодарев иницијативи Кнеза Намесника Павла,³ Југославија се појављује на XXI Бијеналу 1938. године, у управо тада подигнутом и отвореном националном павиљону у склопу изложбеног комплекса у чувеном венецијанском Ђардину. Кашанин је одлучио да на XXI Бијеналу у Венецији представи дела петорице југословенских уметника, те је одабрао вајара Тому Росандића и сликаре Матију Јаму, Љубу Бабића, Мила Милуновића и Петра Добровића. Добровићев наступ је био веома запажен а са те изложбе је продат један његов портретски рад.

Добровић је у Венецију путовао заједно са својом супругом Олгом. Током тог боравка био је изузетно активан – тада настају његове чувене слике “Коњи са Цркве Светог Марка”, “Трг Светог Марка” те још неколико слика са венецијанским мотивима. Не дуго после Венеције, током следеће 1939. године, Петар и Олга Добровић су поново у Новом Саду а то лето ће провести сликајући на једном од имања Матице српске у околини града. Чини се да је то био последњи значајнији боравак великог

1 Ради се о сликама из различитих Добровићевих периода: “Пролеће у Срему” и “Брескве у цвету” које су насликане током заједничког боравка и сликања са Иваном Табаковићем и Миленком Шербаном у Фрушкој гори у лето 1932, те о познијим остварењима “Септембар у Срему” и “Први кишни дан на сремским ораницама”, насликаним 1939. године. Преузето из Тодор Манојловић, “Изложба Петра Добровића”, Време, Београд, 11. април 1940 (Из књиге Тодор Манојловић, Ликовна критика, Градска народна библиотека, Зрењанин, 2007.).

2 У. Чоб.: “Док његова јубиларна сликарска изложба у Новом Саду још траје познати сликар Г. Петар Добровић намерава да ускоро излаже у Америци и Енглеској”, Дан, Нови Сад, 23. мај 1937, стр. 5

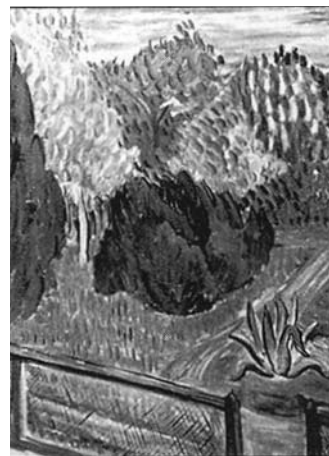
3 И.З.: “XXI међународна уметничка изложба у Венецији”, Уметнички преглед, бр. 9, Београд, 1938.

сликара у Новом Саду, граду који је, после Печуја, био Добровићев “матични” град. Петар Добровић је преминуо у Београду ратне 1942. године, када је склањајући се пред рацијом, доживео инфаркт у лифту.

Слике Петра Добровића Алмашког краја и Новог Сада

Улица у снегу II, 1932. Уље на платну, Алмашки крај.

Башта у Новом Саду, 1932. Уље на платну. Сликано у кући Хацијевих, Алмашки крај.

Башта у Новом Саду, 1932. Уље на платну. Сликано у кући Хацијевих, Алмашки крај.

Војвођанска башта са кућама, 1939. Уље на картону, Нови Сад.

Стеван Максимовић
(Нови Сад, 1910 – Нови Сад, 2002.)

Сликар Стеван Максимовић припада једној одиста угледној генерацији војвођанских уметника чија се активност током средине прошлог века може сматрати значајном за развој модернистичких тенденција. Заједно са Коњовићем, Ачом, Бошком и Зораном Петровићем, Николајевићем, Шафраћем, Петриком, Трумићем и другим – он учествује у покретању и деловању војвођанских ликовних колонија, институција у којима је у доба налета етатистички наметнутих соц-реалистичких канона вођена одлучна битка за аутономију слике и сликарства.

Сликарска авантура Стевана Максимовића зачиње се током раних тридесетих година прошлог века. Двадесетогодишњи младић почиње као аутодидакт. Млади службенички запосленик у Дунавској бановини (од 1929-1941) слика један неуобичајен "Аутопортрет с пријатељем" (1930.) на којем испољава озбиљан и зрео таленат. Тај ће се таленат почети "брусити" у атељеу угледног сликара Миленка Шербана. Један од наших најзначајнијих пејзажиста тог времена Максимовићу је пренео однос према мотиву као непосредном поводу за достизање пиктуралности. Тај позитивни Шербанов утицај је видљив нарочито у серији акварела насликаних у околини Новог Сада и у фрушкогорским пејзажима. У позитивном смислу вредан је помена „Предео из Фрушке Горе II“ (1934.) изузетно близак једној Шербановој слици сликаној у друштву са Добровићем и Табаковићем, лета те године. Млади Максимовић и сам присуствује некој от тих сликарских сеанси у пленеру.⁴ Било како било, поводом серије фрушкогорских пејзажних Максимовићевих акварела, Арсић с правом констатује да су зани-

4 У једном разговору са сликаром Миливојем Николајевићем и секретаром Галерије Матице српске Миланом Француским којем је присуствовао и писац овог текста, скромни Стеван Максимовић се сећао да је „био присутан током једног викенда, када су на обронцима Фрушке горе сликали Шербан, Табаковић и Добровић“. Тада је и он, заједно са њима у друштву, сликао исте мотиве.

мљиви због „слободне интерпретације пејзажних простора, широких потеза, драматичне организације без намере ликовне дескрипције.“ После тих година уз Шербана, млади Стеван Максимовић ће поново самостално наставити да се сликарски развија а његова "Мртва природа са шаховском таблом" (1935.) и "Капела на Алмашком гробљу" (1937.) потврђују досегнуту сигурност у организацији слике.

Стеван Максимовић се током тридесетих година интензивно дружи са групом младих новосадских уметника међу којима су Јован Солдатовић, Бошко Петровић, Радмила Рис (касније Граовац), Милан Керац... Крајем тридесетих година, у данашњој Змај Јовиној, поред некадашњег биоскопа Аполо, изнајмљују један простор у којем се спремају за студије на Академији. Рат их спречава у томе али непосредно по ослобођењу сви одреда су у Београду. Максимовићево студирање на београдској Академији ликовних уметности траје од 1945. до 1950. године. Професори су му били угледни сликари Мило Милуновић, Иван Табаковић, Марко Челебоновић. Још као апсолвент, током 1948. године, запошљава се у Српском народном позоришту у Новом Саду. Дебитује као сценограф са представом Марина Држића, Дундо Мароје, октобра те године. Од тада па све до 1977. године Максимовић је деловао у нашем најстаријем позоришту и ту стекао углед једног од наших најзначајнијих сценографа. Веома често је и на том пољу сарађивао са својим сликарским учитељем Миленком Шербаном, а 1959. године награђен је Стеријином наградом. Интересантан податак је да се Стеванов син Борис Максимовић, такође посветио сценографском послу радећи у београдским позориштима.

2. Фотограф Јован Ползовић

Јован Ползовић
(Стара Пазова, 1915 – Нови Сад, 1997.)

Један од угледника Алмашког краја свакако је био фотограф Јован Ползовић. Дуго година живео је у породичној кући у улици Светосавској на броју 8, у непосредној близини Алмашке цркве. Овај тихи

и елегантни господин управо је са те адресе, свако јутро, одлазио на посао у свој фотографски студио, дуго година један од најпопуларнијих у Новом Саду. Позних педесетих година међу новосадским матурантима завладао је обичај фотографисања за матурантске таблосе који траје све до актуелног времена. Тим фотографским композицијама портрета, традиционално постављаним у новосадским изложбама, „објављује“ се чин окончања средњошколског образовања и „званичног“ сазревања нове младе генерације. Ползовићеви таблоси су се карактерисали елитистичким естетизмом због чега је уживао изузетан углед.

Веома рано Јован Ползовић се определио за фотографију. После завршетка Грађанске школе у Николајевској порти, још као осамнаестогодишњак, 1933. године, постаје ученик угледног новосадског фотографа Николе Крушедолца. Када, после Крушедолчеве смрти, у студио стигне нови пословођа Загрепчанин Мујић, Ползовић коначно формира свој фотографски став. По сопственом сведочењу – од Мујића је млади Ползовић научио да фотограф треба да се ослања на искуство и естетизам ликовних уметности. Због тога његова фотографија, поготово она екстеријерна, добија особености средњоевропске фотографске концепције – у којој доминира правило златног пресека, остварује се сплет драматичних али добро одмерених црно-бели односа, инсистира се на романтично-лирском естетизму којим се „обавијају“ чак и најдрастичнији (социјални, документаристички, ангажовани) мотиви.

Из Новог Сада млади Ползовић доспева прво у Котор а потом и Херцег Нови. Ту се запошљава код Феликса Ла Фореста, сина Франца Лафореста, једног од зачетника фотографије у Црној Гори и званичног фотографа црногорског кнежевског двора. Порекло ове фотографске породице је француско, а у Паризу су имали свој фотографски студио. Из Црне Горе Јован Ползовић одлази у Загреб и тамо се, захваљујући позивању на новосадску сарадњу са њиховим некадашњим намештеником Мујићем, а још више захваљујући Ла Форестовим препорукама - запошљава у Студију Тонка, једној од најугледнијих фотографских радњи тог доба. Ту се упознаје са неколико тамошњих фотографа, међу којима су засигурно најзначајнији Тошо Дабац и Жорж Скригин. После Загреба, Ползовић кратковремено борави у Бачкој Паланци а потом и у Београду. Уочи Ускрса 1941. године, Јован Ползовић се са супругом, коначно враћа у Нови Сад и, захваљујући стицају околности, избегава кобно бомбардовање Београда, 6. априла 1941.

Ратне године проводи у Новом Саду а у то доба и отвара своју прву самосталну фотографску радњу (1943) у Поштанској улици. Непосредно по завршетку рата Ползовић је ангажован у Комисији за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача, те снима трагове злочина и ексхумације жртава усташа и нациста у Јасеновцу, Вуковару и Сремској Митровици. Фотограф се сећао потресних сцена за време снимања јасеновачких жртава: *„Стотине унакажених тела плутали су Савом а ја сам у војном чамцу пловио између њих и снимао. Најпотреснију сцену у животу доживео сам код порушеног јасеновачког моста, где су на сломљеним гвозденим конструкцијама лежале стотине мртвих људи који су тако испреплетани направили брану од тела... Нисам више могао да снимам...“* Тада доживљава нервни слом који ће се дуготрајно одразити на његову делатност, успоривши његово стваралаштво... Ипак, Ползовић је континуирано фотографисао. Средином протеклог века био је дугогодишњи фотограф Српског народног позоришта, специјализовао се за снимање глумачких портрета и сценске фотографије. У том послу изузетно је успешан а неке од његових фотографија снимљене на сцени новосадског позоришта налазе се у збирци позоришне фотографије Метрополитен опере

у Њујорку. После окончања рада у СНП-у, на истом радном месту замењује га његов син Миомир, такође талентовани фотограф, који се, такође, остварио као позоришни фотограф.

После службовања у СНП-у Јован Ползовић је поново отворио своју приватну фотографску радњу – прво у Поштанској а потом у Пашићевој улици у центру Новог Сада, где на фотографисање долази изузетно велик број Новосађана. Коначно, последња локација на којој је јавно деловао била је тврђава – као уметнички фотограф и члан УПИДИВ-а он је тамо има атеље, заједно са бројним сликарима, вајарима и графичарима Новог Сада. Уз редовни, свакодневни посао, овај фотограф је учествовао и на бројним изложбама. Због свега тога Ползовићево дело је изузетно значајно у целокупној историје фотографије у нас. Заједно са легендарним Гезом Бартом и Јулијом Брежаном, Јован Ползовић је један од оних војвођанских фотографа који су од тридесетих година XX века фотографију схватили као могућност уметничког изражавања. Објединивши документаристичке и ликовне елементе у фотографској слици они су доспели до „уметничке фотографије“, до фотографије као засебне естетске представе.

Ползовић је био и један од оснивача Удружења примењених уметника и дизајнера Војводине. Бавио се примењеном фотографијом (туристичка, индустријска, рекламна, модна, плакатска, опрема књи-га). Интересантно је да је сарађивао у екипи великог светског редитеља Сиднија Полака на филму „Чувари замка“, сниманог у Новом Саду током раних седамдесетих година прошлог столећа.

Јован Ползовић је поживео пуне осамдесетдве године. Све до смрти живео је у сеновитој Светосавској улици, у непосредној близини Алмашке цркве - окружен бројним фотографијама изузетних естетских домета и документаристичких вредности.

ГЛУМЦИ У АЛМАШКОМ КРАЈУ

(Енциклопедијско-лексикографске обраде)

Милена Лесковац
Српско народно позориште

У Алмашком крају су један део свога живота провели глумци Српског народног позоришта, Јелисавета и Петар Добриновић, у Хаџи Светићевој бр. 8, и Јевта Душановић у улици Милана Ракића. Значајни су за историју нашег позоришта, а Петар Добриновић сматра се најбољим глумцем свога времена.

Кључне речи: глумци, Алмашки крај, историја позоришта

I

ДОБРИНОВИЋ Јелисавета (Врањево, 26. V 1841 - Осијек, 2. II 1898).

Познатија под именом Јеца, била је четврто по реду дете свештеника Луке Поповића од шесторо која су се определила за глумачку професију. Основну школу учила је у Сремским Карловцима и Овсеници. На препоруку Антонија Хаџића у својој 27. години почела је да се бави глумом. У то време њене три сестре: Драгиња Ружићка, Љубица Коларовићка и Софија Максимовићка, и један брат, Лаза Поповић, већ су се увелико били признати глумци. На сцени Српског народног позоришта први пут је играла 4. XI 1868, тумачећи Ану у *Шарану* Јована Јовановића Змаја. Већ на самом почетку глумачке каријере замолила је и, скоро, условила управу Позоришта да што чешће игра улоге старијих жена. Њена жеља била је прихваћена и остварена. Тако је до последњег дана своје каријере, коју је у целини остварила у Српском народном позоришту, тумачила тражене улоге. Нису то увек биле жене истога карактера, једнаке нарави или схватања, али увек и без изузетка, старије. Играла је комичне и карактерне улоге. Углавном је дочаравала женске ликове из нашег народног живота. Повремено је, у појединим улогама, са успехом и певала. Посеђовала је изузетан глумачки таленат и имала велику моћ трансформације на сцени. Јелисавета је била савестна, дисциплиновна, радна и увек је била скромна. Свакој улози, била она главна или епизодна, посвећивала је једнаку пажњу и трудила се да је простудира до најмањих појединости. О томе сведочи критички осврт Т. Остојића њене улоге Крезубе бабе у

Распикући: „Проћи ћу мимо све остале велике улоге, него ћу запети баш о најмању и то зато, што тумачица те улоге може послужити за узор савесности и врлине свакоме глумцу који има у себи амбиције да буде прави уметник и свећеник на Талијину храму. Мислим овде гђу Добриновићку (‘Крезуба баба’). Вредно је видети с каквом верношћу и истинитошћу се она маскирала и обукла за своју малу улогу. Вредно је видети с каквом је студијом и конзеквенцијом одиграла и овом приликом једну од својих баба и то можда најнезнатнију бабу. Та преданост својој вештини и студија до најтање потанкости и одликује правога уметника“ („Позориште“, НСад, 1890).

Добриновићка је прославила 25-огодишњицу уметничког рада је 20. IV 1895. као Пелагија Ивановна Рогошкина, у представи *Зеџ* И. И. Мјасницког са закашњењем од две године. О њеном јубилеју Антоније Хацић је јавно изрекао: „... нико у нас не уме данас тако верно приказивати на позорници женске типове из нашег народног живота; нико не уме тако живо да нам изнесе пунице, стрине, куме; зле, језичне, заједљиве жене, сплеткашице, брбљуше, чанколизе, оштрокоњџе, па тек оне ројтанске покондирене тикве... Она приказује своје улоге увек природно и истинито, и не тражи да игром својом произведе ефекат или плескање. Она се никад не истиче својом улогом напред, да од штете буде игри осталих приказивача и утиску комада у целини“.

На Главној скупштини Друштва за Српско народно позориште која је одржана 5. XI 1897. било је одлучено да се она пензионише, али ту одлуку Управни одбор Друштва није стигао да спроведе до краја њеног живота јер је непуна три месеца касније умрла. Поводом њене смрти тадашњи управник Позоришта Антоније Хацић је истакао да је Српско народно позориште неочекивано изгубило своју „најприроднију глумицу, која је створове своје маште, своје душе и свога ума увек знала задахнути правом психичком истинитошћу тако дивно, да јој је ход и гред, сваки поглед па и најмањи покрет, увек био природан, истинит, увек у складу са ситуацијом и приказаним карактером“.

Јелисавета је била удата за Перу Добринићића, такође глумца Српског народног позоришта. Венчали су 12. I 1884. када је Добриновић имао 30, а она више од 42 године.

Остала је запамћена по многим улогама: Мекићка (*Војнички бегунац* Е. Сиглигетија), Ракила (*Циганин* Е. Сиглигетија), Софија (*Љубавно писмо* К. Трифковића), Сара (*Покондирена тиква* Ј. Ст. Поповића), Ката (*Француско-пруски рат* К. Трифковића), Ана (*Шаран* Ј. Ј. Змаја), Динтерова (*Госпође и хусари* А. Фредера), Фрошарка (*Две сиротице* Џ. Оксендорфа), Рогошкина (*Зеџ* И. И. Мјасницког), Крезуба баба (*Распикућа* Ф. Рајмунда), Јевросима (*Милош Обилић*, *Суботић*), Ана Кенеди (*Марија Стјуарт* Ф. Шилера), Јевросима (*Ђурађ Бранковић* К. Оберњика), Ката Соколовић (*Избирачица* К. Трифковића), Марта (*Фауст* Ј. В. Гетеа), Нера (*Подвала*) и др.

Литература: Јован Грчић, *Јеца Добриновићка*, Стражилово, 1892, бр. 10, стр. 154; А-м, *Јеца Добриновићка*, Позориште, Нови Сад, 1895, бр. 37, стр. 145-147; А-м, *Прослава двадесетпетогодишњице Јеце Добриновићке*, Позориште, Нови Сад, 1895, бр. 40, стр. 157-159; А-м, *Јеца Добриновићка рођења Поповић (1850-†1898)*, Позориште, Нови Сад, 1898, бр. 1, стр. 1-2; А-м, *Јеца Добриновић*, Бранково коло, 1898, бр. 5, стр. 159; А-м, *Једна тужна вест*, Србадија, Велика Кикинда, 1898, бр. 68, стр. 4, Милан Грол, *Из позоришта предратне Србије*, Београд 1952; Миховил Томандл, *Српско позориште у Војводини II (1736-1919)*, Нови Сад 1954; *Српско народно позориште у Новом Саду. Споменица 1861-1961*, Нови Сад 1961; Боровоје Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, Београд 1979, Лука Дотлић, *Из нашег позоришта старог*, Нови Сад 1982.

II

ДОБРИНОВИЋ Петар-Пера (Београд, 10. VII 1853 - Нови Сад, 21. XII 1923).

После мађарске буне 1848. породица Добриновић се преселила из Сремских Карловаца, где је Петров отац Јован имао своју берберску радњу, у Београд и преко пута старог двора отворио берберску радњу, али је ту и вадио зубе и стављао пијавице оболелима од високог притиска. Добриновић је у школу пошао са девет година и са муком завршио основну и три разреда ниже гимназије. То је по мишљењу његовог оца било довољно образовања јер је планирао да га син наследи у берберници па га је одмах узео за берберског шегрта. Као калфа у радњи је радио потоњи славни глумац Тоша Јовановић и несумњиво је да је он имао велики утицај на Петра Добриновића. Њих двојица су и заједно посећивали Народно позориште. Тоша Јовановић је одмалена тежио театару, па је убрзо напустио берберски занат и добио ангажман у Народном позоришту. На његову препоруку је и сам Пера Добриновић марта 1870. ступио у тадашњу прву српску глумачку школу. Глуму је учио код Алексе Бачванског, а предавали су му и Јован Ђорђевић, Јован Бошковић и др. Када је школа укинута 7. XI 1870, на предлог А. Бачванског тадашњи управник Јован Ђорђевић издао му је декрет којим је примљен за привременог члана београдског Народног позоришта са пет царских дуката месечне плате и обећање да ће бити послат на усавршавање у Беч и Праг. Обећање није било испуњено, тако да је Добриновић углавном статирао и незадовољан 1871. отишао у дружину Лазе Поповића. Јуна 1872. прихватио је позив да се врати у Народно позориште и у њему је играо док позориште није привремено затворено 10. VI 1873. због финансијске тешкоћа. Краће време играо је у дружини Димитрија Коларовића. У то време Добриновић је већ био запажен као добар комичар и глас о његовој надарености и успеху код публике дошао је и до Загреба, одакле га је позвао директор драме Хрватског народног казалишта Адам Мандровић и понудио му 40 форинти месечно. Међутим, он је понуду одбио јер је имао обавезу да се брине о мајци и о три сестре и два сестрића. Међутим, када га је Антоније Хацић позвао да пређе у Српско народно позориште у Новом Саду ниједног тренутка се није колебао. Прва улога му је била на гостовању у Вршцу 25. VIII 1873. када је „ускочио“ у представу Илије Округића Саћурица и шубара у улози Брице. Пред новосадском публиком први пут је играо 21. XII 1873. као Јован у Трифковићевом Љубавном писму. У Српском народном позоришту провео је четири деценије као глумац, редитељ (од 1886) и као привремени (1905) а затим и стални управник (од 1906. до 1911). Пред крај каријере у Новом Саду његов углед као уметника био је пољуљан вероватно што је обављао и дужност управника. Позоришни одсек Друштва за Српско народно позориште замерило му је 1909. да не обавља своје дужности како треба. Једанаест чланова позоришта поднело је тужбу против њега априла 1908, па му је због тога дат строги укор и упућен му је позив да пази на достојанство позоришне дружине и да са глумцима поступа као са браћом, а замерено му је и што као управник није довољно утицао на глумце да се одуче од конвенционалног тумачења и лоших манира у игри. Такође су од њега тражили да сваки преступ глумца кажњава најстрожом новчаном казном или ће се у противном против њега поступати с највећом строгишћу.

Њихов меморандум са жалбама и жељама је одбијен. Он је био велики уметник и послове управника није био у стању добро да обавља, није разумевао, а није ни волео администрацију, према својим колегама са сцене опходио се пријатељски, није респектовао Управни одбор Друштва за Српско народно позориште, није га интересовало шта пише критика, а што је најгоре није знао да одабира репертоар. Управни одбор Српског народног позоришта децембра 1912. донео је одлуку да га пензиониса и уместо тадашње пензије од 3000 круна одређено му је 1664 круне. Незадовољан, почетком 1913. са трећом супругом Саром (Бакаловић такође глумица, а и прве две супруге Јелисавета, рођ. Поповић и Зорка Ђуришић су такође биле талентоване и успешне глумице) отишао је у Београд, где је закључен са њим уговор о хонорарном игрању у Народном позоришту. Међутим убрзо је избио Први светски рат, а ратне године је провео је у Грчкој, Италији и Француској, где је повремено успешно наступао као глумац. По завршетку Првог светског рата, 2. V 1919. постао је стални члан Народног позоришта у Београду, а од 1. IX 1919. и редитељ. И у Београду увек је одушевљено дочекиван на сцени.

У Српском народном позоришту прославио је 25-годишњицу уметничког рада 1. VII 1898. као Јорик у Новом комаду Мануела Тамаја. Том приликом га је управа наградила сребрним лаворовим венцом, а представници новосадске публике предали су му лепо израђену кутију, у којој је око једног већег дуката било поређано 16 малих дуката. Прославу 40 година рада обележио је на сопствену иницијативу и уз подршку Месног позоришног одбора у Кикинди 10. XI 1910. улогом Целестина у оперети Мамзел Нитуш А. Мејака и А. Милоа, док је 50-годишњицу прославио: у Новом Саду јануара 1923. улогом Гизекеа у представи Код белог коња О. Блументала и Г. Каделбурга, а у Београду 2. III 1923. улогом Бобрикова у представи Чикина кућа И. И. Мјасницког. Када је у Нови Сад дошао 21. XII 1923. да се прикључи помену Кости Трифковићу и обележавању 50-огодишњице извођења *Љубавног писма* улогом Јована, истом оном којом је и започео каријеру у Српском народном позоришту, умро је од срчане капи у гардероби, у костиму, нашминкан, спреман да изађе на сцену. Нови Сад је сутрадан приредио величанствени испраћај његових посмртних остатака. Пред кућом у Шафариковој улици, где је било изложено његово тело, током целе ноћи пријатељи и верна публика му је одавала последњу почаст. Са балкона старог здања Матице српске на Тргу ослобођења од њега се опростио др Брана Војновић, управник Позоришта: „Читаве генерације одушевљавале су се твојим речима, загрејавале твојим осећањима, заносиле твојим тумачењем лепог, узвишеног и истинитог“. Поворка се кретала кроз Змај Јовину улицу ка Железничкој станици, све радње су биле затворене, заставе спуштене на пола копља, а народ је немо стајао на тротоарима. На станици су се у име Друштва за Српско народно позориште опростили прота Милан Ћирић и проф. Милан Јовановић, а колеге глумци су сандук однели до вагона. Међутим, у Београду испраћај није био као у Новом Саду, био је више него скроман. Како је забележио Живко Милићевић у „Политици“: „... да је умро какав сироти амалин, пратња би била већа него она што је пратила доајена југословенског глумишта“.

Био је низак растом, пуначак, кратких ногу, обичног лица, једино су му очи биле изражајне – физички изглед који није карактеристичан за сценске хероје. Упркос томе, он је био љубимац публике и велику популарност дуговао је изузетној глумачкој даровитости, темпераменту, музикалности и природности, али и марљивости. По мишљењу његових савременика, а и многих других, Добриновић је био велики глумац, како су говорили већи и од своје славе. Слободан Јовановић, који га је са одушевљењем гледао на сцени, у „Српском прегледу“ 1895. је написао је: „Пера Добриновић има један дар који не верујем да још ко међу нашим глумцима у овај мах има. Кад игра, нама изгледа да он своју игру импровизује, да је и ствара у исто време кад је игра“.

Остварио је неколико стотина улога у комичном, карактерном и драмском фаху, а режирао око сто представ. Чак и у безначајним и осредњим делима умео је да оствари улоге које се памте и подижу квалитет представе. У свакој креацији давао је оно што је најзначајније у глумачкој уметности - дубоку људску садржину. Тумачио је Шекспирове ликове (Ричарда III, Јага, Луда), Молијерове, Калдеронове, Гетеове, Шилерове, Гогољеве, Чеховљеве и многе друге. Неки критичари сматрају да је још бољи био у националном репертоару, у Стеријиним, Трифковићевим, Костићевим, Нушићевим делима и онима из „народног живота с певањем“ (Мита Крадић у Сеоском лоли Е. Тота и С. Дескашева, Максим у Ђиду Ј. Веселиновића и Д. Брзака), као и у оперетама и опери (Јованчини сватови В. Маса). Како је рекао Милан Предић, „садржај комада где је Добриновић играо, био је сам Добриновић“.

Пред крај живота, 1922, режирао је кратки пропагандни филм против алкохолизма под назвом *Трагедија наше деце* (чува се у Југословенској кинотеци) у којем је и играо улогу пијаног оца који злоставља породицу. То је једини снимак у којем можемо да видимо Перу Добриновића, али који на жалост не илуструје његов велики таленат, његову чувену реалистичну игру. Ту видимо већ остаре-лог, болесног и филму невичног, великог драмског уметника.

Три пута је одликован Орденом Светог Саве: V реда 1894, IV реда 1909. и III реда 1920, а 1921. и Орденом Белог орла V степена. Први је међу глумцима којем је подигнут јавни споменик: 1982. пред зградом Српског народног позоришта у Новом Саду, рад Миланка Мандића, а у фоајеу СНП налази се и његова биста (рад Сретена Стојановића, 1951.). Двадесетих година прошлог века портретисао га је Урош Предић (портрет у уљу налази се у Позоришном музеју Војводине у Новом Саду). У Новом Саду једна улица, код Футошког парка, носи његово име.

Литература: Ј. Грчић, Петар Добриновић, Стражилово, 1892, стр. 188-189; М. Савић, Петар Добриновић, Јавор, 1892, стр. 137-138; Ј. Хр(аниловић), *Двадесетпетогодишњица Пере Добриновића*, Браник, 1898, стр. 77, 1; А-м, *Прослава двадесетпетогодишњег глумовања Пере Добриновића и Андре Лукића*, Позориште, Нови Сад, 1898, бр. 27, стр. 119; А-м, *Глумачки јубилеј*, Бачванин, Суботица, 1898, бр. 12, стр. 2; А-м, *Јубилеј Пере Добриновића*, Бранково коло, 1910, бр. 41, стр. 656; Љ. Лотић, Петар Добриновић, Бранково коло, 1910, бр. 43, стр. 673-675, бр. 44, стр. 691-693; А-м, *Четрдесетогодишњица Пере Добриновића*, Невен, Суботица, 1910, бр. 12, стр. 95-96; Л. Марковић, *Пера Добриновић на филму*, Јединство, 1924, бр. 1356, стр. 5; О. С(уботи)ћ, *Смрт Пере Добриновића*, Застава, 1923, бр. 294, стр. 1; Б. Прешић, *Пера Добриновић*, Јединство, 1923, бр. 1337, стр. 2-3; М. Световски, *Пера Добриновић је умро*, Comedia 1923, бр. 7, стр. 6-8; Ж. Милићевић, Трагичан јубилеј „Љубавног писма“, Политика, 1923, бр. 5627, стр. 4; О. Суботић, † *Пера Добриновић*, Застава, 1923, бр. 194, стр. 1-2; П. Коњовић, *Велики комед је умро*, Театар, 1923/24, бр. 9, стр. 2-3; М. Црњански, Добриновић компонован са успоменама, Путеви, Београд 1924, бр. 3-5, стр. 119-120; Ј. Грчић, *Пера Добриновић као глумац, редитељ и управитељ*, Јединство, 1924, бр. 1390, стр. 2-3, бр. 1392, стр. 2-3, бр. 1393, стр. 2-3; В. Глигорић, *Пера Добриновић*, Раскрсница, 1924, бр. 10, стр. 53-55; Ј. Протић, *Један „интервју“ са Пером Добриновићем*, Дан, 1935, бр. 14, стр. 6; В. Петровић, Лик једног великог уметника, живот и глума Петра Добриновића, Политика, 9-11. IV 1939; Б. Стојковић, Петар Добриновић, Глас Матице српске, 1939, стр. 56-57; В. Димић, *Сећање на Перу Добриновића*, Ново време, 1943, бр. 518, стр. 4; Ј. Ракитин, *Сећања на Перу Добриновића*, Нови Сад, 1950, бр. 6, стр. 2-3; Т. Манојловић, *Пера Добриновић*, Летопис Матице српске, 1951, књ. 367, стр. 39-145; А-м, *Рукописи Пере Добриновића*, Нови Сад, 1953, бр. 67, стр. 2; М. Грол, *Из позоришта предатне Србије (Пера Добриновић)*, Београд 1952; Л. Дотлић, *Из нашег позоришта старог*, Нови Сад 1981; М. Милошевић, *Моје позориште (Сећање на Перу Добриновића)*, Београ 1984; П. Волк, *Пера Добриновић*, Београд 1986; П. Марјановић, *Пера Добриновић*, у: Српски биографски речник, 3 (Д-3), Нови Сад 2007.

III

ДУШАНОВИЋ Јевто (Стари Мајдан, код Санског Моста, 15. VI 1861 – Нови Сад, 24. X 1917).

Отац Никола би је трговац и презивао се Дошеновић, а мати Милица рођена. Гошић била је из Бање Луке. Родоначелник је велике глумачке породице: супруга Љубица, кћи Јулка, синови Милорад и Станоје, снахе Загорка и Илинка и унуци Бисерка, удата Пазело, и Јевто били су глумци.

После завршене основне школе похађао је трговачку школу, али је морао да прекине школовање због устанка у Босанској Крајини 1876, у којем је учествовао. Када је Аустро-Угарска окупирала БиХ, побегао је у Истамбул и у њему остао до 1880. године. У Истамбулу је био, као емигрант, без сталног посла и бавио се разним пословима. Вероватно је тамо посећивао и позоришне представе и заинтересовао за глумачки позив, јер се одмах по повратку у земљу, 1881, придружио Позоришној дружини Фотија Иличића. Непознати критичар је забележио у сарајевској „Просвјети“ 1888. о

младом глумцу: „Играо је с вољом и жаром, глас му је пријатан, а запажено је да се увијек добро маскира, сходно свакој улози“. Нешто касније је прешао у Путујућу позоришну дружину Петра Ћирића у којој је провео неколико година. Члан Српског народног позоришта постао је 1891. и у њему је остао до 1902, са краћим прекидом током 1900. године. Потом је две године водио сопствено позориште Позоришна дружина Јевте Душановића, с којим је наступао у Срему, Славонији и Босни. Од 1904. до 1906. опет је био члан Српског народног позориште, а затим је до краја 1911. водио своју путујућу трупу, али је и истовремено држао кафане у Руми, Србобрану и Новом Саду. Крај глумачке каријере провео је поново као члан Српског народног позоришта, од 1911. до почетка рата, 1914. године. Током Првог светског рата тешко се разболео и умро.

Душановић је важио за једног од најталентованијих глумаца Српског народног позоришта друге генерације. Био је реалистички тумач, са одличном дикцијом и акцентом, имао је велику способност маскирања, духовит у типизацији ликова, нарочито из народног живота. Највише се истицао у тумачењу карактерних и комичних улога: „Глумио сам улоге разног жанра, али сам већином нашао на позорницу доброћудне старце и типове нашег народа из разних крајева“ (1902.). На сцени Српског народног позоришта одиграо је преко седамдесет ликова. Једну од најбољих критика упућених Душановићевој глумачкој уметности дао је Јован Грчић 1909. у приказу *Наших сељана* Мите Поповића када је пет година после премијере говорио о поставци овог дела истакао: „Но наксиноћ сам се лично уверио, да није претерао онај, који ми је рекао, да је Душановић од Давида чинио позоришну фигуру, коју од јаве, од живота не раставља ни педаљ. Тако се уживети у улогу, тако с њом срасти да крај мајсторски верно приказана лика сасвим заборавиш на приказивача те ти се учини, као да ниси у гледалишту, него посред бујнога, живог живота у спољашњем свету, тако се уживети

у улогу може само уметник од главе до пете. Не претерујем, кад кажем, да је овако, као наксиноћ Душановић, на мене утицао Коклен млађи, кад сам га године 1904. у Француској комедији гледао... Душановић као крчмар Давид ни гласом, ни покретом, ни ходом ни за час се не ода да је Душановић. Од првога крока на позорницу па док са ње не оде последњи пут тога вечера, он је само онај којег даје, донесавши га на позорницу готова. За такав је дар црна штета, што сад лежи на вечитој уга̀ри... јер видимо своју сиротињу, која се испречила те с позорнице тера и такве којима би се она могла у свако доба подичити“. У критичком приказу Грчић је истовремено истакао жалост што један такав талентован глумац морао да се бави другим пословима да би прехранио своју породицу јер је глумачки посао био слабо плаћен.

Поред преданом глумачком раду, бавио се проналазаштвом и имао је десетак званично патентираних изума и био сувласник (са Шоманом) радионице за њихову израду у Новом Саду. Један његов изум помиње Стеван Сремац у својој приповеци *У трамвају*.

У Српском народном позоришту између осталих играо је: Марко (*Краљевић Марко и Арапин* В. Миљковића), Гинтер (*Нора* Х. Ибзена), Квазимодо (*Звонар Богородичине цркве* В. Игоа), Осип (*Ревизор* Н. В. Гогоља), Браца Тома (*Јабука* В. Миљковића), Крчмар Давид (*Наши сељани* М. Поповића), Матија Оморац (*Поп Добросав* П. Адамова), Градић (*Циганин* Е. Сиглигетија), Живко Хомољац (*Задужбина цара Лазара* М. Поповића Шапчанина), Јован (*Сеоска лола* Е. Тота и С. дескашева), Петар (*Кир Јања* Ј. Ст. Поповића), Труљон (*Кћи пуковније* Ф. Блума), Иван Бег Црнојевић (*Балканска царица* Н. Петровића), Дух (*Хамлет* в. Шекспира), Владика Данило (*Слободарка* М. Ђорђевића), Андрија (*Ђидо* Ј. Веселиновића и Д. Брзака), Јеврејин (*Јеврејин из Пољске* Е. Еркемана и А. Шатријана), Мата пропалица (*Шокица* И. Округића Сремца), Џексон (*Доктор Робин* Ж. Премареја), Мијат (*Максим* М. Калића), Ђука (*Крајишкиња* П. Крстоношића), Ведио (*Мона Вана* М. Метерлинка), Цар Душан (*Аптеоза* Ђ. Малетића).

Литература: Јован Грчић, *Сезона СНП године 1898 у Новом Саду*, ЛМС, 1898, књ. 195; Јован Грчић, *Црни књаз са Семећа*, Позориште, Нови Сад, 26. XII 1901; А-м, *Душановићево позористе*, Позориште, Нови Сад, 24. III 1902; Јосип Лешић, *Путујуће позориште Фотија Иличића у БиХ 1873-1909*, Театрон, 1974, бр. 1; Боривоје Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, Београд 1979.

ИНТЕЛЕКТУАЛНА ТОПОГРАФИЈА АЛМАШКОГ КРАЈА

Никола Грдинић

Филозофски факултет, Нови Сад

У Алмашком крају су у протекла три века живели значајни уметници: сликари, композитори, глумци, научници и књижевници. Потом за локалну историју места значајни адвокати, градски управитељи и културни радници. Мапом жели да се укаже на духовну физиономију простора и оно што се назива ‘дух места’ (genius loci).

Кључне речи: интелектуална топографија, духовне концентрације, истакнуте тачке, културна традиција, дух места

Садржај: 1. Границе Алмашког краја; 2. Културна прошлост; 3. Значења културне прошлости; 4. Интелектуална топографија Алмашког краја (мапа); 5. Глосе.

1. Границе Алмашког краја

Историјски посматрано Алмашки крај је оно што је као Алмашки крај приказано на мапи из 1745. године. Из архитектонско-урбанистичког угла Алмашки крај чини колоплет кратких и кривих улица. Тамо где то престаје - престаје и Алмашки крај. Критеријуми се подржавају: "медитерански" сплет улица подударан је са историјским границама Алмашког краја забележеним на мапи 1745. То је јасно дефинисан простор: са доње стране оивичен је рукавцем Дунава (данашња улица Ђорђа Рајковића), а са горње Темеринском путем. Бочне правце са једне стране затвара пут од центра града до Темеринског пута (данашњи Трг Марије Трандафил), са другог краја је пут који води од Темеринске улице поред Алмашке цркве до рукавца (данашња Алмашка улица). На мапи из 1745. иза Алмашке цркве је ненасељен простор. Атар.

У периоду после елибертације (1748.) почеле су се "насељавати периферије Новог Сада познате под народним називима Подбара, Салајка и Роткваријски крај. Под називом Подбара ваља подразумевати крај изграђен од обале старог Дунава до Темеринске улице".¹ Разлика између Алмашког краја и Подбаре јасна је. Алмашки крај је део преелибертационог Новог Сада, а Подбара је настала после елибертације имиграционим процесима на слободном простору иза Алмашке цркве. Архитектонско-урбанистички такође се јасно разликују. Подбара има дуге и праве улице које се секу под правим

1 Дака Поповић, "Прилог урбанистичком и архитектонском развоју града Новог Сада", *Рад војвођанских музеја*, 12-13, 1964, 158.

углом, насупрот кратких и вијугавих у Алмашком крају. Разликују се и по начину настанка. Алмашки крај је настао готово одједном (сматра се 1718. г.) компактним пресељењем села Алмаш на периферију Петроварадинског шанца.² Заузео је тачно онолико простора колико је броју становника које је имао било потребно да се распореде на сувим гредима. Подбара се формирала поступно, заузимајући кроз време све већи простор између велике баре (‘‘старог Дунава’’) и темеринског пута, од Алмашке цркве до канала. У новијем времену дошло је до извесне конфузије у односу између топонима Алмашки крај и Подбара, тако што се Подбара схвата као општи назив за простор од трга М. Трандафил до канала, а Алмашки крај као назив за део тог простора, или се сматра да су то синоними за исти простор. Практично Подбара је мајоризовала Алмашки крај. Како се то десило може да буде разумљиво из чињенице да је Алмашки крај недовољно велик простор да би могао бити засебан квартал у административној подели. Осим на самом почетку увек је био у споју са окружењем, ширим или ужим. У прошлости Нови Сад је био подељен на квартове, тј. градске четврти које су означаване бројевима. У 1869. г. Алмашки крај је IV градска четврт која обухвата Алмашки крај и Салајку (Стајић 1951 К: 58). На крају XIX и почетком XX века био је део IV кварта али тада у споју са Подбаром (Милитар 2000: 23). У периоду између два светска рата Алмашки крај био је подељен (као и Подбара), један део је улазио у X реон, а други у IV реон, линија разграничења пролазила је (данашњи називи) Светосавском, делом Кочићеве, и улицом Матице српске.

Део мапе Новог Сада из Архива Града на којој је уцртана подела на реоне

² ‘‘У попису од 1717. год. још налазимо село Алмаш годину дана касније већ га нема; вероватно је дакле, да су 1718. Срби Алмашани због сукоба са камералним и жупанијским чиновницима своје село напустили и у Нови Сад дошли’’, Мелхиор Ердуђељи, *Историја Новог Сада*, Нови Сад 1894, 111.

После Другог светског рата стари поступак означавања делова Града бројевима замењен је увођењем народних назива. Под тим називима су формиране Месне заједнице. Како је Подбара била већи простор њој је прикључен Алмашки крај. Тако је и данас. Већи простор дао је своје име мањем простору. То је била велика штета, и – грешка. Временом су и алмашани, према званичном називу, почели говорити да су са Подбаре. Изгубила се свест о посебности простора, и идентитету.³ У процесу ревитализације и стављања Краја под амбијенталну заштиту треба размислити, паралелно, о неком степену административне аутономије овог историјског простора јер интереси грађана који живе у њему нису, односно неће бити, исти са оним на Подбари. Да ли се може вратити дигнитет овом простору, и да ли је могуће уважити осим практичних и културноисторијске разлоге?

У другом правцу потребно је разграничити Алмашки крај према сплету улица између Матице српке и Саборне цркве (Скерлићева, Милована Видаковића, Златне греде, Лончарска). Ова граница није толико чврста као између Алмашког краја и Подбаре, мада је јасна. Овај део града старији је од Алмашког краја. На мапи из 1745. раздваја их рукавац Дунава. Исушивањем рукавца Дунава ови делови града су се спојили. Заједно чине амбијенталну целину. Нема значајне архитектонско-урбанистичке разлике између њих. Ми их јасно разликујемо као старији и млађи истирјски слој Града, али би их у поступку заштите културног наслеђа требало третирати заједно. Посебан историјски значај има улица Златне греде која је старија и од главног трга, и од Дунавске улице.⁴

Интелектуална топографија обухвата Алмашки крај у његовим историјским границама.

2. Културна прошлост

Алмашки крај није само кварт (крај), улице и зграде, већ читав један мали свет са слојевитим и разноврсним облицима духовног живота.

У Алмашком крају највише су живели и стварали уметници. То је његова доминантна карактеристика. Превасходно сликари (Арсеније Теодоровић, Никола Алексић, Петар Добровић, Анастас Боцарић, Стеван Максимовић); затим музичари (Исидор Бајић, Марко Нешић, Карло Кромхолц), глумци (Јефта Душановић, Петар и Јеца Добриновић, Светислав-Иван Петровић), књижевници и научници (Ђорђе Поповић Даничар, Милан и Радивој Кашанин), уметнички фотографи (Јован Ползовић). Потом организатори друштвеног живота и политичари (Игњат Павлас, Коста Хаџи, Алимпије Поповић). У њему су живели још један војни управитељ, један велики жупан и два градоначелника Новог Сада: Секула Витковић, Аладар Бала, Жарко Стефановић и Владимир Деметровић.

3 Тешко је утврдити када, али свакако током 20. века дошло је и до промене језичког облика традиционалног назива "Ајмашки крај" у "Алмашки крај". Кроз цео 19. век у документима среће се народни назив за Алмашки крај у облику "Ајмашки". Тако на пример Аца Поповић Зуб у својим успоменама пише: "1863. почетком јесени пођем у шетњу у 'ајмашки крај' и узмем пут преко 'земљане ћуприје' (Поповић-Зуб 2003: 108.). Јован Јовановић Змај има једну песмицу о неком Пери "из Ајмашког краја". Дака Поповић који је одрастао у улици Дугореп доследно је писао "Ајмашки крај" (нпр. види у раду нав. у напмени 1).

4 На мапи из 1698. виде се само три улице: Змај Јовина до главног трга, Пашићева до Скерлићеве (где је био рукавац) и Златне греде која је била слепа улица. У данашњој Дунавској улици био је мост преко кога се улазило у град, имала је тек неколико кућа на улазу у Змај Јовину. Улица Златне греде је у правом смислу те речи историјска улица са веома богатом културном топографијом.

Пре краја XVIII века нема значајнијих уметника или интелектуалаца у Алмашком крају, све више их је од половине XIX века. У једном периоду (1910 -1930, не током читавог његовог трајања) у Алмашком крају истовремено су живели Милан Кашанин, Анастас Боцарић, Петар Добровић, Марко Нешић, Петар Добриновић, Јефта Душановић, и Светислав-Иван Петровић. У наведеном списку мање је краткотрајних, узгредних, или епизодичних боравка у Алмашком крају, а више дужих, трајнијих и стваралачки битних.

Ако смо као главну карактеристику духовног наслеђа Краја издвојили присуство уметника, на следећем кораку запажамо да су се они кроз време концентрисали у одређеним тачкама.

На самом почетку XIX века Арсеније Теодоровић купује кућу и убрзо потом отвара атеље у данашњој улици Матице српске близу данашње породичне куће Хацијевих. У његовој радионици -атељеу од 1802. до 1826. школовали су се многи уметници, најзначанији је Стеван Алексић који је током школовања ту и становао. Један век касније у оближњој кући Хацијевих веома често је боравао и стварао сликар Петар Добровић. Ту је имао и свој атеље. Друга занимљива концентрација духа у једној тачки јесте у улици Хаџи Светића. У згради број 8 живели су позоришни глумци Петар и Јеца Добриновић, а у згради на броју 9, потоњи филмски глумац Светислав-Иван Петровић. Добриновић је култно име националног позорја, Петровић је у иностранству остварио значајну филмску каријеру. Треће место у Алмашком крају које се издваја по концентрацији стваралаца јесте улица Саве Вуковића. У њој су живели сликари Анастас Боцарић и Стеван Максимовић, једно време и композитор Исидор Бајић. У Стеријиној улици на истом броју, у различитим временима, живели су публициста Јован Марић и композитор Карло Кромхолц. Остало су, раштркани, усамљени пунктови: Радивој и Милан Кашанин у Барањској улици, Ђорђе Поповић Даничар у Алмашкој, Марко Нешић у Милана Ракића.

Тако се у Алмашком крају сусрећемо са занимљивом појавом да на једном месту, око једне тачке, или на веома блиском одстојању кроз време живе и стварају људи који су својим делом ушли у тако названо "велико време" (наспрам "малог времена" којим је означено трајање наших живота). Треба одмах нагласити да су то случајна подударана. Свет у коме живимо препун је феномена, и до некаквог преклапања и подударана између њих због тога неминовно долази. Јер, нема узрочне везе између боравака значајних стваралаца у различито време у истој или суседној кући, нити у тим тачкама пребива каква магична енергија. Немамо прихватљиву теорију помоћу које то можемо објаснити. Феномен "духовне концентрације" најпре се може схватити као типично *урбани феномен*: због становања великог броја људи на малом простору повећана је могућност да се кроз време створе и такве коинциденције.

Уочавање распореда стваралаца у простору Краја омогућава нам нешто друго, његово духовно мапирање. Тако можемо разликовати "глумачку" улицу (Хаџи Светића) од "сликарске" (континуирани простор од ул. Матице српске 18. до Саве Вуковића 10.). Било би исправније говорити о секвенци у простору, јер обухвата кратак а веома живописан потез од куће Хацијевих, преко Земљане ћуприје где се терен спушта, и затим заокреће у Саве Вуковића. Нажалост, модерним варварством овај по-

тез је делимично девастиран.⁵ Затим, можемо повезати удаљене “музичке” пунктове (К.Кромхолц у Стеријиној и М. Нешић у М. Ракића), који су међусобно сродни по томе што су оба ствараоца, мада на битно различите начине, инспирацију за свој рад налазили у народној музици. Или, уочити значајне изоловане тачке на мапи. Таква истакнута, изолована, тачка јесте на броју 20 у Алмашкој улици где је живео Ђорђе Поповић Даничар. Био је уредник *Седмице* (1855-58.), покретач и уредник *Данице* (1860-1871.). *Даница* је била најбољи часопис српског романтизма, први часопис специјализован за књижевност, и први часопис који је био штампан Вуковим правописом. У оба часописа окупљали су се најбољи писци српске књижевности, у њима је артикулисан даљи књижевни и културни развој. Уз домаће писце обилно су и систематски објављивани преводи из савремених европских књижевности. Сервантесов *Дон Кихот* ушао је у српску културу преко Алмашког краја. Преводио га је Ђорђе Поповић у Алмашкој бр. 20, и објављивао прво у *Седмици* 1956-57, и потом у наставцима у *Даници* од 1864. То не треба схватати као кашњење. Напротив, Поповић га преводи када и треба, онда када је Сервантесов роман постао један од највећих романа светске књижевности. А ту промену у перцепцији извршили су немачки романтичари. Прочитали су је на нов начин, не као сатирично-пародистичку, већ као трагикомично-универзалну књигу о људском заносу. Смишљена и организована преводилачка активност била је део концепта. Национална култура треба да се развија прожимањем са највреднијим остварењима стране. Овоме треба додати још један моменат. Часопис *Даница* био је типично предузетнички посао. Поповић га је створио сам, без материјалне подршке, знањем и вештином, а у томе је био толико успешан да је могао хонорисати своје сараднике, што је била реткост за оно време.

Шта ћемо сматрати истакнутом тачком, или истакнутим тачкама, интелектуалне топографије Алмашког краја, односно највреднијим или најзначајнијим садржајем његове културне прошлости ствар је некаквог консензуса. Вредносни судови су, уосталом, промелјиви. На културну прошлост у овом контексту вероватно би требало гледати на један више прагматичан начин, као на мотивацију за развој одређених садржаја у Алмашком крају.

3. Значења културне прошлости

У контексту расправе о карактеристикама Алмашког краја интелектуална топографија, доводи у упит распрострањени начин гледања на Алмашки крај као на “руралну”, или превасходно “руралну” средину. Јер, ако су у њему живели и деловали кроз дужи временски период такви ствараоци и интелектуалци као Арсеније Теодоровић, Петар Добровић, Анастас Боцарић, Ђорђе Поповић Даничар, Петар Добриновић, онда би идеју о “рурализму” Краја требало ревидирати.

5 Овај простор због своје живописности и историје завређује посебну пажњу, и посебан приступ. Он би се најпре могао исказати на тај начин што би се окомита улица Косте Хација претворила у степениште. То би била прва и једина улица-степениште у Новом Саду. Тим једноставним потезом добија се од завијутка тангентни тргу. Уједно нам се пружа могућност да кажемо како силазећи степеницама силазимо на дно корита рукавца који је ту пролазио до краја 18. века, а да је мали трг на који смо изашли његово дно. И то је у малом читава историја Новог Сада, који је на обалу Дунава изашао тек у првој половини 20. века. Осмишљавање трга је посебна прича. Његови историјски елементи су вода и ћуприја, а њих би некако требало уградити у простор (нпр. чесма). Трг за почетак може да буде паркинг простор; зелена површина; може да се испарцелише земљиште око њега и кроз време напарви затворени трг од зграда грађених у контексту; комбинација та два; нешто треће што би се кроз време створило као идеја, а било прихваћено.

Познавање интелектуалне топографије значајно је за изграђивање духа места. Град нису само улице, зграде и прозори. Постоји и нешто "иза". Оно што се неодређено назива "дух места" (*genius loci*), "амбијент" или "атмосфера", а што је тешко одредљив појам јер се дефинише деловањем. У његовом формирању учествује осим материјалних фактора (простор, зграде) и оно нематеријално - свест о значају људи који су у томе простору живели. Они дају дигнитет простору, и удахњују му смисао који долази од њиховог дела.

Културна баштина Алмашког краја је ресурс за изграђивање будућности. Није важно само утврдити ко је значајан или вредан помена живео у простору Алмашког краја, већ и природу духовног наслеђа коју нам је оставио како бисмо у прошлости могли пронаћи оно што би могли употребити за будућност. На нама је да извршимо избор, и да се надовежемо на оно што мислимо да треба даље развијати. Није довољна само креативност људи у прошлом времену, већ је потребно умети користити прошлост на креативан начин.

Мапа показује постојање културне традиције Алмашког краја о којој немамо свест.

4. Интелектуална топографија Алмашког краја

Биографске скице сложене су према замишљеној рути улицама Алмашког краја, следећи кружни ток према густини њиховог распореда од улице Матице српске до Стеријине. Не само да је могућ другачији редослед, већ и принцип (нпр. хронолошки).

Интелектуална топографија Алмашког краја није коначна, као што то већином и нису послови који се раде први пут, и за које не постоји критична маса предрађњи. У будућности би требало обухватити приказом и улице између Матице српске и Саборне цркве (Скерлићева, Милована Видаковића, Златне греде, Лончарска), јер оне заједно са Алмашким крајем чине оно што ћемо у будућности звати *Стари Нови Сад*. А у опреци према ономе што се данас назива *Стари град*, јер је то његов историјски *центар*. Циљ је да добијемо низ: Стари Нови Сад (Алмашки крај са улицом Златне греде) – Центар (обухвата слојеве од најстарије - Стратимировићеве палате - до међуратног модернизма Бановине) – Петроварадинска тврђава са подграђем – Нови Нови Сад (контејнерска архитектура: Лимани, станични булевар, итд.). Остало су усамљени пунктови: Стрељана и улаз у Јеврејско гробље; Ранцирна станица и још непримећени, затурени, Вински крај у Петроварадину.

5. Глосе

Улица Матице српске

1. Секула Витковић (1687-1754.) потпуковник и војни управитељ граничарског дела Петроварадинског шанца (Новог Сада) од (приближно) 1734. до 1748. Његова кућа-седиште војне управе била је у Алмашком крају, на Тргу Марије Трандафил, преко пута Николајевске цркве. То је био читав комплекс који је поред куће обухватао парк, помоћне зграде и празан плац на који се улазило из данашње улице Матице српске. Око 1734.г. долази у Петроварадински шанец као оберкапетан, а 1741. добија чин потпуковника. После развојачења крајине 1748. прелази у Старе Бановце, где остаје до смрти.

Као војни командат места долазио је у сукоб са епископом Висарионом Павловићем, и са становништвом због деспотског управљања и насилничког понашања. Због тога је у народу добио надимак Фараон ("Вараон"). Због начина управљања граничарски део Шанца називан је и "државом Секуле Витковића" (Стајић 1951, По: 99). У првој послератној историји Града његово име није уврштено у попис "Значајне личности Новог Сада".

Био је познат борац против Турака, због чега је ушао у народну песму. Лаза Костић ставио га је као личност у драму *Пера Сегединац*. Имао је за оно време лепу библиотеку "па би у неку руку важио и као први библиофил у Новом Саду, јер је неке књиге дао да се повежу у кожу" (Марковић 2000: 393). Значајно је и оно са чим је био повезан, оно што је било уз и поред њега: 1) у његову кућу у Алмашком крају долазио је Симеун Пишчевић, официр и писац. Били су родбински повезани. Пишчевићеви мемоари су уз Доситејев *Живот...* најзначајније прозно остварења нашег XVIII века; 2) уз Витковићеву кућу био је пројектован француски парк (Пишчевић га помиње у својим мемоарима). – Први уређен, пројектован, врт на територији данашњег Новог Сада који се може документовати био је у Алмашком крају; 3) за историју уметности значајан је портрет Витковића који је урадио Јоаким Марковић, сликар и књижар школован у Будиму. Често се репродукује.

.Портрет С.Витковића, рад Ј.Марковића из 1734.г.

2. **Игњат Павлас** (1886-1842.), адвокат, један од оснивача соколског покрета, учесник велике народне скупштине 1918.г. Становао је на броју 4.

3. **Коста Хаџи** (1868-1942.), адвокат, политичар, један од оснивача фудбалског клуба Војводине. Становао је на броју 18. ("Кућа Хаџијевих").

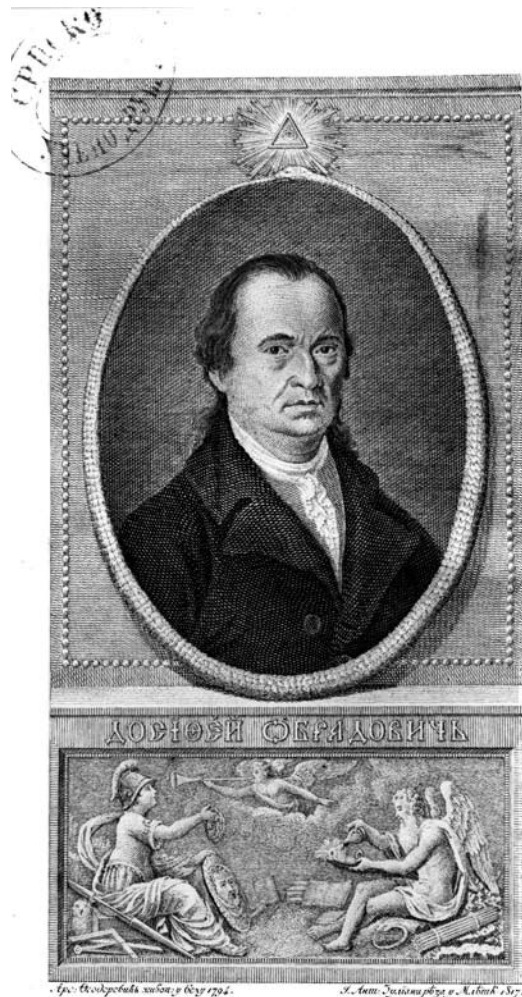
4. **Петар Добровић** (1890-1942.), сликар, и политичар. После женидбе једно време је живео, а касније често боравио у "тазбини" у кући Хаџијевих где је имао и атеље. О њему види рад Саве Степанова *Значајни алмашани*, у овом зборнику.

5. Арсеније-Арса Теодоровић (1768-1826.) сликар, живео на броју 22 од 1802. до 1826. Рођен је у Перлезу, сликарство је учио у Бечу 1788-1796. У априлу 1796. купио је, а у октобру исте године преко опуномоћеника продао кућу у Новом Саду. До 1802. живи у Темишвару. У фебруару 1802. добија новосадско грађанство. Идуће године купује кућу првог суседа, у једној кући је становао а друга му је служила као атеље. Тамо је имао и сликарску школу. 1815. године изабран је за члана градског одбора. Супруга Екатерина умире 1823, поново се жени 1824, умире 1826. Сахрањен је у Алмашкој порти. Још 1888. у *Јавору* суграђани су се сећали како је "као мален старац, ситна гласа, обично са малом керицом, ходио по улицама новосадским" (Стајић 1940: 155). У првим деценијама 19. века био је централна уметничка личност Новог Сада.

Био је интелектуалац просветитељске оријентације у преписци са најзначајним интелектуалцима свога доба, Доситејем Обрадовићем (био је његов велики поштовалац, бринуо се о штампању и дистрибуцији његових књига), Лукијаном Мушицким, Вуком Караџићем, Михаилом Витковићем, Павлом Соларићем. Највећи број његових радова је из црквеног сликарства (урадио је око 26 иконстаса, један од њих је у алмашкој цркви Три јерарха, 1811.), потом портретног сликарства (сматра се да је Теодоровићев портрет Доситеја Обрадовића из 1794. први грађански портрет у српском сликарству), а огледао се и у истиријском сликарству. Водио је цртачку школу у Темишвару, Новом Саду, неколико година у Сремским Карловцима. Имао је два велика ученика, Константина Данила у Темишвару, и Стевана Алексића у Новом Саду.

Постоји проблем стилске карактеризације Теодоровићевог сликарства. Он се по правилу одређује као класициста, или као сликар класицистичког стилског израза који од тог класицистичког израза унеколико одступа елементима које је наследио или преузео из ранијег сликарства барока. Разлика у мишљењима јавља се у вези односа барокног и класицистичког у његовом изразу. Мишљења се крећу од тога да је то подређени елеменат, до тога да је равноправан, тј. да Теодоровић укршта познобарокни илузионизам са класицистичким схватањем позадине, односно да је његов израз средњоевропска класицистичка интерпретација необарока. Постоји и мишљење да је "прилагођавајући се времену и средини, радио у стилу бидермајера, чији је један од првих представника код нас" (Нови Сад 1957: 181).

Сматра се једним од најзначајнијих српских сликара XVIII и XIX века. Нарочито се указује на квалитет његовог цртежа.

Портрет Доситеја Обрадовића урађен у новосадском (тј. алмашком) периоду за Доситејеву књигу "Мезимац" коју је за штампу приредио Павле Соларић 1818.г. Бакрорез је Теодоровић урадио према већем портрету Доситеја за који му је он позирао у Бечу 1794. г. Тај портрет није сачуван.

6. **Никола Алексић** (1811-1873), сликар, учио сликарство у атељеу (нека врста сликарске школе) Арсе Теодоровића у ул. Матице српске 22. Као ученик становао је у улици Матице српске.

Барањска улица

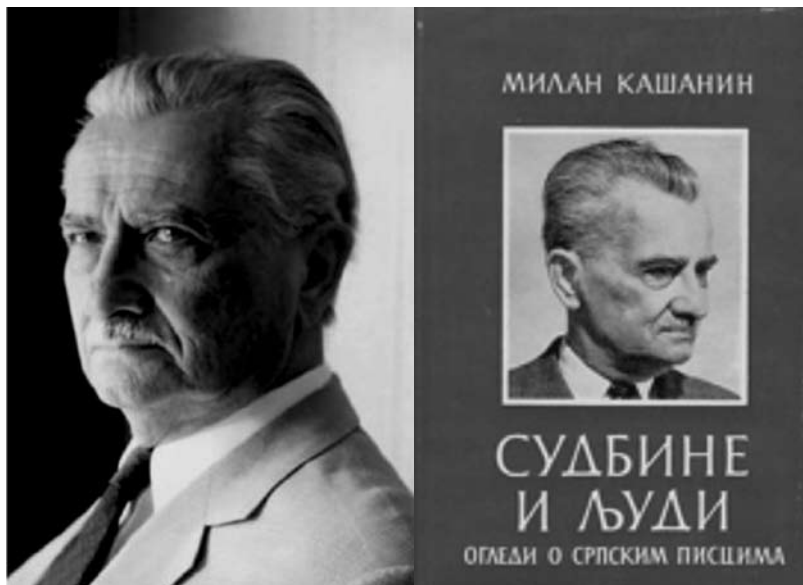
7. **Радивој Кашанин** (1892-1989.), математичар, професор универзитета у Београду и Новом Саду, академик САНУ. Рођен у Белом Манастиру у Барањи, средњу школу завршио је у Новом Саду (1905-1910.). На школовање браће Радивоја и Милана Кашанина у Новом Саду утицао је њихов учитељ у Белом Манастиру Јован Славковић из Сомбора. Познавао је Васу Пушибрка директора новосадске гимназије, препоручио их је, а Пушибрк им је обезбедио стипендије. За време боравка у Новом Саду становао је са млађим братом Миланом, тетком и оцем у изнајмљеној соби у Мишијој улици. Студирао је математику и астрономију у Бечу, Загребу и Будимпешти (у томе периоду живео је у Текелијануму). За време првог светског рата био је мобилисан, али је пребегао на руску страну и потом као добровољац ратовао пет година као српски војник. Учествовао је у пробоју Солунског фронта. Студије 1920. наставља у Паризу, на Сорбони. Докторирао је у Београду 1924. са тезом *О аналитичким облицима мултиформних функција*. После рата био је предавач на факултету, основао је математички институт. Његови радови су из математичке анализе (теорија функција, диференцијалне једначине), механике и астрономије.

Кад је у Новом Саду 1954. године основан Филозофски факултет, почео је хонорарно предавати геометрију на студијског групи за математику. По сведочењу савременика веома је волео Нови Сад, град својих гимназијских дана, и увек се интересовао за догађања у њему. Због Радивоја Кашанина Мишија улица у Алмашком крају променила је назив у Барањска, по његовом родном крају.

8. **Милан Кашанин** (1895-1981.) историчар уметности и књижевности, есејиста, писац, књижевни и ливни критичар, предавач, преводилац.

Рођен је у сиромашној породици беземљаша у Белом Манастиру. Са оцем и тетком која се бринула о њима после мајчине смрти преселио се у Нови Сад 1906. године, где је већ раније био старији брат Радивој. Ту је завршио Српску православну гимназију 1914. године. Становао је у Алмашком крају у Мишијој улици, није познато на коме броју.

Новосадски период био је важан у његовом формирању:

После родитељске куће и родног краја, одлучну улогу у моме духовном животу имала је гимназија у Новом Саду чији су професори пре били ваљани васпитачи него учени људи. У моје време новосадска гимназија није била службена установа него пре свега духовна породица чију је атмосферу чинио култ духовног живота и постојаних људи. Није још било ни фудбала, ни биоскопа, ни аутомобила, није још било ни електричног осветљења. Наше највеће атракције биле су представе у позоришту, из којег смо се враћали вечером кроз улице осветљене фењерима, и то нам је личило на неку велику авантуру (Кашанин 2004: 270).

О атмосфери духовног живота, открићу књижевности, филозофије, музике и расправама које су водили у ђачким круговима фрагментарно је саопштио у својим сећањима и разговорима, у различитим пригодама и на различитим местима. Из данашње перспективе зачуђује како је у том средњошколском узрасту могао бити тако добра обавештен о свим релевантним идејама и појавама тога времена, и како му је било доступно све што се објављивало. Потом, могућност да као средњошколац у Новом Саду поручује и добија књиге на немачком, руском, француском. Посебно место у овом контексту заузима књига Бродера Кристиансена (Broder Christiansen, 1869-1957.) *Филозофија уметности* (*Philosophie der Kunst*) објављена 1909. коју је Кашанин прочитао на немачком језику у Новом Саду 1914. у Мишијој улици у Алмашком крају, и због ње одлучио да студира естетику код Кристиансена у Фрајбург-им-Брајсгау. За њега је ракао "Ниједан писац којег сам читао дотад, дивећи му се шта зна и о чему мисли, није то налазио у уметности, тако о њој говорио, покретао у мени такве жеље" (Кашанин 2004: 157). Овај не толико познати немачки филозоф, међутим, учествује у светској теоријској мисли о књижевности преко појмова "доминанте" и "разлике у квалитету" које су од њега преузели теоретичари руске формалне школе удахњујући им другачији смисао, а вема често га цитира и Јан Мукаржовски. Преведена је на руски 1911. а готово у исто време када и формалисти Кашанин ју је чита у Новом Саду, са подједнаком способношћу да осети њену различитост и новину. Није испитано колико су ставови ове књиге били формативни за Кашанинов начин размишљања о уметности. Кристиансен се залагао за изједначавање уметности и животне праксе, а уметност је испитивао као рецепцијски феномен, и анализирао шта је то у уметничком објекту што остварује његово деловање. Неостварен Кашанинов животни сан, у томе га је омео рат, био је студиј естетике код Кристијансена. Са резигнацијом мислио је о томе као о једном могућем а неоствареном животу још и у својим позним зрелим годинама у есеју *Неверство*. Изгледа да Кашанин до краја живота није сазнао да Кристиансен никада није радио као професор на универзитету. По свему судећи није могао знати ништа ни о значају импулса који је та књига имала за модерну европску књижевнотеоријску и естетичку мисао, јер је знање о томе сувише специјално, и познијег је датума. Значајно је све ово поменути јер нам његова фасцинација Кристијансеновом књигом може изгледа као младалачки занос или каприц, онда када потврђује његову способност реакције и препознавања вредности.

У новосадском периоду објављује своје прве књижевне и књижевно-критичке радове у сомборској *Слози*. На крају периода 1914. Јован Грчић објавио му је у новосадском *Бранику* рад о Његошевој поезији. Заједно са радом Светислава Марића о Лаву Шестову (први рад о њему код нас) објављен је као засебна књижица у посебној библиотеци часописа. Најближи школски друг био му је управо

Светислав Марић (потоњи аутор првог филозофског речника код нас) са којим је током живота имао обимну преписку. Рат је провео на разним местима, у Будимпешти (јануар-мај 1915.), остало време у Загребу и Барањи. Једно време провео је у болници (здрав се подвргао операцији слепог црева да не би ишао на фронт) у истој соби са Ивом Андрићем и Ивом Војновићем. Болница, тј. рехабилитациони центар, био је у загребачком самостану милосрдних сестара, нека врста азила за интелектуалце који су се склањали од рата. У Загребу је студирао књижевност, једно време становао је у истој соби са Антуном Бранком Шимићем; током 1817. и 1818. дружио се са Мирославом Крлежом. Објављује књижевну критику. Није завршио факултет. Од септембра 1918. године је поново у Новом Саду: "Српска народна скупштина је формирана, и покренут је *Српски лист*, ја сам био сауредник и сарадник у њему, а постао сам и помоћник шефа Пресбироа. Тада сам имао највећу плату откако радим. У новосадском магистрату одржао сам неколико предавања о нашој књижевности. Једном, после предавања, пришао ми је један млади човек с плавим очима, у аустријској војној униформи, и рекао: 'Ја сам Милош Црњански'. Није могао да изговори добро глас *р*" (Кашанин 2004: 241). О овом сусрету у Новом Саду писао је касније Црњански из свога угла у коментарима за *Итаку*. Преко Београда 1919. г. одлаз и у Париз где 1923. завршава на Сорбони историју уметности (под један), упоредну књижевност (под два) и руски језик и књижевност (под три). У Паризу се жени са рускињом чији је отац био пореклом из Црне Горе, и са њом добија прво од четворо деце. По повратку у Београд три године ради у Министарству просвете као чиновник. Докторирао је из историје уметности 1928. у Београду са тезом *Бела црква Каранска (њена историја, архитектура и живопис)*. На препоруку Кнеза Павла постављен је 1927. прво за кустоса, а затим 1928. за управника Музеја савремене уметности. После спајања Музеја са Историјским уметничким музејем у Музеј кнеза Павла (данас Народни музеј) постављен је за његовог директора 1936. Од тада ради на формирању збирке, набављању експоната у иностранству, селекцији, изради музеолошког концепта, покретању часописа, организовању изложби. Десет година је предавао на Уметничкој академији историју уметности.

1924. за њега је био важан догађај у животу, са француским византологом Габријелом Мијеом (аутором књиге *Стара српска уметност*, 1921.) обишао је све српске крајеве, односно културноисторијске споменике. Тада је открио Србију, српски пејсаж, и народ. О томе је писао чланке у *Времену*. Његово виђење пејсажа, људи и старе уметности било је откриће и за читалачку публику. Средњовековна уметност била је пре рата подцењена. После откривања великог спољашњег света у Паризу, овим путовањем открио је унутрашњи свет. У оба случаја одлучујућу посредничку улогу имао је француски фактор. Из историје уметности најпознатији је његов заједнички рад са Вељком Петровићем *Српска уметност у Војводини* (1927.), а 1927. покренуо је и уређивао до рата *Уметнички преглед*, месечник, у издању Музеја кнеза Павла. То је био први часопис те врсте код нас и одмах је био на највишем европском нивоу, штампан је на луксузној хартији, у великом формату. Ми ни данас немамо пандан овоме часопису. Између два рата он је истакнут и веома плодан прозни писац. Објавио је збирке приповедака *Јутарња бдења* (1925.) и *Заљубљеници* (1928.), и романе *Трокошуљник* (1930.), *Пијана земља* (два тома, 1932.). Све књиге су награђене, збирке приповедака наградама СКА, романе су наградили Коларчева задужбина и Цвијета Зузорић. У прози се махом бавио градском тематиком и судбином интелектуалаца уметничким поступком који је у основи модернизована реалистичка проза (утицај експресионизма у изразу; ток свести).

За време другог светског рата наставља да ради у Музеју кнеза Павла, и објављује књиге *Два века српског сликарства* (1942.) и *Уметност и уметници* (1943.). Због ових књига и рада у Музеју бива 1945. проглашен за колаборационисту, и пензионисан, мада је у првим послератним годинама био ангажован у комисији за утврђивање ратне штете због чега је пропутовао мога места од Београда до Дубровника. Данас се сматра да је заслужан за очување збирке, али и других вредности (нпр. Миросављевог јеванђеља) које нису биле у његовој директној надлежности. Објављене књиге су биле о уметности и имале су функцију подизања морала и афирмације културе у времену разарања. Осам година није могао да објављује радове под својим именом. На предлог Ива Андрића примљен је 1950. у Савез књижевника Југославије. На предлог Мирослава Крлеже, постављен је за директора новооснованог музеја Галерија фресака 1953, где је остао до 1961, као саветник до 1963. Формирао га је, и афирмисао српско средњовековно фрескосликарство организовањем многобројних изложби, у Европи и Америци. Такође предавањима. Као писац после другог светског рата маргинализован је. У 86. (последњој) години живота објавио је роман *Привиђења*, књ. I, за који је једном приликом рекао да га је смишљао тридесет година. Бавио се књижевном и ликовном критиком. Из те области рада најзначајнија је књига есеја *Судбине и људи* (1968.) која је изазвала пажњу и полемике у јавности. Он је сматрао да је угледање на народну књижевност за писце XIX века било од веће штете него од користи. Ставови у којима се повољно вредновало оно што је градско, интелектуално, естетско, европско а неповољно оно што је плебејски укус, карактер, језик, и поглед на свет, имало је у томе времену значај субверзије с обзиром на званичну народњачку идеологију и систем вредности на њој изграђен. Књига је писана особеним стилем, са личним ставом и грађанском храброшћу, те има посебан статус у нашој култури. Године 1975. објавио је *Историју српске средњовековне књижевности*, тако што ју је поново написао (рукопис је изгорео са свом његовом имовином у савезничком бомбардовању Београда 1945.г.). Оцењена је као другачији поглед од оног у званичној научној историографији, али као подстицајан, освежавајући и нов. Указивао је на световни карактер наше средњовековне културе.

О виђењу сопственог живота сажето је написао:

Обузима ме осећај тамнице, страшно осећање, које ме прати од мог детињства. Тамница је био православни српски гето у Белом Манастиру, у коме сам рођен и научио да се буним. Тамница је била соба у којој сам као гимназијалац становао с тетком и оцем док је он носио грађу на дашчари у Новом Саду. Шта је за Првог светског рата било друго до тамница моје пребивање по царским аустријским касарнама, болницама, реконвалесцентним одељењима, праћено претворством, стрепњом и понижењем, када је у мени све било мртво осим вере да ћу се ослободити? Зар нисам био у тамници и за Другог светског рата, вечито у страху од хапшења, депортовања, гладовања, непријатељских и пријатељских бомби изнад главе? Чегам најмање имао у животу, имао сам слободе. Увек, од малих ногу, био сам предат на милост и немилост нечијој сили, осуђен неком на служење и нечим на робовање. Од кога и од чега нисам све зависио, ко ми није све судио, шта све нисам дочекао од нечије мржње, у чијим све рукама није био мој живот!... (Кашанин 2004: 191).

Пред крај живота рекао је: “Ни једна строфа није равна свитању дана, ни један концерт жамо-ру мора, ни једна мисао равна пољубцу. Да то није само случај, игра судбине, подсмех, освета, то што сам ја постао научник и писац? Дао сам можда цео један живот за танушну духовну светлост” (Кашанин 2004: 10). Кључне речи су “тамница” и “духовна светлост”. Могле би се узети као сажета самокарактеризација животног пута. Кашанин је био тип интелектуалца који су у нашој средини увек постојали, али су ређи. Реч је о тзв. независном типу интелектуалца који размишљао аутономно, а то значи независно од званичних ставова и владајућих идеологија ослањајући се на свој укус, мишљење и индивидуалне ставове, а да они нису каприц, ако и јесу критика или напосто другачије мишљење од оних општих, званичних и прихваћених. Тако је поступао не само у мишљењу, већ и у методу (спајао је историју уметности са књижевношћу) са изразитом индивидуалношћу (а то значи различитошћу) у реакцијама на појаве у своме времену. Овакав тип интелектуалаца увек је имао одређених проблема у нашој средини. Препознат као вредност на страни (носилац је два француска ордена Легије части, и немало других страних одликовања) код нас, заправо, није до краја рехабилитован, а чини се ни схваћен. Свашта му је замерано. Знао је латински, француски, немачки и руски. Преводио је са руског Толстоја и Достојевског, а са француског Ги де Мопасана. Сматра се изузетним стилистом. *Изабрана дела* Милана Кашанина у осам томова издао је Завод за издавање уџбеника 2002-2004.г. У Београду је 2012. постављена спомен плоча на зграду у Хиландарској улици у којој је живео.

Улица Саве Вуковића

Анастас Боцарић, око 1900.

9. **Анастас-Александар Боцарић** (1864-1944.), сликар богатог опуса, сликао је иконе, иконостасе, портрете и историјске слике. Бавио се још скулптуром, калиграфијом, примењеном уметношћу и фотографијом. Космополита немирног духа, од своје 14. до 47. године живота често је мењао места боравка и много путовао. Други део његовог живота је мирнији, борави у два града, Новом Саду и Перасту. Најдуже на једном месту живео је у Новом Саду, од 1911. до 1932, у ул. Саве Вуковића бр 10.

Рођен је у Будви у трговачкој породици, отац му је био грчког етничког порекла. Са четрнаест година одлази у Атину где завршава уметничку школу. У Будву се враћа 1883. Једно време је дворски сликар на Цетињу, потом одлази у Задар где упознаје Ану Тофоло са којом се жени 1891. (имали су две ћерке и сина). Потом одлази у Загреб. У другој половини последње деценије XIX века ради и живи прво у Мостару, потом у Сарајеву. Сликао је иконе, иконостасе - нарочито портрете. Тада у Босни и Херцеговини није било школованих сликара па су он и његов 12 година млађи брат Шпиро (сликарство је учио у Венецији) оставили значајан траг у босанскохерцеговачкој средини. Према сачуваним документима изложба коју је имао у књижари Радовић у Мостару 1896, била је прва јавна ликовна изложба у том граду, и на том простору. У Цариград (Истамбул) одлази 1900. за директора и наставника цртања у новоосновану Српску школу. У Истамбулском периоду путовао је у Египат, и боравио на двору Етиопског цара Менелика II где је

по његовој поруџбини израдио државни грб Етиопије који је био у званичној употреби све до 1974. г. Када је 1904. најављено затварање школе безуспешно је покушао да добије посао наставника цртања на Цетињу. Од 1906. до 1908. је у Скопљу. Почетком 1909. добија задатак да води школу за балканску уметност у Солуну, где остаје до 1911.г. када је затварају младотурци због патриотског деловања. Тада добија посао наставника цртања у женској учитељској школи у Новом Саду. У Новом Саду отвора сликарски атеље за израду икона и портрета са познатим примењеним уметником и сликарем Драгутином Инкиостриом Медењаком на Јелисаветином тргу. У атељеу једно време је држао приватну сликарску и вајарску школу. 1932. пресељава се у Пераст где умире у беди, 1944.

Контакте са новосадском средином има од 1883. када се о њему појављује чланак у *Застави*, преузет из *Српског листа* у коме је Боцарић приказан као веома даровит деветнаестогодишњи уметник који надраста своју средину, а ускоро ће кренути у Црну Гору и Србију. Била је то уствари најважнија његова долазка и препорука грађанству. У годинама 1887. и 1889. за време боравка у Босни и Херцеговини, објавио је дечије песме са илустрацијама, и један ребус у Змајевом *Невену*. Вести о његовом раду у БиХ повремено је доносио *Браник*. У Новом Саду се бавио иконописањем, портретом и нарочито историјским сликарством. Огледао се и у примењеној уметности. Историјским сликарством се и раније бавио. Још 1900. године на Великој изложби у Паризу Србија је наступила са великим историјским сликама Паје Јовановића, Ђођа Крстића, Марка Мурата, Стеве Тодоровића где је и Боцарић имао две историјске слике "На развалинама српског царства" и "Свети цар Лазар и Милош Обилић". За слику "Косовка девојка" добио је 1910. награду у Паризу. То су, по свему судећи, били његови највећи међународни сликарски успеси. Новосадски период обележавају историјске слике, од којих је данас широј публици најпознатија "Велика народна скупштина у Новом Саду 25. новембра 1918.", док је њему, по свему судећи, важнија била слика "Трагедија и слава Србије и света 1914-1918.". Ове две слике први пут истовремено показане на изложби у Суботици парадигматичне су за начин његовог бављења историјским темама. Прва је документаристички приказ, друга је сликана према замисли у духу уметника. Слике према замисли у своме духу могу се поделити на две групе. Прва би репрезентовала наглашену друштвену функцију историјског сликарства и тежњу ка комерцијалним ефектима. Такве слике умножавао је олеографском методом, продавао их на папиру, а јављале су се репродуковане и у часописима. На другачији начин сликао је историјске теме када је размишљао тражећи нов израз (ближе импресионизму), и идејни концепт. Из идеје друге слике настао је пројекат изградње универзалног Пантеона Краљу Петру I у коме је замислио ликовно дело на 1500 м² кружне површине са панорамским приказом српске историје. У ту сврху организовао је хуманитарну организацију ТИССИС (акроним наслова поменуте слике) за прикупљање средстава. У овој идеји било је нечег универзалистичког и антиратног, сам ју је називао "хуманом", а да је то тако раумљиво је не само из оксиморонских спојева речи у наслову (трагедија/слава) и повезивања посебног са општим (Србија/свет), већ и из чињенице да је имао више донација из иностранства него из земље. У коначном исходу недовољно. Овој идеји остао је привржен до краја живота. Његови радови налазе се у музејима Кикинде, Зрењанина, Суботице и Новог Сада, Бања Луке, Сарајева, Будве, као и у приватном поседу.

Његов опус је тешко сагледив, најбоље је обрађен период у Босни и Херцеговини, упркос чињеници да су иконостаси које је урадио у ратовиома били уништавани. Био је са братом Шпиром Боцарићем први школовани сликар који је радио на простору Босне и Херцеговине. По неким мишљењима то је у уметничком стваралаштву био његов најбољи период.

У новије време у Црној Гори, после стицања државности, његово дело се све више проучава и афирмише као дело првог школованог црногорског сликара.

Боцарићев уметнички рад карактерише се као реалистички, односно као академски реализам, од кога се удаљавао у правцу симболизма и сецесије. По другим мишљењима он је на изразитији начин одступио од академског реализма освојен минхенским импресионизмом, а да се примећује и утицај бечке сецесије. Постоји, затим, и мишљење да су његове историјске слике новосадског периода отклон од релизма ка романтизму. Изгледа неспорним да је главна стилска карактеристика његовог рада реализам, а да се истраживачи не слажу, тј. да на различите начине интерпретирају стилске особине његовог развоја од реализма ка модернијем, или напосто другачијем, изразу.

За њега се обично каже да је интересантна појава која је обогатила ликовни и интелектуални живот Новог Сада између два светска рата. Његов значај шири је од градских оквира. Може се означити као сликар регионалног значаја, са компонентама интернационалног.

10. Исидор Бајић (1878-1915.) композитор. Често се селио, једна од адреса је Саве Вуковића бр. 3. Писао је музичке уџбенике и расправе, компоновао хорска дела, клавирске композиције, неколико оперета и оперу *Кнез Иво од Семберије*.

11. Стеван Максимовић, сликар. Саве Вуковића бр. 4. Види С.Степанов, *Значајни алмашани*, у овом зборнику.

Улица Милана Ракића

12. Марко Нешић (1873-1938.), тамбураш и композитор, један од првих есперантиста код нас. Становао је у улици Милана Ракића бр. 11. Завршио је берберски и столарски занат, али се од 1890. године посветио искључиво музици и компоновању. После првог светског рата био је чиновник Уреда за социјално осигурање, а затим библиотекар радничке коморе.

Хармонизовао је многобројне народне војвођанске песаме, и компоновао у народодном духу. Многе од компонованих песама сматрају се народним, или се изводе као староградске: "Донес' ми вина крчмариц", "Кад сам био млађан ловац ја", "Невен Коло", "Ђувегије где сте да сте". Нешићева песма "Биће скоро пропаст свет" послужила је као музички мотив и наслов за култни црноталасни филм Живојина Павловића. Многе његове песме су снимљене на сингл плочама у Америци и Београду између 1914. и 1938. године. Био је шеф многих тамбурашких оркестара. Са тамбурашким оркестром Васе Јовановића наступао је у свим главним градовима Европе, где се упознао са идејом есперанта. По повратку оснивао је друштво за есперанто у Новом Саду, које данас носи његово име.

Издао је књигу „Школа за тамбуру“, и штампао своје композиције. Био је симпатизер радничког и социјалистичког покрета. Био је веома популарна личност, не само новосадске средине. Сматра се да су највреднији део његовог рада хармонизације војвођанских народних песама. За ширу публику он је данас најпознатије и најпопуларније име интелектуалног и уметничког света Алмашког краја.

Рукопис Марка Нешића

Улица Марка Нешића

13. **Јефта Душановић** (1861-1917.), глумац. Становао је једно време у улици Марка Нешића (број непознат). Види Милена Лесковац *Глумци у алмашком крају*, у овом зборнику.

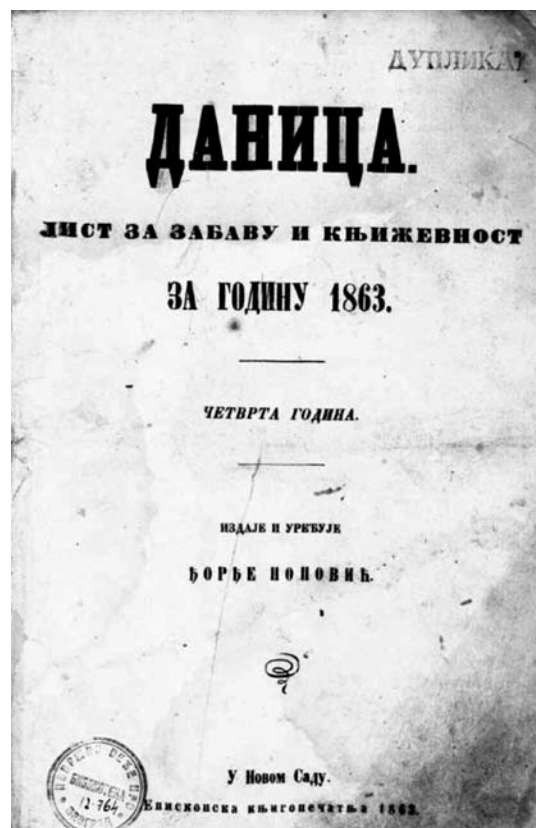
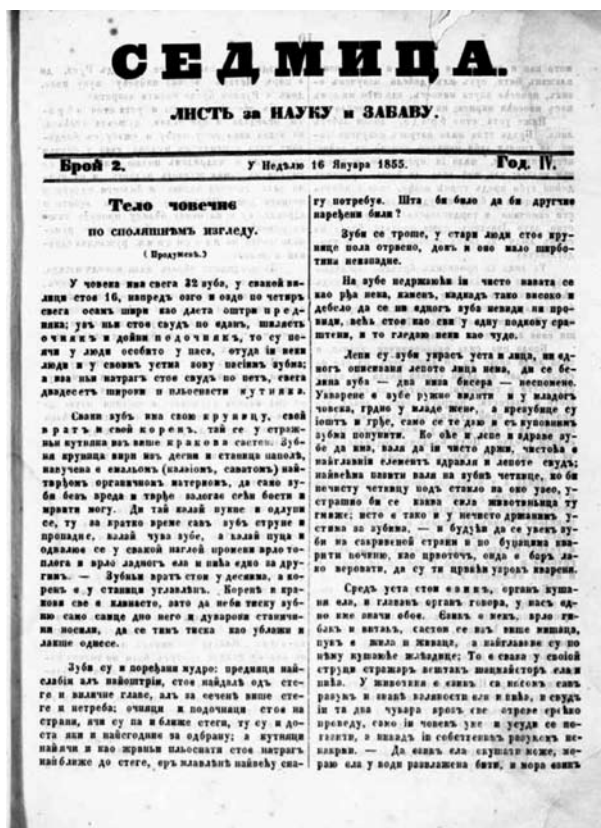
Светосавска улица

14. **Јован Ползовић**, фотограф. Светосавска ул. бр. 8. Види Сава Степанов, *Значајни алмашани*, у овом зборнику.

Алмашка улица

15. Ђорђе Поповић Даничар (1832-1914.), уредник већег броја часописа, писац, преводилац, полиглот. Становао је у Алмашкој бр. 20. Рођен је у Старим Бановцима (Срем), а гимназију је похађао у Ср. Карловцима, Сегедину, Загребу и Бечу, где је матурирао. У томе времену сврха честих мењања места боравка у средњошколском периоду била је, поред осталог, учење страних језика. У Бечу је дипломирао права. Његов новосадски, односно алмашки период после дипломирања траје до 1872. када одлази на место школског надзорника у Темишвар. Седамдесетих година прелази у Београд. Био је краљев библиотекар, конзул у Скопљу, кустос Народне библиотеке. Био је сарадник у Бечким, Пештанским и Прашким новинама са многобројним прилозима. Објавио је речник немачко-српског и српско-немачког језика као две засебне књиге (Панчево, 1879-81; 1886-95.). Објавио је први код нас речник источњачких туђица *Турске и друге источанске речи у нашем језику*, Београд 1884. Веома много је преводио из страних књижевности.

Његово животно дело јесте уређивање часописа *Седмица*, покретање *Данице*, и уношење у нашу културу Сервантесовог *Дон Кихота* (превод са немачког језика). О њему Владан Ђорђевић у својим *Успоменама* писао је: "...један млад човек у Новом Саду, без икакве новчане помоћи 'правитељства', од кога је једва добио дозволу да издаје српски књижевни лист, без пара и динара, само својим трудом и издржљивошћу, створио нов књижевни стожер *Даницу*, око кога је умео одма прикупити све српске

књижевнике с ове и с оне стране Саве и Дунава, и старије и млађе, па чак и књижевне полетарце из Србије...и из Војводине, којима је брзо постао ментор и мецена..."(Веселинов 1984: 5). Умео је да изврши селекцију сарадника, одбије слабе, привуче оне најбоље, и препозна таленат. Лаза Костић је у *Седмици* под његовим уредништвом тек из трећег покушаја објавио своју прву песму, а Ђура Јакшић је највише захваљујући њему постао песник. Из преписке се види не само да га је подстицао већ и да је уз песникову сагласност дотеривао његове песме. *Седмица* и *Даница* у литератури се означавају као ауторски часописи.

Седмица је била подлистак *Српских новина* Данила Медаковића. Поповићевим преузимањем уредништва 1855. године постоје наш најбољи часопис за књижевност у коме се стачу старо и ново, завршава просветитељско-класицистичка књижевност и почиње романтизам. *Седмица* је имала тираж 2000 примерака и редовно је дистрибуирана сваке недеље у све крајеве где су живели Срби. Захваљујући Медаковићу то је био и први часопис у коме су прилози хонорисани (раније је писање сматрано патриотском обавезом). " *Седмица* је имала велики књижевни успех, и за кратко време стекло се у њој све оно што је имало гласа у тадашњој српској књижевности" (Скерлић 1967: 225). Романтичарске тенденције започете у *Седмици* развијају се у *Даници* (1860-1872.). *Даница* се данас сматра најбољим часописом српског романтизма. Објављивао је веома пуно превода из страних књижевности. Поповић га је покренуо и уређивао једанаест година, а прве четири године "све што је у оно доба српска књижевност могла дати, то је *Даница* давала" (Скерлић 1967: 226). После прве четири године услед политичког размимоилажења са организацијом Уједињене омладине, опада у квалитету. Дакле, почетком друге половине XIX века у Алмашком крају живео је и деловао уредник два најзначајнија књижевна часописа. На истом месту настао је и први превод Сервантесовог *Дон Кухота*. Лаза Костић овако је описао његов изглед: "Леп човек, шпанско лице, кавалеро, тореадор." За њега је још рекао да се смејао "грохотом", и да му је глас био "као звоно" (Костић 1984: 35-36).

16. **Жарко Стефановић** (1875-1952.), градоначелник; становао у Алмашкој бр. 14.

17. **Алимпје Поповић** (1888-1967.), свештеник, први председник МНОО. Становао у парохијском дому у Алмашкој ул. бр. 11. Припада познатој породици Поповића која је у Нови Сад дошла из жупанијског Алмаша 1716. године. Најпознатији члан ове породице био је Дака (тј. Давид) Поповић, архитекта, урбаниста, и први Бан Дунавске бановине. Породица је крајем 19. века живела у ул. Дугореп, данашњој Подбари. Објавио је књигу *Двеста година Успенске цркве*, Нови Сад 1936.

18. **Аладар Бала**, велики жупан од 1905. до 1909.г. У томе периоду живео је у Алмашкој ул. бр 1, односно Темеринској 28.

Хаџи Светићева улица

19, 20. **Пера** (1853-1923.) и **Јеца** (1841-1898.) **Добриновић**, глумци. Живели су у Хаџи Светићевој бр. 8. Види Милена Лесковац, *Глумци у Алмашком крају*, у овом зборнику.

21. **Светислав-Иван Петровић** (1894-1962.), филмски глумац, полиглота (глумио је на мађарском, немачком, француском, енглеском и српском језику), становао је у ул. Хаџи Светићевој 9. Снимио је преко стотину филмова у студијима Будимпеште, Беча, Париза, Берлина, Холивуда током пуне четири деценије глумачког рада. На почетку каријере име Светислав промењено му је у Иван, због лакшег памћења и изговора. Под тим именом, као Ivan Petrovich, био је познат и популаран глумац у Европи између два светска рата. Што је било необично за средину у којој је живео, потписивао се ћирилицом. У Алмашком крају (ул. Хаџи Светића 9) живео је до завршетка средње школе. Отац му је био модни кројач, са ексклузивном радњом у партеру (после Другог светског рата срушене) зграде Матице српске на главном тргу. Чланови уже породице почивају на Алмашком гробљу.

Студиј политехнике у Будимпешти прекинуо је после улоге у филму Михаља Кертиса *Надчовек* (потоњег режисера кулног филма *Казабланка* са Хенфријем Богартом). Од тада његова каријера постаје међународна, игра у немачким, француским, америчким и мађарским филмовима. Преко филмова који су се приказивали у тадашњој Југославији стекао је велику популарност. 1928. боравио је у Београду на премијери свога филма *Алахов врт*, и посетио родбину у Новом Саду. Извештачи су забележили да је од 56 000 становника тадашњег Новог Сада, 50 000 изашло да га поздрави. Александар Карађорђевић одликовао га је због доприноса популаризацији филмске уметности. Оженио се немачком глумицом Фридл Шустер. Време рата провео је у Немачкој снимајући већином комедије и мелодраме. После рата у Југославији глумио је у филму *Далматинска свадба* у немачко-словеначкој копродукцији. Последње филмове снима у француској, где умире (Париз, 1962.). Сахрањен је у Минхену.

Филм *Далматинска свадба* био је забрањен, као и приказивање свих његових филмова у земљи, јер је за време рата снимао у фашистичкој немачкој. А и Краљ Александар га је одликовао. Тако је заборављен. Последњих година интерес за њега је оживљен, о њему се пише, и приређују изложбе. Покренута је иницијатива да једна улица у Новом Саду добије његово име.

Патар Волк у *Историји југословенског филма* писао је о његовој глуми: "Био је глумац са личним стваралачким идентитетом, висок, лепе појаве, суздржаног геста, проницљив, врло прецизан у изразу, са способношћу за унутрашњу трансформацију. Својом лежерношћу и мимиком, која је била врло природна, био је занимљив, никад до краја отворен, са унутрашњим доживљајем и вештином да у сваком кадру нађе места за себе и оно што треба да уради. Играо је веома различите улоге и свуда успевао, мање или више, да буде не само коректан и добар, већ и врло добар, убедљив и запажен".

Најпознатији филмови:

Кенингсмарк (1923); *Уметничка душа* (1925); *Гола жена* (1926); *Чаробњак* (1926); *Алахов врт* (1927); *Три страсти* (1927); *Сирена Моргана* (1928); *Латински квартал* (1929); *Слепи миш* (1931); *Викторија и њен хусар* (1931); *Хавајски цвет* (1932); *Козак и славуј* (1935); *На плавом Јадрану* (1937); *Европа не одговара* (1941); *Процес* (1948); *Ероика* (1949); *Лифт за губилиште* (1957).

Стеријина улица

22. **Јован Марих** (1856-1898), учитељ, уредник часописа *Виноград* и *Школски одјек*. Становао је у Стеријиној бр. 3.

23. **Карло Кромбхолц** (Karoly Krombholz, 1905-1991.) пијаниста, композитор, музички педагог и писац текстова о музици. Становао је у Стеријиној бр.3.

Рођен је 1905. у Будимпешти у музичкој породици, отац му је био цењен мајстор за подешавање музичких инструмената, и аматер пијаниста. Рано се заинтерсовао за музику. После пресељења у Суботицу 1913. почео је са музичком едукацијом. Завршио је музички академију у Бечу 1924-1927. где је оцењен као даровит пијаниста (одмах је уписан на другу годину студија). Паралелно је учио и композицију. До 1941. имао је пијанистичку каријеру, а после се запошљава у музичкој школи у Суботици, потом прелази у *Средњу музичку школу Исидор Бајић* у Новом Саду где је радио до пензионисања са краћим, трогодишњим, прекидом када је предавао у Београду.

Његов композиторски опус има две различите етапе. У првој до 1941. г. доминантан стил је неоромантизам и импресионизам. У другом, нарочито од 1946. подлога на којој је музички стварао и инспирисао се била је мађарска народна музика. У оваквом усмерењу стекла су се два момента: захтев нове социјалистичке власти да се музичари окрену "народној песми" подударао се са једним од правца у модерној музици - неокласицизмом - насталом као одговор на слабљење тоналности и кризу мелодије. Народне мелодије схваћене су као подлога за изграђивање једног новог музичког језика. Особеност његовог музичког неокласицистичког израза делом проистиче из подлоге на коју се ослањао. Мађарска народна музика јединственог је израза у Европи, слична је музичком изразу појединих регија у Азији. Његов основни поступак у трансформацији фолклорне подлоге био је "музички цитат". Као умерени модерниста повремено је стварао дела која имају авангардни карактер. У тој врсти рада као његово најсмелије дело истичу се *Сазвежђа* из 1960.

Повучен, незаинтересован за комуникацију са медијима, квалитет његових радова откриван је више случајно, тако што би неко од стручњака чуо снимак неке од његових композиција, или видео ноте. О себи је рекао: "Мој живот не личи на живот неког великог уметника чији се пут непрекидно успиње зачињен бучним забавама, скандалима и пустоловинама. Мој живот је непрекидни рад и испуњавање обавеза" (Проданов-Крајишник 2009: 16).

У новије време музиколози показују повећано интересовање за његов рад. Компонувао је оркестарска, клавирска и солистичко-инструментална дела, од којих су најпознатија: *Војвођенска мађарска рапсодија за клавир и сифонијски оркестар*, *Скице из Бачке за гудачки оркестар*, *Марш-фантазија*, *Бурлеска*, *Suite romantique*, *12 етида за клавир*, *Сазвежђа*. Посебно повољно вреднује се његов клавирски опус.

Литература

А.Општа. *Енциклопедија Новог Сада*, књ.1-30, Нови Сад 1993-2010; *Нови Сад*, Издање града Новог Сада 1957; Васа Стајић, *Новосадске биографије*, књ. I-IV, Нови Сад 1936-1940; *Народна Енциклопедија СХС*, књ. I-IV, Београд-Загреб, 1926-1929.

Б. Посебна. Ира Проданов-Крајишник, *Клавирска музика Карла Кромбхолца*, Нови Сад 2009.; М.Кашанин, *Камена Открића, Случајна открића, Са Миланом Кашанином, О Милану Кашанину*, Изабрана дела књ. 8, Београд 2004.; Љиљана Лазић, "Слика Анастас Боцарић у Новом Саду", *Рад Музеја Војводине*, 43-45, Нови Сад 2001-2003.; Аца Поповић Зуб: *Успомене*, Нови Сад 2003; Ж. Марковић, "Очи моје вредне Новог Сада" у Т. Мулитар, *Нови Сад, на раскрсници минулог и садањг века*, Нови Сад 2000, прир. Живко Марковић; Лаза Костић, *Књига о Змају*, Београд 1984.; Иванка Веселинов, *Даница, садржај и предметни регистар*, Нови Сад 1984.; В. Милинчевић, *На раскрићу епоха. Српски књижевни часописи (1850-1860)*, Београд 1979.; Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд 1967.; Ж. Милисавец "Значајне личности Новог Сада" у *Нови Сад*, Издање града Новог Сада 1957. Васа Стајић, *Грађа за политичку историју Новог Сада*, Нови Сад 1951; В. Стајић, *Грађа за културну историју Новог Сада*, Нови Сад 1951. Коришћен је и Интернет.

Напомена: Овај прилог не би био могућ без података које је дао Завод за заштиту споменика културе града Новог Сада.

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У АЛМАШКОМ КРАЈУ

Ивана Јањић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за румунистику

Речи лете, оно што је написано остаје.
(Латински цитат)

Где је чија кућа ту је и средина света.
(Српска народна пословица)

Различитим методолошким моделима истраживања често покушавамо да извршимо класификацију извора, били то материјални, усмени или писани извори. Сви извори су јако битни јер су остаци који говоре о некадашњем животу и дешавањима. Усмени историјски извори или приче, тј. казивање сведока, обезбеђују увид у свакодневни живот. Преносе се понекад са старијих на млађе, и могу да пруже увид који нам не могу пружити писани документи. Тежиште је на скоријој прошлости, како би научили нешто о животима наших „родитеља“, и на тај начин сазнали више и о себи.

Кључне речи: усмена историја, свакодневни живот, Алмашки крај

Садржај: 1. Усмена историја; 2. Казивања професора Слободана Ценића; 3. Казивања протојереја–ставрофора Мирка Тишме.

1. Усмена историја

Усмена историја представља прикупљање и проучавање историјских информација о појединцима, породицама, важним догађајима или свакодневном животу користећи аудиозаписе, видео касете и-или транскрипцију интервјуа. Она настоји да добије информације из различитих перспектива, а већина од њих се ретко може наћи у писаним изворима.

Усмена историја нам омогућава, као нека врста збирке личних сећања, да се истакну вредности појединачних искустава. Испитаници, говоре о властитим виђењима појединачних догађаја и о томе како је било живети током одређеног периода, и на одређеном месту. Усмена историја је посебан и битан алат за враћање и очување недокументованих аспеката искустава људи.

Усмене историје, у целини, доносе компликовану слику живота али и моралних криза. Ни комплетно реструктурирање живота не може у потпуности објаснити искуство, и дати одговоре везане за живот различитих заједница, породица и појединаца. Али и неравномерност у подацима је драгоцен концепт за разумевање и уклапање у савремено искуство.

Коришћењем усмених сведочанстава очевидаца, подиже се свест о значају свакодневног живота људи. Тежиште се најчешће ставља на скорију прошлост, како би научили нешто о животима наших „родитеља“, и на тај начин сазнали више и о себи, и „другима“. Лична историја, или лична прича, је заправо документовани запис о животу једне особе, запис њених мисли, осећања, сведочење о људима из околине, о догађајима и местима из прошлости појединца.

Методом усмене историје можемо доста тога сазнати о обичним грађанима-кама који су, иако нису представљени широј заједници на одређени начин, ипак одиграли значајну улогу у стварању историје. Затим откривамо који су историјски догађаји утицали на живот у различитим заједницама, и документовању историјских информација које нису представљене у званичним изворима. Кроз биографске призме животних прича улазимо у један нови и готово непознати свет за наше друштво.

2. Казивања професора Слободана Ценића

Професор Слободан Цанић, дочарао нам је живот Алмашког краја. Кроз пријатан разговор сазнали смо о важности овог краја, насеља које је настало међу првима у Новом Саду. Алмашки крај поседује дугу историјску традицију. Можемо га окарактерисати као духовни и културни центар града.

Прво бих желео да се представим, ја сам Слободан Цанић, имам безмало 85 година, што је доста, и превише. Овде сам живео, у овом крају, у два периода али нажалост не тако дуго. Ми смо се доселили у овај крај негде 1938. године и ту смо били до 1941. Онда смо протерани, па онда сам ја отишао после да ратујем и демобилисао сам се 1946. године. Затим сам се вратио кући, ту у Саве Вуковића број 7, аутентична Подбара, и ту сам био до 1960. године. Оженио сам се, преселио у другу кућу, и тако даље. Е сад, један део моје приче ће бити везан за оно што су ми причали и што пам-

тим, један део приче је оно што сам пре рата доживео, а један део приче је после рата. Није тако велико, али...

Радио сам у мушкој гимназији, мешовита гимназија, не мушка, која је настала спајањем мушке и женске. И звала се као друга мушка. Директор је био Радовић, али први је био Шуваковић. Радила је и једна и друга гимназија у истој згради. Ја сам се запослио педесет треће, када сам дипломирао. Дипломирао сам физику. Најчистији физичар. Верујем у то време, књигу... Да направим дигресију само мало око тога. То је било време када дипломирани студенти нису добијали диплому у руке. Него се распореди планска расподела, ту и ту, пошаље диплому тамо. Па онда када добије премештај, опет премести му диплому па онда он иде... за дипломом. Међутим, Нови Сад је био паметан, први град у ондашњој Југославији који је расписао конкурс. Распише конкурс за професора физике. Пошто сам ја таман баш дипломирао, ја дођем, пријавим се, кажем, молим лепо, ево ја, ето тако, одлично. Они направе решење, одмах. Запошљава се ту, ту, тако, тако, тако, лево десно. Добијем акт. Одем у Министарство, пошто су дипломе биле у Министарству, оно је вршило распоред. И кажем: „Дошао сам по диплому.“ Онај чиновник гледа, каже: „Како? Како ти то мислиш?“ Реко, лепо, јеси писмен? Каже јесам, немој се завитлавати. Реко, онда ово прочитај. Оно пише конкурс Нови Сад, ово, оно. И каже: „Шта је то?“ Па реко, ево читај, шта. Па реко сад, пошто сам запослен, молим лепо диплому, идем у Нови Сад. „Морам ја да питам министра.“ А министар био неки Панић, Суреп по надимку, иначе, радио некад у Новом Саду, у Матици српској и тако даље, био је скоро у Новом Саду, иначе. Зове он министра. „Шта да радим?“ Каже: „Па шта пише?“ Он прочита. Каже: „Дај човеку диплому.“ И тако ја добијем диплому, дођем у Нови Сад и ту се запослим у гимназији. Међутим кратко сам био, две године свега. И то две лепе године, две школске године, јер се онда отвори Универзитет, па одем на Универзитет. Прво као асистент, па као доцент, професор, па тако даље, већ како је то ишло.

Улице Алмашког краја

Прво да кренемо од краја. Има једна ствар која се дуго вуче, и стално се вуче, и ја стално очекујем да ће неко од историчара или ових који се баве градом то разрадити, а то је питање улице Земљане ћуприје. Зашто је Земљана ћуприја и одакле то име и тако даље. То се на старим мапама може видети да је некада постојао канал, који је ишао од Дунава отприлике нешто више од садашњег канала, па је ишао скроз, скроз улицом Марка Миљанова, пролазио је кроз садашњи део Земљане ћуприје и ту сад Земљана ћуприја заокреће, према Матици српској и ту има једна капија. Тачно где је та капија, туда је канал пролазио и оно што је невероватно долазио је чак до Николајевске цркве. Та прича може да се види из два дела, један је део што се на старим мапама може видети цртеж тога канала, а други део су приче мог прадеде. Прадеда је из Срема, преко из Беочина, и он је мени причао да су некада чамцима долазили низ Дунав доносили воће и поврће, шта ја знам. Пролазили кроз канал, и долазили до Трга где су биле пијаци, где је сада Трг Марије Трандафил, сад се тако зове. Значи, испред Николајевске цркве а некад носи и име Стари житни трг. Тако се може наћи у књигама. Ту су долазили, доносили и тако даље. И онда је питање моје, нормално, било: Добро деда, лепа прича. Ти

дођеш из Беочина доведе низ Дунав, а како уз Дунав? Е, каже, синко то је било овако. Свуда уз Дунав, од Новог Сада па до горе до Футога, до Беочина постојали су лимани. Лимани су водотоци који иду супротно од тока реке. И онда је виц био само да се пребаци чамац са једне стране на другу, јер лиман је у једном делу тока са једне стране па онда је, каже, мало тешко да се пређе преко, па лиман са друге стране па цик-цак и тако се врате натраг. Отуда је остало још две ствари, једна је име једне мале улице Лађарска. Између Скрлићеве улице и бивше Сомборске, садашње Матице српске, су велике баште. Те су баште настале тако што се канал полако сасушивао, шта ја знам сужавао. Но, град је био одељен тим каналом, није било згодан због пролаза, била је вода. Па онда је једнога дана неко донео одлуку, немам појма ко, да се то наспе земљом. И с једне стране се наспе земљом и садашња Саве Вуковића, то је прелаз преко земљане ћуприје. И зато је улица добила име Земљане ћуприје. Тако то мало парче. А хтео сам да кажем, да је остало две ствари. Прво, Лађарска улица она је била један мали извод тог већег канала, и ту су везивали чамце. И тога се сећам пре рата, око средине Лађарске улице, на једној кући је било, остала су као улаз у капију два стуба за које су везивани чамци са алкама. А друга ствар, између Скерлићеве и Матице српске, отприлике, на половини тих улица у баштама је била заостала како су је онда звали боктерница. То је било трошарина где се наплаћивала, када су чамци улазили и ишли на пијацу. У једној од књига, прва књига о Новом Саду коју је издала Матица српска, то је радио Бошко Петровић, још неко са њим има слика те трошарине у баштама. То су два трага која су остала од тог канала, због кога је улица добила назив Земљане ћуприје. Но, има још неких ствари око улица, значи прво Земљане ћуприје, Лађарска зато што су ту везивани чамци.

Догађаји

Један од догађаја који се одигравао ту пре рата, а интересантан за нас као децу је било да је на том делу земљане ћуприје, ту радио неки ужарник и он је ту разпињао она његова вретена, то је доста дугачак простор, значи од Хацијне куће, ајд' тако да кажемо, па овамо према Саве Вуковића, разпињао је вретена и ужад, и то је за нас било интересантно да се гледа. Други догађај који је био интересантан, ту негде пред рат, то је прављење канализације. Ту је вероватно била нека импровизована канализација, како је тај канал некад текао па је затрпан, онда је град решио да направи једну поштену канализацију, цео крај је био раскопан дуж Марка Миљанова и донешене су неке велике бетонске цеви. Отприлике промер је могао бити око метар и по, можда и нешто више. Сећам се да су мања деца могла да стоје у тим цевима. Цеви су биле овако, оборене послане, значи пречник цеви је био такав да су мања деца могла да стоје а ми смо се бесконачно по тим цевима играли и скакали. И даље је онда то копано, копано, копано, к'о и сада што се ради, почне се па онда траје сто година никад да се заврши, али се завршило и направили су канализацију, али се после поставило да је ипак без обзира на велики пречник тесна, јер је добар део вода сведен, после, на ту канализацију, и када падају велике кише, онда место да одводи, из канала је вода искакала напоље. Е сад идемо даље.

Животни проблеми

Е сад, шта је било у околини пре рата. Било је неколико проблема које је требало разрешити. Први проблем, као и увек... Било је две радње. Једна је била ту на ћошку Саве Вуковића и Земљане ћуприје, према горе, тамо. То је неки Ракић држ'о шпецарај, како се то онда говорило. Он и жена су опслуживали. Баш на самом ћошку је био улаз. И сад још постоји ваљда онако зазидана радња, видик. И постојао је други дућан између Скерлићеве и данас Златне греде. Ту је била, исто тако, шпецарајска радња. А према Светосавској улици, на ћошку Саве Вуковића и Светосавске, постојала је касапница. То је држао неки чика Јова Константиновић. Па да, то је њихова кућа и даље. Јосип Гримски, само што се удао, од Гримске је дошао Константиновић... Чика Јова Константиновић, жене су се увек са њим свађале и свађале. Кажу: Одсеци ми само шпиц груди. А он одсече и каже: Не може!- реко, ево ти ово. Каже, па немој, нисам тражила то. Немој ти шта си тражила, знам ја шта теби треба. Даље, добро су живеле жене увек са њим, мислим, изванредан је мајстор био, и то је тако текло.

Други проблем који је био много већи, то је било питање снабдевања водом. Водовод наравно није постојао, и у целој околини је постојало свега четири бунара. Један од та четири бунара је био у нашој кући. И он је био најбољи јер је био најдубљи. То је негде, ако ми је остало тачно оно што нам је пренешено када смо кућу куповали, то је негде око педесет седам до шездесет метара отприлике дубине, бушени бунар. И вода, пумпа је била обична, када се пумпа, вода је била газирана, као сода. Цео је крај доносио и према евиденцији коју је мој отац водио негде око сто тридесет породица је с тог бунара носило воду. Бунар је саграђен, то не знам тачно. Негде око '20. године. То је, тако је бар причао тај неки Танасијевић који је мом оцу продао кућу рекао да је тако, негде је био један бунар раније, па је онда бушен овај други, накнадно, дубљи и био је фантастичан. То је цео тај скрол Светосавске улице, Скерлићеве, Златне греде, Саве Вуковића и тако даље, сви су носили воду ода-тле. Други бунар је био у Гимназији, гимназијском дворишту, али он је радио и није радио. Час, час па се поквари и тако даље. Трећи бунар је био пред Алмашком црквом. И дан данас ваљда постоји неки траг још увек. И онда једног дана, пошто народ притиска, што кажу нема воде, ово оно, направе бунар ту на ћошку Земљане ћуприје и Саве Вуковића. Значи према Саве Вуковића. Бушили су бунар негде отприлике до четрдесет метара колико се ја сећам. То је негде могло бити тридесет девете године, тридесет девете или четрдесете, међутим вода није ваљала. Покушавали су и овамо и она-мо, и онда су после накнадно бушили и поправљали, не. Воде је било, могло се, употребљавала се као техника, вода за прање и шта ја знам, ово, оно, али за пиће није ишла. Тако да је то био просто велики проблем. И онда, овај наш бунар мало мало, што каже силан народ стално пролази, улази, излази, сви пумпају цео дан воду, па се поквари, па га онда оправљаш, па не знам ни ја шта. Кажем, гомила једна света. И дан дани баш, рецимо, једна од мојих бивших ученица, сад слави неких педесет година ваљда матуре. Па каже: „Ја вас знам кад сте Ви били још“, каже, „млади“. Реко: „Добро, лепо од тебе, одкуд ти мене знаш?“ Па каже: „Ми смо од Вас носили воду из Скерлићеве улице“, рецимо.

Шта су деца радила?

Идемо на Саве Вуковића, и на Подбару. Е, сад шта смо радили? Прво, дечурлије је било доста. Било је баш, друштво се углавном окупљало у Скерлићевој улици, из овога краја. Било је више девојчица него дечака, али било је и дечака доста и наравно када дође лето иде се на купање. Где се ишло на купање? Три дестинације су биле. Једна, основна је био такозвани Шлајз. Ту је некад пролазио стари канал, који је сада затрпан, и тачно на том каналу данас иде пруга, а нови канал је померен онамо, онамо вишље. Канал је имао брану и улаз у канал. То се ваљда по немачком звало Шлајз. Преко тог канала је постојао покретни мост, јер туда су као требали да пролазе бродови, шлепови, шта ја знам. Па онда мост се повуче на шинама, отвори се, кликне се овако, са једне и с друге стране, али, наравно, у то доба већ није радио више. Међутим тај улаз је био озидан. Ту је била фина, дубока, чиста вода и ми смо ту скакали на главу и тако даље. То је било једно од омиљених места. Друго место, када се пређе тај мост, према обали Дунава, су постојали остаци некадашњих зидина тврђаве, ко зна чега је било. Значи били су, зид од цигала је био наслаган. Ту је Дунав, доста овако, запљуснут, то је било истурено и то се звало Шпиц. Како би се другачије звало. Е, наравно, то је било омиљено место купања на Шпицу. И треће, на старом каналу је било великих проширења и поред канала је било великих руна, 'ајде тако да кажем, које су биле попуњене водом, које је народ звао Кубици. Ту је била врло чиста вода, и ту се народ купао. Они који нису смели бити у Дунаву и где су се деца учила да пливају, ту на ширинама. То је један део, један од назива, други је био на Кубицима, где је увек била топла вода јер није се кретала, није била хладна вода. Значи то је било купање.

Е сад, када се пређе тај мост, ту је постојао каски друм који је изгледао као железнички насип. Високо је био издигнут. Са десне стране је била кланица, а са леве стране је била Рајина шума. Рајина шума је била као парк, интересантно, шта ја знам. Тамо се одлазило на излете, и не знам ни ја шта је. Али је после дозлогрдила, јер ту је била подигнута једна, како се онда звало, стрељана, стрелиште где се учило гађању и шта ја знам. Међутим за време рата су тамо људи били стрељани, убијани и то је изашло на лош глас после. А цела та ствар је после, када је канал затрпан, ископан нови, друкчије је направљено, други су мостови сада, нису ови дрвени... Да. Е, сада то уиће у канал је био некакав мали залив, неко проширење, па је онда ишао Шлајз, па брана, па онда канал, доле иде. Ту, у том заливу су се окупљали Мађари, тако да кажем. Постојао је врло жив водени транспорт. Постојале су мале лађице, монитори, значи мало јачи, ајде да не кажем моторни чамци, али лађице и дерегрије. Дерегрије су биле врло широке, онако плитког газа, дрвене лађе. Код нас се транспортовало из Ковиља, из ових места низ Дунав где није било ни друма ни пруге поштено. Вукли су ти монитори и ту су пристајали. А одмах ту, поред тог дела, је постајала пијаца, која се углавном водила под називом Свињска пијаца јер су истоварали неки свиње. Ту су сада ове војничке куле, високе, на том месту. И до недавно је био један чардак чак ту, сад је порушен. Било кукуруза унутра. Сећам се једног чамције којег су Мађари вукли. Неко је упецао великог сома и довукао га је чамцем, ваљда на удици, куком, не знам ни ја како га је довукао до тог залива. А тек почело блато, и глиб је био уз обалу. Сом био велики, испоставило се после да је био педесет кила, огроман, као човек, велики. И нису могли никако да га извуку напоље, он се отимао и шта знам. Онда су људи залазили

унутра па су веслима заграђивали. Вуче рибу, па га загради веслима, па га мало помакне, па га опет загради, док га нису извукли напоље. И онда је завршио на Рибљој пијаци. Рибља пијаца је ту била где и сад. Некад се ту стварно продавала риба, у Косовској улици.

Интерсантне приче

Е, сад. Шта је интересно за сам крај? Рецимо, крај је имао два сликара. Имао је Стеву Максимовића и Саву Ипића. Сава Ипић је волео да залази по авлијама и волео је да слика кровове, да слика изнутра. А, Стева Максимовић је сликао споља. Ја га се живо сећам и дан дани и другови смо, иако је он много старији од мене. Он је становао у тој Пецићевој кући, то је на крају, односно на почетку Саве Вуковића, она двоспратна или је троспратна зелена кућа. То је трговац један фини, Пецић, сазидао. Ту је становао Стеван Максимовић. Он изађе ујутру обучен ко париски сликари. Качкет на глави, пункозне, и неке патике доле које се у оно време још нису ни носиле. На леђима му је руксак са штаферајом и онда стане. А тај део је био организован као мали трг. Значи средина је била ограђена и обилазило се около. Онда он изађе, па гледа, па се окреће. Куд да крене, куд да крене и онда је најчешће кретао доле према Шлајзу и према мосту, то је било за њега леп мотив, јер он је сликао улицу, улицу је сликао док није прешао на сасвим други тип сликарства већ под старије дане, али то је сад већ друга ствар. Али, мислим волели смо их и то су били као наши сликари.

Дружење

Друштво се скупљало, што је лепо. Како смо се забавили, шта смо радили? Углавном, дечурлија из овог краја се окупљала у Скерлићевој улици. Јер, у Скерлићевој улици је било проведено гасно осветљење, постојали су гасни фењери и то је за нас било крајње привлачно. Увече светло, плински... Девочице, дечаци, играли се разних игара од оних сасвим једноставних „бежи, ишла мајка с колодвора, бија бија дом, држи једну ћерку“ и озбиљнијих игара. Међутим ту се, како да кажем, окупило једно доста интересно женско друштво. Неких четири, пет девојака и то је кулминирало после рата, односно још за време рата. Стицајем околности, ја сам у ослобођење, тако да кажем, доспео овамо у Нови Сад. Ту је био аеродром. Ја сам био у ваздухопловству и на том Новосадском аеродрому. А мој брат је, опет, био старији. Он је био некакав руководицац и он је организовао баш ову дечурлију. И онда су, како је он то успео то не знам, у две куће које су преко од гимназије у Златне греде, пробијен је зид између две куће, направљено од греде, шта знам, тако да је добијена једна велика сала. И то је проглашено за омладински дом. И ту се свако вече одржавало, што кажу, конференције, свиранке, игранке и тако даље. И ту се формирао један, са изузетком једним, женски оркестар који је имао назив „БИРМС“. Зашто БИРМС? Од почетних слова девојака које су углавном ту... Ево их. „Б“ то је Бабушка, прво име јој не памтим више. Сура, био је неки кројач Сура ту у Скерлићевој улици. Она је његова ћерка. Свирао је хармонику. Онда су биле три сестре Милак. То је Иванка, Ружа и Мира. Сада је жива још једино Мира, и она би могла да буде бесконачни извор свих података о Подбари. А додатак њиховом оркестру, Иванка је свирала виолину, ове су свирале хармонике, а С од „БИРМС“

то је ако се добро сећам Стеван, Стева. Он је био добошар. Он је био Станојевић, ако добро памтим презиме. Његов отац је држао тај локал на углу Скерлићеве и Златне греде. Имао је једну ћерку, Олгицу, која није била у оркестру али се стално дружила, исто је, мислим, друштво. Удала се после за Жiku златара. Они су били алфа и омега целог друштва, и душа тог друштва и тог скупљања, омладине и свега тога, тога заједно. Имали смо и лекара. То је био Калуђерски дечији лекар. Улица Саве Вуковића, само са друге стране, преко наше. Иванчевићи су на ћошку, одмах до Иванчевића. То је следећа кућа. Стари Калуђерски је био школски надзорник и он је ту кућу, ваљда, купио или саградио, не знам. А, Стојан је био лекар, и био је шеф дечијег диспанзера. Врло угледан дечији лекар и врло фин, изузетно. Он је сву дечурлију ту лечио са пажњом, није требало ићи у лекове. Шта је још било интересантно? Рецимо, велика атракција је била свилана. То је била некад Ристићева свилана, потоња Соња Маринковић, која је сада, ваљда, исељена и нема је више ту. Зашто је била интересантна? Не за клинче као што сам ја, него за мало одраслије момке јер су ту радиле девојке. Девојке су све биле лепе, и онда, пошто се радило и у ноћним сменама, радило се чак некад и у три смене, онда момци дођу и дочекују девојке када оне изађу са посла, и то је било увек, наравно, два сата пре него што девојке изађу, момци се скупе на причају, на чекају, на друштво, па су као нешто и попили, и тако даље, тако даље и то је био један део друштвеног живота, тако да кажем, ту око зграде.

Друго, оно што је још интересантно то је, садашња улица Матице српске се звала Соколска улица. Зашто? Зато што је у згради Матице српске, значи у крилу које је овамо у глини, била соколана. Ја се добро још сећам те соколане. Она је затворена негде '39. године, отприлике када је направљен Дом културе, онај код парка. Онда је ту премештена соколана, а ово је био велики један котажни прилаз. Улазило се директно у салу и ту су се одржавале те соколске приредбе, и шта ја знам, разне друге приредбе. Окупљали су се омладина, соколи, и тако даље. И то је опет било једно од места где се водио тај друштвени живот. И још је била једна интересантна особа, то је Јелка Хаџи. Хаџијина кућа је била на ћошку. Она је била хендикепирана, имала је искривљену кичму, тако, али невероватно фина жена и она је држала невероватну школу страних језика. Код њих је пола Новог Сада научило да говори и енглески и француски. Она је божанствена жена била. Божанствена је жена била и она је била, како бих казао, део тог амбијента. Она се никад није удала. Била је ту цела та фамилија Хаџи, доста комишија, и то углавном адвокатска породица. Та кућа је врло чудна, ту кућу нису Хаџије зидале, они су ту кућу прекупили. Не знам од кога су прекупили, али је тако направљено да је то врло чудно. Кад се уђе унутра, то ко да уђеш у неку касарну, неки ходници, па нешто лево, десно, и башта где је канал некада ишао.

Алмашки крај у мојим очима

Шта је Алмашки крај? На разне начине га памтим. Има овако, рецимо, садашњи трг Марије Трандафил, онда се звао Стари житни трг. Имао једну лепу кафану, која се звала Занатски дом. И сад је ваљда, не знам да ли је још кафана унутра. Тамо се скупљали омладинци, млади људи из Подбаре. А преко је била Српска круна. На ћошку Темеринске и Кисачке. Ту се скупљали салајчани. Па онда смо ово звали Гибралтар, а оно је био Тангер. Стално су избијале варнице. И онда је увек било

препирке, „Шта ви салајчани?“ Па само због девојака. Наравно, због чега би било друго. И онда око фудбала и тако, ко које место заузима на Шпицу, тамо где се купа. И тако, то је то. Има. Али, по чему би се разликовали, ни по чему. Ни по чему, сви смо били потпуно, потпуно исти. У школу ишли и једни и други, у исту школу, удварали се истим девојкама, ето тако.

Основна школа - Гундулићева школа

То је стара основна школа и стари српски крај. Рецимо има анегдота, али лепа. У гимназији, овој другој, био је директор Шулаковић. Фин један човек, што кажу мекан, волели су га ђаци и волели су га уопште људи. Он је замолио, а моја жена Вера, била је професор у тој гимназији. Била је она и ђак и професор и директор. Све редом. И једна од тих, неких, прослава је било и неко је донео једну споменицу, не знам која годишњица, ваљда извештај гимназијски. А Шулаковић већ није добро видео и замолио је Веру да му чита. Тамо имена ђака. Вера сад чита, неке старе генерације. А он сад каже „Сећам се...“. А невероватно памћење је имао, невероватно памћење. Сто генерација је памтио. „Да, да, то су“, каже, „деца из оних наших лепих српских улица. А то је Гундулићева, то је Беле њиве, то је Патријаха Чарнојевића“, а то су баш били ђаци одатле.

Заљубљивање

Било је овако. Било је прво школских забрана. Знало се пре рата, рецимо, сада то је друга прича, постојао је ђачки корзо. Баки корзо је био испред Градске куће, преко од Војводине. Значи од ћошка, од трга до, отприлике, садашње поште. Ишло се тамо и натраг, је л', и увек је дежурвао професор. Нижи разреди до 7 сати и кући. Виши разреди до 8 сати и кући. Гледаш девојку, девојке гледају нас и тако даље. То је тако било онда, и наравно, држала су се села. У школи, што кажу. Неки родитељи. Мој отац је био добошар. Добошар је био, и то врстан добошар, врстан добошар је био у школском оркестру. Ал' тако што кажу, удаш се. Али шта је било? Због тих забрана наравно нема скитње ноћу. Сем за Нову годину. Нова година је била попуст. Онда се могло ићи, ето, што кажу ноћу и тако даље. Али углавном, било је удварања и тако. Мало у школи, мало ван школе. Исто као и данас. Нема ту неке разлике.

Било је оно чега данас нема, било је јако много дописивања. И у месту и ван места, увек се писало. То се јако ценило, значи, да неком пишеш. Имаш или нешто лепо или нешто ружно или неку невољу или било шта или се удвараш. Онда пишеш девојци писмо. Онда, ако добијеш намирисано писмо данас то је већ, то је. То данас нема. Нико данас ништа не пише и не знају да пишу. Куцају се... па да, на рачунар. А онда се знало тачно, познавали су се рукописи, ко је чији. Постојало је нешто, што можда подсећа на данашње време, али по мало, пред рат. Негде значи, пре можда 40-е. где се котила једна доста негативна појава, нарочито међу девојчицама. Постојале су свеске које су се звале „критике“. Отвори се страница, као данашњи фејсбук, је л'. Упише се име, и онда свако пише шта има. И онда наравно писале се и ружне ствари, и овако, и онако, и лево и десно. Онда су професори, и то је наравно ишло од руке до руке, свако је дописивао шта је хтео. Ако је девојка одбила момка,

онда он писао најлошије ствари, и томе слично. Професори су то запленивали и забрањивали и било је прилична битка да се то некако елиминише. Ево рецимо то је један.

Веронаука

Баци су били дужни да иду сваке друге или треће недеље, шта ја знам, у цркву. Значи по дефиницији, по служби, иде се у цркву. Имали смо веронауку. Ја сам, рецимо, певао у црквеном хору. Ето у тој нашој Саборној цркви сам чак и соло певао тропаре. Имао сам јако висок глас као дечкић и онда се то ценило као бечки дечац, шта ја знам. Певао сам у тој Саборној цркви, напамет и дан дани знам скоро све тропаре да певам. У хору нисам тако дуго баи певао, али певао сам неко време. Али ишли смо, значи, у цркву. То је било, онда је било причешћивање, исповедање. Значи исповедање, и онда сутрадан иде причешћивање.

Захваљујем се господину Слободану Цанићу за стрпљење, спремност за ангажовање и пружање свих потребних информација приликом нашег разговора.

3. Казивања протојереја–ставрофора Мирка Тишме

О Алмашком крају, Алмашанима, слави, обичајима и свакодневном животу, протојереј-ставрофор Мирко Тишма, пензионисани парох из Новог Сада, пристао је да нам дочара дух времена чији је директни учесник и сам био, по свом и сећању својих старијих колега, и парохијана.

Алмашки крај

Алмашки крај је, наводно, насељен 1716. године, не зна се тачно али код Васе Стајића има доста података о Алмашкој цркви. Срби су се населили у једно село које се звало Алмаш, ту негде око Србобрана и Темерина, на неком мочварном пределу. Пошто су се бавили баиштованлуком, њима није ту одговарало, а није им одговарало јер су имали и много проблема са спахијом. Послали су једну делегацију у Нови Сад, онда се још, ваљда звао Петроварадински шанац, па су тражили дозволу да се населе ту, и добили су дозволу да се населе изван града. Тај део који је насељен, то су биле баре, ту је била бара. И зато се овај крај зове Подбара, по томе су дали име. И ту су добили да се населе у блато, тежак терен ал'су имали и баиште околу према Салајки, и тамо даље. Бавили се баиштованлуком, и носили на пијацу, а пијаца је била у Змај Јовиној улици, и ту су продавали своју робу. И каже, Васа Стајић, на једном месту да су они ишли чамцима, иду том баром скоро до Змај Јовине гимназије. Ту онда истоваре своју робу, жене продају на пијаци. А, ту је била једна земљана ћуприја, озидана и насута земљом, тако да је остала једна улица, улица Земљане ћуприје. Тако да су они хранили Нови Сад. Некако, господа градска, нису их сматрали као добре људе. Они су увек били прости радници, сељаци и тако даље, било је мало трвења, као што обично буде.

Алмашка црква

Они су прво саградили цркву, на овом месту где је сада Алмашка, направили су је од плетара и блата. Знате како то раде? Поставе доле балване, па ударе дрвеће, па онда оплету прућем и блато с једне и с друге стране и готово. Тако су градили и куће. Та црква је, тако се рачуна, 1718. године направљена. И онда кажу да нису могли да се договоре којем свецу да је посвете. Као ми Срби не можемо да се договоримо – Два Србина, три партије. И да су копали бунар да би могли да праве блато, и ископали икону Света три Јерарха, тако говори и Васа Стајић. И онда је свештеник, који је ту био, рекао “Ето, то је прст Божји, нека буде посвећена тим свецима црква”. И, он је узео, кажу, за своју крсну славу. То су ови, последњи, Поповићи, што су били у Николајевској цркви. Њих су звали, Мушци. Сви Поповићи су, касније, у наследство примали парохију Николајевску, а у то време њихов предак је био у Алмашкој цркви, и он је онда примио и крсну славу. И они славе и дан данас, ту исту крсну славу. Е, та црква је била до 1733. године. Онда је била трошна, па су хтели да направе мало већу. И онда направе: темељ од печене цигле, зидане ћерпићем, покривене шиндром, и патосана циглом. Тако описује један запис. Та црква је једно време била, служили су у њој, а онда Нови Сад се развијао, градили се друге цркве. Е сад, неће, они, Алмашани да немају цркву, да имају од блата. Онда су тражили дозволу да граде нову цркву. Ал’ требали су онда да имају, власти су тражиле да имају, своту новца. Казали су колико форинти треба да имају, 2000 и нешто, а они су далеко више већ имали, скупили. Јер, они су били религиозни, паори, зарађивали су на пијаци, имали пара и улагали у цркву. Тако да су добили дозволу и у Петроварадину, је један Мађар пек’о циглу за ту цркву. Онда су градили око оне цркве, која је већ постојала, у тој су служили, ову су градили околу. Кад су ову нову завршили, онда су стару срушили и изнели напоље. 1797. године је освећена та црква, и има на западном делу, на звонику, велика плоча пише о томе податак. Само доле сасвим, пише 1797. па се деветка не види добро, многи мисле да је 1707. године саграђена. Та последња црква и данас постоји. Арса Теодоровић је радио иконостас, па онда је радио на сводовима иконе, у међувремену је дошло до промена. А пре тога је почео Андреј Шалтист, руски, украјински сликар, радио је иконе на сводовима у цркви. Из неких непознатих разлога он више није радио. Изгледа да није задовољавао укус оних који су то плаћали. Тражили су даље. А и Арса Теодоровић је тражио везу преко појединих личности да он добије да ради иконостас. Тако да је Шалтист отишао, па је после радио у Мађарској, у српским црквама, и радио је у манастиру Грабовцу у Мађарској неке иконе, а овде је Арса Теодоровић то радио. У међувремену ту је био епископ Јован Јовановић, у то време, то је тај епископ који је помагао устанике Карађорђа и који је куповао у Трсту муницију, топове и барут па слао устаницима. Он је, ваљда, финансирао да се на сводовима ураде иконе. Међутим, владика у међувремену умре, два свода су урадили и није било више ко да финансира па су престали. После тога више нису радили, Арса није радио.

Алмашко гробље

Било је гробље око те цркве, ту су сахрањене многе знамените личности. Кад уђете у порту, одмах десно, код стуба, оgrade, ту је, Арса Теодоровић, сахрањен. Онда, лево од врата је плоча где су преци Јована Јовановића Змаја сахрањени. Ту је његова мајка и прабаба, тамо пише све на тој плочи. Има једна плоча на грчком, то су ваљда Цинцари неки били, који су долазили и ту радили. Змајев деда је био тотор у тој цркви, па је био угледан трговац, имали су пара и зато су и добијали дозволу да буду сахрањени поред цркве. А све оне зграде са севера цркве, су подигнуте на гробљу алмашком, и оне са источне стране. Кад су зидали кућу са северне стране, онда су, кажу отворили доста гробова. А једне године, кад сам ја већ био ту, нешто су спроводили каблове електричне, са улице на улаз, поред оне читаонице, кроз то двориште, до ћошка од оне куће. И ја сам одмах дошао кад сам видео да копају, а била је таква власт да ми нисмо имали права, и отворили су ваљда седам гробница, баш костурнице. Ја сам се бунуо, јавио сам Заводу за заштиту споменика, после су то затрпали, и тако да је остала једна плоча и нису знали шта ће с њом. Била је тамо у дворишту, онда сам ја нашао људе па смо пренели у порту, са леве стране је код улаза. Има један споменик, са леве стране код стуба улазног, то може тамо да се прочита, да је убијена једна од Мађара, вероватно у буни 1848. године. Онда је бомбардован Нови Сад, 1848. године, 12-13. јуна и погођен је звоник Алмашке цркве, који је и делом пао на олтар, на лађу цркве. Ту је свод мало удубљен, кад се оде на таван види се. Црква је била откривена, једно две године нису имали пара да оправе, и онда је закиснула а све те иконе на своду су биле оштећене. Није се знало, после су прекречили, нису имали пара да обнове и нико није знао, није то нигде записано. Али, на великим празницима, рецимо на Божић, на Светог Саву, кад буде пуно народа па се ороси црква од паре, виделе су се неке контуре. Онда сам ја, претпостављао да ту постоји нешто. О тим иконама нисам знао ништа, јер нисам могао да нађем, никакве записе. И кад смо обављали рестаурацију цркве, ја сам Душку Нонину, Душко Нонин је то радио, рекао те ствари, да пази. И онда сам сваки час ишао горе, пентрао се на те скеле, први пут су ми се тресле панталоне а после сам добио неку рутину. Онда је он пронашао неке делове, и сад је то откривено тамо. На првом своду је Господ у слави са анђелима и арханђелима, а на другом травеју је Силазак Светог Духа на апостоле. И онда се лево и десно види, при крају тога, те композиције, Јаковљев сан. Интересантно је како је Арса, како је штап Јакова насликао, који је тамо лежао на трави поред њега. Толико се трудио да, кад сам дошао горе, као да стварно штап стоји.

Алмашани

Затекао сам доста тих људи, паора, који су се бавили баитованством, имали коње и кроз Нови Сад ишли запрежним возилом. До пре десетак година, ту су биле породице које су то радиле. Имали су своје баите овде и преко Дунава, у Срему, у Фрушкој гори. Тамо су имали винограде, воћњаке и све су они то обрађивали. Сећам се, седну у кола муж и жена, он вози и иду преко моста. То су били углавном Димитријевићи, да л'су ти Димитријевићи били сви у сродству не знам, ал'су много радили као баитовани. Паја, чика Паја и Софија Димитријевић, ту су они у Чарнојевић улици, сад је та

кућа срушена и подигнута једна стамбена, имају свог сина који се још увек мало бави баштованлуком, има раднике и на Рибљој пијаци своју тезгу. Повремено продаје тамо. Онда, преко пута цркве, Димитријевић Ђорђе и Катица. Они су од тих млађих људи, њихови су родитељи то исто радили. Али ја се сећам кад сам некада долазио код њих тамо да пазарим нешто, оно у великом кориту, дан раније, сутра ће ићи на пијацу, пере се зелен. И тако да су руке биле болесне. Интересантно је да је од тих Димитријевића било и занатлија. Био је и Ђока Димитријевић, он је био корпар. Радио корпе од пружа, и намештај. Имамо ми ту две столице, на тераси, и сто што је радио. Он је последњи корпар у Новом Саду, после њега нема више никога. Имао је своју продавницу на пијаци, био је добар човек, имао је једну ћерку, не знам шта се с њом даље дешавало. Жарко и Дана Киселица, они су из Југ Богдана улице. Они су баш дуго радили земљу. Онда, Миле и Анђа Вучковић, у Гундулићевој улици. Они имају неке рођаке, лекаре у њиховој фамилији. Они су имали земље, преко Дунава, на Фрушкој гори. Па, Продановић Васа и Нада, звани Чарапар. Он је у Карађорђевој улици али је припадао Алмашкој цркви, мада је тамо већ Салајка. Сад даље, Поповић Богдан и Милица, па Петровић Стеван и Вида, Отић Катица, Жикић Софија... то су све били прави баштовани. Они су сви имали запрежна возила, обрађивали су земљу, имали су много својих радника који су то радили.

А имали су овде и воларе, такозване, који су имали волове са великим роговима. Тога више и нема сада, ја сам то још имао прилике да видим јер доста дуго памтим. Овде, на Темеринској улици, су имали стајалишта, где су људи долазили из села, па оставе ту своје коње или волове и кола. Ту их они хране, они иду у трговину, или иду на славу и куда. А ту су их држали. А, такозвани волари, који су имали своје волове и запрегу, они су возили по Новом Саду, дрва, угаљ, све што је требало. Тако да су на томе зарађивали.

Алмашка слава

Некада је, то сам слушао од старих људи, да је некада зима била јака и снегови велики, није као сада. А 12. фебруара су Света три Јерарха... Па су целом Алмашком улицом, биле шатре. Ту се продавала ћетен алва, срцета она која су момци куповали па даривали девојке. Знам да су причали, девојке су биле у дугим бундама, богате биле. То су била места где су се упознавали, а момци су долазили из других места одавде. Они су имали кратке капуте, па стригантске крагне и шубаре од астрагана. Па су то обично звали стриган. Ту су се упознавали, ту се шетало, па су се чак и преко Темеринске улице налазиле шатре. После је то укинута. То је била највећа слава у граду, ал' после је укинута.

А на углу Темеринске и Кисачке улице, ту је сад нека продавница намештаја, ту су одржавали бало-ве, на тај дан. Онда се играло и свирало, и било још понегде. Не знам како се звала та гостиона. Кад је престала по гостионама да се одржава слава, у читаоници коју је подигла црква, до Парохијског дома, ту су одржавали славу. Али, то је узела држава, ту су одржавали партијске састанке. Ми нисмо имали права. Ал', некако су прећутно пустили људе који су се декларисали као одборници црквени из града па су ту одржавали славу, припремали вечеру. Ту се резао колач увече, кољиво светило и били свирци, свирали. Веселили се људи. Кад сам ја дошао онда више није могло. Укинули су. Имам и писмено, сачувао сам одлуку из месне заједнице, пише полуписмен човек, са грешкама и то сам ја у архиву ставио. Онда сам касније, кад је прошло то Брозово време, тражио натраг и добио сам, коначно.

Славско жито за црквену славу

Жене парохијанке, су за црквену славу кувале десет килограма жита у котлу. То се звало црквено жито. Жене су то спремале, за хор, за владику, за олтар, за болесне. Они који су били стари, црквени људи и нису могли доћи у цркву, а долазили су, жене у цркви су припремиле и спаковале свакоме по мало жита, кољива и разносиле по кућама. Онда велико жито за народ, а посебно су кумови имали жито и колач. Овај обичај је, у Алмашкој цркви, био од памтивека. Пре рата, за време Аустрије и за време Краљевине, поједини тутори, а било је више татора, људи су се интересовали за цркву. Ишли су по Ченеју, јер Ченеј је припадао Алмашкој цркви у то време, по салашима и тражили су жито да дају. То све су купили, колима су ишли, онда скувају жито колико треба за Цркву, остало продају на кад добију новац, онда купе нешто Цркви. Тако су два чирака, велика, сребрна на Светом престолу, и сад стоје тамо, то су купили сад тачно не знам које године. Пише на њима, урезано, црквени тутори за Храмовну славу, те и те године, поклањају цркви. Људи су све радили око Цркве, и све за Цркву. Није нико узимао. Млади су прихватили то кад се могло, кад се није смело онда ништа.

Живот

Црква је била главна, она је васпитавала омладину и децу, и људе. Дешавало се да неко завади међусобно, па иде код свеишеника да се исповеди, да се причести. Он га испита, па каже не можеш да се причестиш док се не помириш са комисијом. Био је један случај, баш сам ја то слушао.

- *Каже: Па ја хоћу, ал'она неће, та жена.*

- *Каже: Ти своје изврши! Ти иди њу па моли да ти опрости, ако она неће, ти си оправдана а она није оправдана.*

Тако да су утицали да се људи мире, да се не свађају, није било убистава као сада. Сад чим мало нешто, одмах оружје ради. Било је другчије васпитање, то су били стари Новосађани. Досељавало се стално, али је центар био главни, и они су, који су долазили, морали да се прилагоде староседеоцима. Тако су живели. Тако су сви онда живели. Сад је то друго, сад нема контроле, свашта може да се доживи. Но, ипак, Нови Сад одскаче у много чему. Није се ђаба звао Српска Атина, ту је била и Гимназија, била је у Карловцима Богословија, седиште епископа. Гимназија је била под патронатом Цркве.

Чудотворна икона

Било је јако много архиве у Саборној цркви. Била је једна зграда, сад отприлике где је двориште Гимназије, где се деца играју за време одмора. Нисам је затекао кад сам дошао али сам слушао од старих колега. Ту су стављали све ствари које нису требале више у употреби, у цркви. Рецимо старе иконе, које више не могу да буду у цркви, оштећене. Тако да је било, у Алмашкој цркви, икона Пресвете Богородице, за коју су сматрали да је чудотворна. Она се налазила на Богородичином трону, са леве стране иконостаса. Сад има исто тамо Богородичин трон, али је сада ту икона Уроша

Предића. А ту је била некада Чудотворна икона. И кажу, у једном запису да су биле ту итаке, које су носили болесници, и да су долазили из околине, одавде и молили се, и да су била излечења. Шта је са том иконом било после, ја не знам. Арса Пајевић и Анђа су, 1905. године, угледни књижари новосадски и ктитори свих новосадских храмова, дали да се наслика икона Богородице, Урош Предић да уради. Да се позлати са правим златом. Дали су кандило велико, са три мања сребрна кандила. А пре тога је било из 1797. године једно велико, сребрно, кандило на коме сам ја прочитао запис да је пред Чудотворном иконом Богородице. То кандило је мало оштећено, изгледа да је пало, па се доле улубило. Па је онда Арса купио нова кандила, то су на таван однели. Волео сам да тражим по тавану па нешто и нађем. Нађем то кандило, скинем доле, очистим га и видим шта је. Носио сам да се очисти код златара у Петроварадин, рекао ми је да је од најбољег сребра направљено. Држао сам то у олтару, не видим га више да виси. Сад, где је, не знам. На њему пише да је од Чудотворне иконе Богородице. Трагао сам после где је та икона, слушао сам од неког оца Јована, који је био калуђер ту, у Новом Саду је живео. Он је знао многе ствари о старом времену, рекао ми је да је видео једну стару икону у том магацину, у дворишту Гимназије. Ту није било ограда, то је било све једно двориште, црква и школа. Да је ту постојала једна стара икона, да он мисли да је то та. Била је доста оштећена и према величини, коју сам ја описао и нашао запис он верује да је та. Шта је било с њом не знамо, јер после рата кад је дошла нова власт, они су тражили да се то сруши, да се изнесе то све црквено. Црква, наводно, тако је причао прота Бора Јаковљевић, није имала куд' да метне то све. Ту је постојала велика количина црквених књига, записници, рачунске књиге из свих цркава. И немају куд, све се то доносило у један магацин. Ту се налазила и велика архива и разни дописи. На једном месту сам нашао, у новинама Дан, да је ту била и молба Николе Тесле који је тражио стипендију од Новосадске црквене општине, која је била јако богата, имала много кућа у Новом Саду, да је зарађивала на кирији и тако даље и све остало. И да су му одговорили да не могу да му дају ту стипендију, јер то дају углавном за новосадску децу. Тако да је одбијен и није добио стипендију. И било је много... ја сам видео једанпут да су палили у порти један део архиве, уништавали нешто. А, кад су власти хтеле да руше ту зграду, казали су цркви и црквеним људима да се те књиге склоне. Они нису имали куда, и то је стајало неколико месеци на дворишту, онако на киши, на сунцу, на снегу и да су папучари, са Рибље пијаце, долазили и кидали корице. А корице су биле са дебелим картоном и са кожом околом, и правили су папуче, секли тако те корице и онда је уништено много.

Како памтите Алмашки крај?

Дошао сам са страхом у Нови Сад. Чуо сам неке ствари, око цркве је било неких хулигана, који су се у порти састајали и ту је било свашта. Био је пре мене прота Сава Стефановић, старији човек, они су њега изазивали. Он иде у дућан, они му подметну ногу, посрће и тако. Е, сад ја сам био млад човек и нису баш тако могли са мном. Ал' сам дошао са страхом у какво друштво ја сад долазим, како ћу ја сад то издржати. Знао сам о тим свештеницима новосадским, као паметним људима, добрим свештеницима. Свега сам се бојао, ал' сам брзо осетио вернике да су уз мене. Осетио сам да то није град, где су људи уштогљени, да је то исто као што су моји били у парохији у селу. Такви су

и ови људи. Онда сам ја знао да се прилагодим њима, са сваким сам лепо. Дошао сам са много икона које сам имао, које сам добио у своје време. Кад сам дошао да светим водице први пут, сваком сам нешто дао. А после кад се кренуло са Гласом алмашке парохије, сваком сам то дао кад се свети водица. Нисам наплаћивао ништа, ал' су људи давали, тако по неко. Тако да сам ја нашао добар језик са народом, они су мене јако поштовали. И данас, кад ме виде, ја сад не могу да служим замарам се, имао сам инфаркт. То ми је жао јако. Али, идем редовно у цркву.

На иницијативу проте Мирка Тишме Коло српских сестара обновило је рад у Новом Саду 4. марта 1991. године са седиштем у Светосавском дому при Алмашкој цркви. Дугујемо му велику захвалност, што је пристао да нам говори о Алмашком крају.

*
* *

Сабрани подаци корисно ће послужити за даљи рад. Будући да не постоје на једном месту целовити подаци о Алмашком крају, животу и раду Алмашана, у мултикултурном простору Војводине, добијене информације могу послужити за будући систематичан и континуиран истраживачки рад у овој области.

A grayscale background image of a street map. The map features several streets with names written in Cyrillic. Visible names include 'АНА' at the top left, 'ЈЕВИТА У' on the left, 'УЛИЦА' in the center, 'ЊИВЕ' on the right, 'УЛИЦА' on the far right, 'РХА ЧАРНО' at the bottom left, 'БОГДАНА' at the bottom center, 'БЕЛЕ' at the bottom, and 'НДУЛИ' at the bottom right. The map uses solid lines for street boundaries and dashed lines for other features.

V Сажеци /

Summary

Almaš quarter Journal

I The Problem of Preservation

Violeta Đerković

Citizen activism and civil society – a struggle public interests, obscured by particular interests of politics and market in contemporary society

Civil society and citizen activism are contemporary arenas in which public interests are defined most efficiently and where the struggle to accomplish them occurs. In contemporary society, it is becoming evident that the particular interests of the political and economic segments of the society have been trying to establish their full dominance to the detriment of public interests, which are protected by organized groups of citizens, gathered outside of the political apparatus and institutions of the globalised corporate market. Such engagement, although not completely independent, has a great degree of autonomy from the political and economic spheres of the society. Furthermore, it has a prominent utopian dimension; however, this does not mean that it cannot accomplish significant results by taking some effective actions. Civil society generates the accumulation of cultural (social) capital, as opposed to the accumulation of power in politics and money in economics. During the transition, civil society has a distinguished role and significance. Our society is such society; however, in our case, taking into account the duration and weaknesses of the transition process, the term “blocked transformation”, proposed by sociologist Milan Lazić, should be used. Due to the decades of blocking, which have led to a dangerous state of collective apathy, every form of civil initiative is important. Civil initiative that has inspired this Journal was a reason to present a reflexive theoretical review of civil society in general.

Key words: civil society, public interest, particular political and market interests, cultural capital, blocked transformation, changes

Darko Polić

Civil initiatives for preservation of architectural heritage of the Almaš quarter in Novi Sad

Owing to its specific urban tradition, one of the greatest challenges in the development of contemporary European cities is the balance between new global roles and local identities. Since cultural features represent a criterion to define the position of a city in global networks, cultural heritage of European cities has become an invaluable resource for modern development. Accordingly, architectural heritage, being a specific urban and architectural statement of the cultural heritage, has taken on a major role in the strategies of economic development and urban planning of cities.

Cultural heritage as part of the cultural capital can have significant influence on our understanding of sustainability. Preservation of cultural heritage, as seen from the aspect of sustainability, should be based on the development of a unique approach to environment, which implies maximization of the possibilities to be involved and animation of all citizens and institutions, including their positioning in the centre of an efficient planning system. These guidelines should help local communities to recognize new promoters of the spatial, economic and social development aimed at achieving high degree of sustainability of its progress.

Spatial and functional closeness between the Almaš quarter and the historical centre of Novi Sad represent an indisputable benefit for the development based on the growth in the creative potentials of this part of the city. An authentic milieu of narrow and winding streets with predominantly simple, vernacular architecture, as well as highly motivated and well organized citizens, in cooperation with the local authorities, could establish a system of development based on the improvement of the multi-layered cultural and architectural heritage of this part of Novi Sad.

Key words: cultural heritage, creative industries, citizen association, Almaš quarter, Novi Sad.

Nikola Grdinić

Problems in attitude towards the cultural heritage of the city

Between 1945 and 2012 old Novi Sad has been systematically demolished to make space for concrete buildings and wide boulevards. Urbanization crimes have continued in our times, preparing us for the future shaped with newly approved urban plans, which have numerous consequences: loss of identity of a Central European town, loss of historical strata of the town, old has not been replaced with more beautiful and better but with uglier, discordant architecture that devastates the urban landscape, loss of civic pride. The root of the problem lies in the degree of awareness and lack of social mechanisms that should be used to control the executive tier. The remaining cultural values need to be preserved, the demolished segments should be renovated as much as possible. Cultural heritage is a resource that needs to be invested in.

Key words: uricide, identity, cultural heritage, preservation, Almaš quarter.

II Architecture and Genius loci

Mirjana Dekić

Maria Siladi

National architecture and agriculture in the Alamaš quarter

In the immediate vicinity of the centre of Novi Sad there is a particular quarter that has always been characterised by a country way of life. The Almaš quarter, one of the oldest settlements in today's Novi Sad, began when the inhabitants of the village of Almaš began settling Petrovaradinski Šanac. The inhabitants of Almaš became the frontiersmen of the Danube military border; however, they managed to keep their original occupation in the new territory – farming, vegetable growing and livestock breeding.

The street system of the Almaš quarter is very specific because the inhabitants of the quarter built their houses and streets by using the principle of dry construction – the directions of narrow and curved streets were adjusted to the natural conditions. These directions have been preserved in the street pattern. The archi-

ture of the Almaš quarter is characterised by traditional construction techniques and materials. Not only is the architectural heritage of this quarter typically village-like due to the shapes of the houses and facades, as they have always been adapted to meet the requirements of their new owners, but also due to the use of the traditional materials and construction methods. The settled Serbian population of the village of Almaš kept its village tradition and customs and it was not willing to easily accept the novelties and urban ways of life of their fellow citizens from other parts of the settlement.

The paradox of “a village in the centre of the town” or “a settlement within the settlement” makes the Almaš quarter very interesting and unique. The process of formation of this area and its specific social, national, cultural and religious features has been influenced by natural, historical and economic conditions. However, during the transition process the Almaš quarter has changed its principal features and its look, and its architectural heritage has been destroyed ruthlessly, instead of being transformed into an asset that could be used to improve the development of this part of Novi Sad and transform it into one of the town’s main tourist attractions.

Key words: Almaš quarter, urban matrix, national architecture, customs, loss of local spirit

Mirjana Sladić

Architectural heritage of the Alamaš quarter in Novi sad the remnants of civil architecture

In the close vicinity of the centre of Novi Sad, there is a quarter that draws the attention with its ambience. This small area, that has been called the Almaš quarter since the beginning, is unique due to its entwined narrow streets, irregularly shaped blocks of houses and small squares. The particular architectural shapes, the buildings, as well as the details of historical styles on them make and keep the ambience of this quarter unique in the town that is being transformed very quickly. Unfortunately, the majority of the construction fund preserved in this area has been devastated. However, it still tells a lot about the origins and development of its architecture from the early days of the town until today and it represents an architectural set that has to be preserved as valuable cultural heritage.

Key words: area, ambience, heritage, construction funds, civil architecture, residential architecture

Anica Tufegdžić

Industrial heritage regeneration as potential for strengthening the identity of the Alamaš quarter

During the 19th century manufacturing was highly developed in the Almaš quarter. Within a short period of time, numerous crafts have been transformed from manufacturing workshops into industrial facilities. The first industrial zone of Novi Sad was formed in the early 20th century on the edges of the Almaš quarter. Consequences of economic development have influenced the spatial and social context of this area. Today, when the industrial production has been relocated or closed, the industrial heritage is gradually decaying. This paper presents a research into the role of industrial heritage in the preservation of the identity of the place, by using the example of Svilara in the Almaš quarter. An analytical approach to the industrial past indicates material and intangible heritage, which forms the identity of the place and provides sense of recognition and belonging.

Key words: place identity, regeneration, industrial heritage, Almaš quarter

Sanja Simeunčević Radulović

Genius loci of the Almaš quarter – ‘the spirit of a place’ preserved and lost

In contemporary interpretation genius loci (“the spirit of a place”) mostly signifies the special character or atmosphere which a certain place possesses. “The spirit of a place” includes tangible and intangible cultural heritage; however, not as a simple sum of these elements, but as interaction between people and their creativity and natural and urban spaces. The Almaš quarter in Novi Sad represents a rare part of the city that has such a strong “spirit of a place”. One of the oldest parts of Novi Sad, an oasis in the city that has managed to resist drastic urban transformations and preserve the elements of physical environment made by its first inhabitants, has created, during the period of almost three centuries, a strong “spirit of a place” through special relation and commitment of its inhabitants. This paper tries to identify tangible and intangible elements of genius loci of the Almaš quarter, as well as interactions between them that create and support the “spirit of a place”. The development, changes and loss of the “spirit of a place” through time, ways how it has been protected and the possibilities for future protection of the “spirit” of the Almaš quarter are explored herein. Key words: “spirit of the place”, symbols, tangible heritage, intangible heritage, protection

III Cultural History

Ivana Janjić

Boris Stojkovski

The Almaš etymology

The etymology of the name Almaš can be analysed from several aspects, by studying its origin in several languages. One interpretation is oriental. In contemporary Arabic there is a word *almās* that means diamond. The origin of this word is probably Persian. In Turkish, which left a significant trace in this region during the Ottoman empire, the word is similar to the one in Arabic - *elmas*. Another similar word in Turkish is the one that means apple, *elma*, and this word could be the root of the name Almaš through Hungarian. The Hungarian word for apple is similar to the Turkish one - *alma*. The Hungarian toponym for Almaš - or *almás* in this language, also signifies a piebald horse. In the Hungarian language and the regions that used to be part of the Kingdom of Hungary there are a lot of toponyms with the prefix *Almás-*. They are most frequent in Erdelj but they can also be found in the Carpathian region (modern Ukraine, *Kárpátalja*), as well as in northern Kingdom of Hungary, or the present day Slovak Republic. In modern Hungary there are some toponyms that also contain this prefix. Furthermore, there are some oronyms and other geographic names containing this prefix.

‘*Αλμάς* in Greek, or *Alma Mons* in Latin is an old, ancient name for Fruška Gora. It cannot be said with certainty that this Greek or Latin name has something in common with the Almaš quarter; however, it is possible that the Roman, and even Byzantine rule has left a trace in this quarter.

The survey into the toponymy of Almaš has led to some very interesting conclusions and it reveals rich historical, linguistic and ethnic diversity of our history.

Key words: Almaš, etymology, cultural history

Duško Pantelić

The streets of the Almaš quarter between the two world wars

The Almaš quarter is one of the oldest quarters in Novi Sad and its streets were included in the oldest maps of the town. During the period between the two world wars the streets in this quarter changed significantly. Immediately after the end of the First World War the names of most of the streets were changed to highlight the Serbian national character of the Almaš quarter. Another significant change occurred with the renovation of streets when they were paved with a solid surface (cobblestones, asphalt, stones), as well as with the construction of modern sewer and water supply system and introduction of street cleaning. Most of the data about modernization of the Almaš quarter presented in this paper have been found in the archive of the Town Administration, which is kept in the Historic Archive of Novi Sad.

Key words: Novi Sad, Almaš quarter, streets, street names, street architecture, archives, town administration, Historical Archive of Novi Sad

Bogdan Đaković

Serbian farmers society in Novi Sad (1898/1905 – 1946)

The singing society was found in 1905 in Almaška Church and during its long history it has performed chants as well as music that is not religious in nature. Some of the most important people in its history are Svetozar Cveta Mihajlović (from 1905 to 1917) who was honoured a memorial plaque in front of Almaška Church and Miloš Bajić, who was the head of the men's chamber choir from 1927 to 1986. Although the Farmer's Choir has remained a church ensemble with occasional successes in amateur choir singing, it deserves to be remembered and praised.

Key words: Farmers Choir, church music, Almaška Church

Ivana Janjić

The Voice of Almaška Parish

The aim of this essay is to introduce us to the contents of the church newspapers The Voice of Almaška Parish. The editor-in-chief Mirko Tišma, the parishioner of Almaška, through this publication introduced the members of his parish to the cultural and religious past of Almaška Parish and its church.

Key words: The Voice of Almaška Parish, Journal, cultural and religious past.

Sava Stepanov

Renowned Almaš artists

Renowned painters Petar Dobrović, Stevan Maksimović and fine art photographer Jovan Polzović used to live and create in the Almaš quarter. Their works of art are invaluable in the history of our modern art and fine art photography.

Key words: Almaš quarter, modern art, fine art photography

Milena Leskovac

Actors in the Almaš quarter

A number of actors from the Serbian National Theatre used to live in the Almaš quarter: Jelisaveta and Petar Dobrinović lived in Hadži Svetićeva street no. 8, whereas Jevta Dušanović used to live in Milana Rakića street. These actors are significant for the history of our theatre and Petar Dobrinović is considered to be the greatest actor of his time.

Key words: actors, Almaš quarter, history of theatre

Nikola Grdinić

Intellectual topography of the Almaš quarter

During the past three centuries, the Almaš quarter has been home to important artists: painters, composers, actors and writers, as well as scientists, lawyers, town administrators and cultural workers significant for the history of the quarter and the city. The map intends to highlight the spiritual physiognomy of the location, or what is also called “the spirit of a place” (genius loci).

Key words: intellectual topography, spiritual concentration, landmarks, cultural tradition, spirit of a place.

IV Oral History

Ivana Janjić

Everyday life in Almaš quarter (Tales by professor Slobodan Cenić and by protojerej-stavrofor Mirko Tišma)

Oral History represents gathered and researched historical data about individuals, families, important events, or everyday life, through use of audio recordings, which are rarely retrievable in written form. Through the biographical prisms of life stories one enters into a new and, for our society, almost unknown world. This essay contains written records of everyday life in Almaška area.

Key words: Oral History, everyday life, life stories

Алмашки крај
Зборник

Уредио
Никола Грдинић

Издавач
ИКА “Прометеј”
Нови Сад

За издавача
Зоран Колунџија

Дизајн
Атила Капитањи

Припрема за штампу
Атила Капитањи

Штампа
Штампарија Стојков
2013.

Тираж
300 примерака

ЦИП